

•

NÎQAŞËN FELSEFEYË 7.

Abdusamet Yîgît

weşanên

.
. .
. .
. .

*Niqaşên felsefeyê 7.
@Abdusamet yigit
Weşanên felsefeyê
2012-Almanya-Berlin*

.
ISBN 961-0-940996-35-0

Pêşgotin:

Di çerçoveya nîqaşên felsefeyê de ku mirov werênê ser ziman wê pêvajoyên pêşketinên hizrî ên bi zerdeştîyê û hwd re wê weke pêvajoyên giring û dîrokî wê biafirênin. Heta ku em dikarin bêjin ku wê ji gelek aliyan ve wê temenna fahmkirinê û pêvajoyên pêşketinên bi hizirî wê li ser temenekê xwezayî û zêhnî wê biafirênin.

Di aslê xwe de wê, wê di wê temenê de wê, pêvajoyên fahmkirinên zerdeştîyê wê yên demên kevnera weke ku em dibînin wê ji yên demên hemdem û fahmkirinên di derbarê wan de wê zêdetirî pêşketitir bin. Di wê temenê de wê, di rengekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe bi wê re wê di wê temenê û rengê de wê bi wê re wê, di reng û awayekê de wê bide dîyarkirin.

Pêvajoya zerdeştîyê wê li ser temenê fahmkirinên epistemolojîkî ên bi rengên zanînê ên weke bi ahrimanismê û mazdaismê re wê, di reng û awayekê de wê weke ku mirov wê dibêne wê werênê ser ziman. Ahrimanism wê weke ku em ji rengê bi navkirina gîyane bi wî weke 'mainyu' bixwe jî wê bi bi temenê hizirkirin û bi aqilbûnê wê têgîn û têgihîştinekê wê bide me. Mazdayî wê bi navê xwe yê gîyanî weke 'spenta' wê wateya 'hêz' û 'serdestîyê' a bi wê re wê, di rengekê de wê, werênê ser ziman.

Di wê temenê de wê, ev wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe di dewama wê d ewê bi wê re wê bide dîyarkirin wê ahrimanism û mazdaism wê di wê temenê de wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê xwe di dewama wê de wê bi wê re wê, di reng û awayekê de wê bide dîyarkirin.

Di çerçoveya felsefeya zerdeştîyê de ku em dibînin wê ji aliyê wê yê felsefeyî zêdetirî wê di çerçoveyek baweriyî û wê bi temenekê dualiteyek rewistî a bi başî û nebaşîyê û hwd re bi sînor wê were hanîn li ser ziman. Ji aliyên wê yên bi pêvajoyên felsefeya xwezayî û yên piştê bi pêvajoyên felsefeyî ên zêhnî û hwd re ku wê pêşkeve wê zêde şiroveyên kûr wê bi wê re wê newina dîtin.

Ber vê yekê wê, dema ku mirov wê di wê temenê de wê, ji vê aliyê ve wê dihilde li dest wê, di wê rengê de wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe di dewama wê de wê bi wê re wê, bide dîyarkirin. Ahrimanism wê, weke ku em epistemolojiya wî ya zanîne ku wê bi têngîna 'aka manah' re wê were bi temenkirin û ser ziman wê li ser temeneê bi hizirkirinê, aqilbûnê û bi çerçoveyek xwezayî û zanîna xwezayî re wê bi wê re wê were fahmkirin û wê ser ziman.

Di wê temenê de wê, dema ku mirov wê rewşa ahrimanismê û mazdaismê dervî wê, dînguya dualiteyê di awayekê di dewama hev de wê, dihildina li dest wê, em bi wê re dibînin ku wê ahrimanism wê pêvajoyek pêşî a bi felsefeya xwezayî re wê bi xwe re wê bi temen bikê û wê werênê ser ziman. Di dewama wê de wê piştê wê, aliyên wê yên hizirî û hwd wê pêşkevin. Di dewama wê de mazdayî wê weke têngînek hizirî û menewî û hwd wê, pêşkeve û wê bi temenê fenomenolojikî û hwd re wê, li temen û çerçoveyek îdeayî û hwd re wê, pêvajoyên pêşketinê ên bi hizirî wê bi xwe re wê bijî û wê xwe bigihênê temen û çerçoveyek fahmkirinê. Di dualiteya mazda û ahriman de wê, aliyê mazda wê bi serwerîya wî ya piştê û pêşketina serdestîya wî wê dîmenekê weke yê piştî demên dawî ên sumeran wê bi Enlil re ku mirov dibîne wê çawa wê serdest bibê û wê weke yazdanê yazdanan û bav wê derkeve li pêş wê dîmenekê bi wê rengê wê bi xwe re wê bide dîyarkirin.

Mazdayî wê di demên pêşketina têngînek yekîtîyî bi rêgezî weke bi yekxwûdayî û hwd de wê bi wê re wê, derkeve li pêş û wê bi wê re wê, di reng û awayekê de wê, xwe bi wê re wê bide dîyarkirin. Wê di wê temenê de wê bi gûhartinên zêhnî ên di dema sasanîyan û hwd re de wê, di wê temenê de wê, di rengekê de wê weke ku mirov dibîne wê bi bandûra pêşveçûnên din ên li herêmnê re wê, pêşkeve û wê derkeve li pêş. Ahrimanî û ankû ahrimanism weke aliyê û xirab nîşandan jî wê taqabûlî rengekê fahmkirinê bi rengê wê weke ku wê çawa wê dawî li dema felsefeya xwezayî wê were û wê bi wê re wê demek felsefeyên baweriyî di wê temenê de wê, dest pê bikin wê bikê. Weke ku wê çawa wê dawî li dema kevnera a bi felsefeya xwezayî pêşdikeve wê were wê bi

wê re wê, têgînên weke bi temenekê hebûnî-bûjenî û hwd re wê werina fahmkirin ên weke ahrimanismê û hwd jî wê bi wê re wê ji wê demê wê derbas nekin. Têgînên weke bi fenomenolojikî ku wê bên gihandin li şêwayekê fahmkirinê ên weke mazdaismê wê li ser temenekê têgîna weke ya ne dûrî ya yekxwûdayî û hwd ku wê werina şîrovekirin re wê, êdî wê, bi wan re wê demek şîrovekirin û fahmkirinê wê pêşkeve û wê xwe bi wan re wê bide dîyarkirin. Di wê temenê de wê, têgîna wê xatê a ku wê di wê temenê de wê li ser temenekê zêhnî û rewîstî wê derkeve li pêş bi têgînek 'başî' wê mazdaism bê.

Ji vê aliyê ve ku mirov dikarê wê dibînê ku wê pêvajoyên pêşketin wê xwediyê xatek çawa din wê ew jî wê di reng û dîmenekê de wê bi wê re wê were dîtin. Di aslê xwe de wê di dewama wê de wê bi wê re wê karibê bi wê re wê, di wê temenê de wê werênê ser ziman û wê fahmbikê bê. Zerdeştî wê weke ku wê ji avêsta wê bi wê were fahmkirin wê nîşanaka van aliyan hemûyan wê di xwe de wê bi hawênê û wê bide dîyarkirin. Ber vê yekê wê weke têgînek ku mirov wê ji gelek aliyan ve wê bi temen û çerçoveyek berfireh û pirralî wê hilde li dest di rohnîyek têgînek felsefeyî de û wê, werênê ser ziman.

Abdusamet Yigit

Destpêk: niqaşên felsefeyê 7.

Pêvajoyên felsefeyê ên demên kevnera wê dema ku mirov dikê ku werênê ser ziman wê di serî de wê, demên kevnera wê, weke lingekê wê yê giring ê felsefeyî û ankû bi aqilê felsefeyê ku wê pêşkeve wê herêmên ber diclê û firatê wê li wan wê pêşketinek zêde giring û mazin wê xwe bi wan re wê bide dîyarkirin. Piştî demên mitolojiyê ku wê weke demna zêde dirêj wê bibin wê di dewama wê de wê li ser têrbûna wan a bi zanîna re wê êdî wê pêvajoyên hizirkirinê ên bi bi hişmendî wê di wê warê de wê xwe bidina dîyarkirin. Minaq wê pêvajoya mitraismê wê di rengekê de wê weke pêvajoyek bûhûrîna ji mitolojiyê a li teolojiyê bê ku mirov wê dikarê wê di wê temenê de wê fahmbikê. Wê di wê çerçoveyê de wê aqil wê dema ku em dibênin ku wê dakeve li nava jîyanê wê bi wê re wê dîmenekê zêde berfireh û giring wê xwe bide dîyarkirin. Mitrayî wê weke pêvajoyek bûhûrîna a di warê hizir û baweriyê de wê di zikhev de wê biafirênê. Wê di wê temenê de wê, bo hizirkirinê û pêvajoyên aqil wê pêşketina baweriyê wê were çî wateyê? Yan jî em dikarin wê pirsê bi wê rengê wê werênina ser ziman wê pêvajoyên hizirkirinê wê bo pêşketinên baweriyê wê werina çî wateyê? Wê dema ku em li ser mitraismê re wê dihizirê wê dibîna ku wê pêvajoyek hizirkirinê ku wê bi wê re wê di rengekê de wê xwe bi wê re wê bide dîyarkirin wê pêşkeve.

Hizirkirinên mitrayî ên bi felsefeyî wê bi sereka wê ji aliyekê ve wê pêwîst bê ku mirov di dewama wê de wê li wan bihizirê. Wê di wê warê de wê li ser temenê gerdûnê, kosmoloji, astronomi û hwd re wê, di rengê de wê pêvajoyên wê yên pêşketinê wê xwe bidina dîyarkirin. Weki din wê mijarên weke yên hebûnê û hwd wê, di temenekê de wê, were dîtin ku wê hilde li dest.

Rengê hizirkirina mitraismê wê di awayekê de wê, di temenekê de wê dema ku mirov wê bixwezê wê salixbikê wê di şewayekê gnostikî de wê, dîmenekê wê bi xwe re wê bide dîyarkirin. Wê di awayekê de wê, di warê zanînê de wê, dema ku wê bihizirê wê, ya ku ew digihijiyê wê têr nebînê. Di dîmenekê metafizîkî de wê, bi wê re wê li hebûnê jî wê bihizirê. Lê ew di temenekê dualiteya zêhn û bedenê û ankû bûjen û biriqîna wê de wê bi şenberiyekê wê bi wê bihizirê û wê werênê ser ziman. Di wê temenê de wê aliyê wê yê felsefeyî ku wê derkeve li pêş wê, di wê temenê de wê bi encamên wê yên ku ew hebûnê rednekê û ankû weke tenê fahmkirinekê wê nabînê bê.

Mitrayî wê di wê rengê de wê kevneşopîya wê ya hizirkirinê wê dema ku mirov li wê dihizirê wê dibînê ku wê bi xwe re wê, çerçoveyek hizirkirinê a ku wê bi sazûmanî wê çawa wê çerçoveyek jîyanî wê bi fahmkirina wê re wê werênê ser ziman wê bê dîtin ku wê li wê bihizirê. Di wê çerçoveyê de wê mijare fahmkirinê wê bi wê re wê, di awayekê de wê derkeve li pêş. Ew fahmkirinê wê di wê temenê de wê, çendî ku mirov di wê de kûrbibê wê weke bi deerfet bê wê li wê binerê û wê fahmbikê û wê werênê ser ziman. Li ser wê temenê wê hizirkirinên wê yên ku wê bibin wê piştî wê bandûra xwe li hizirkirinên weke yên bi zerdeştî û piştî zerdeşt bi maniyî û piştî maniyî wê bi mezdekî û hwd re wê di rengê de û wê di xatekê de wê bide domandin. Ev xate fahmkirinê wê di awayekê de wê, weke ku mirov wê dibînê wê wê dîmenê wê yê pêşî ê fahmkirinê wê li ser fahmkirin û bi wê gihiştina fahmkirinê re wê xwe bide dîyarkirin. Wê pêşî wê nirxên berê xwe ên bi hizirî û bawerî hena wê wan wê şîrovebikê û wê li gorî xwe û rengê fahmkirina xwe wê werênê ser ziman. Mitrayî wê di wê temenê de wê li herêmê wê pêşkeve û wê derkeve li pêş. Li herêmê wê serwer bibê û wê pêşkeve. Bandûra wê li herêmê wê pîrr zêde wê bibê. Her wusa wê bi nirxên herêmê ên baweriyî re wê xwe bigihênê têgînek felsefeyî jî.

Wê jî mirov wê bi wê re wê dibînê ku wê mitrayî wê li ser wê temenê wê pêvajoyên fahmkirinê wê her ku ew dem diçê wê bi kûrbûnekê re wê xwe bi wê re wê bide dîyarkirina kûrbûna wê ya di hizir de wê weke ku

ew dibînê wê, hertimî wê derxê li astek li jorin a rûhanî jî. Ew di wê temenê de wê wê mazinbûna bi aqil re wê, di wê temenê de wê bibînê û wê di wê çerçoveyê de wê, di wê rengê de wê mazinbûna bi aqilî wê bibênê û wê werênê ser ziman. Wê, di rengekê de wê çendî ku wê hebûna fîzîkî wê weke çavkaniyekê wê bi derfetî wê weke ku wê bibînê lê wê di aslê xwe de wê weke ku mirov wê dibînê ku wê ew wê têr nebînê. Ber vê yekê wê li ser aliyê menewî re wê gihiştina li wê û fahmkirina wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman.

Di nava hizirkirinê de wê gerdûna bi têgînê ku ew di meji de diafirênin wê di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê giring ê fahmkirinê wê bi wê re wê biafirênê. Di awayekê de wê, di mitrayiyê û piştê di zerdeştîyê de jî wê, aliyên menewî wê li ser wê temenê wê derkevina li pêş. Aliyê menewî wê di rengekê de wê weke aliyê fahmkirinê ê ku mirov wê di wê temenê de wê karibê wê li gorî mitrayiyê û zerdeştîyê ji gelek aliyên ve fahmbikê bê. Wê di wê temenê de wê bi têkiliya nava ya menewî û ya bûjenî wê di wê temenê de wê bi wê re wê bihizirê. Wê li gorî wê ya ku wê ya bûjenî û ankû 'maddî' wê bi wate bikê jî wê aliyê din ê menewî bê. Li ser wê temenê wê li wê bê hizirkirin û wê werênê ser ziman.

Çerçoveya têgîna astrolojîkî ku wê bi temenekê kosmolojîkî û astronomîkî û hwd wê pêşkeve wê di wê temenê de wê bi wê re wê derkeve li pêş. Pergale têgîna astrolojîkî a mitrayiyê wê di wê temenê de wê hem wê temenê û çerçoveya bûhûrîna ji mitolojiyê li temenekê teolojîkî û bi wê fahmkirinê wê bi afirênê û hem jî wê ji aliyê hizrî ve wê ji rengê hizirkirina mitolojîkî û hwd wê bi ber aqilê felsefeyî ve wê, weke destpêka pêvajoyekê jî wê di wê temenê de wê biafirênê. Di wê rengê de wê, di awayekê din de jî wê, tiştêkê wê bide dîyarkirin. Wê dema ku wê bi wê re wê were ser ziman wê di wê temenê de wê çerçoveyek salixkirinê wê êdî wê bi wê re wê biafirênê.

Salixkirinên bi hizirkî ku wê werina kirin wê aqil wê hin bi hin wê bi rewşên jîyanî, xwezayî, hebûnî û cismî û hwd re jî wê di nava jîyanê de wê bigihênê têgînekê. Wekî din wê çî wê hebê wê di wê rengê de wê bi wan re wê temenekê salixkirinek bi nirxî wê biafirênê. Wê navberên dîtbar ên fîzîkî ên weke bi dîtina stêran, rojê, hevîyê û hwd wê weke aliyên din ên ku wê bi wê re wê li wê were lê hizirkirin jî bê.

Ji wê aliyê ve wê astrolojiya mitrayî wê di dîmenekê felsefeyî a jîyanî û kirinî de wê, bibê xwediyê reng û awayekê pêşketinê di jîyanê de. Di wê rengê de wê, astrolojiya mitrayî wê ber vê yekê wê li şûna ku wê bi hinek têgînên di wê temenê de wê were fahmkirin wê bi temenê xwe yê

hizirkirinê ê felsefeyî-gnostikî û her wusa awayên salixkirinê ên ku ew dikin re wê di rengekê de wê bi wê re wê fahmbikê û wê werênê ser ziman.

Pêvajoyên pêşketinê û fahmkirinê wê di wê temenê de wê di awayekê de wê li ser wê re wê bi demê re wê bijî. Mitrayî wê, pêvajoyên ku wê di wê temenê de wê bi wê re wê li ser wê re wê bijî wê êdî wê bi wan re wê di dîmenekê de wê temenekê fahmkirinê wê bi wê re wê biafirênê. Hizirkirinên bi felsefeyî wê, weke ku wê bi wê re wê were dîtin wê li ser temenê bi fahmkirina bi temenekê sedem û encamê bê, li ser şêwayekê aqılmeşandinê bê û her wusa wê bi çerçoveyek têgînî û hişmendî û zanînî a girêdanîya zanînî bê. Yan jî mirov dikarê wê bi bende zanînî wê têkiliyê wê bi wê re wê were dîtin. Di nava wê de wê weke aliyekê wê yê din jî wê ew jî wê bi wê re wê di rengekê de wê xwe bide dîyarkirin.

Di awayekê de wê, mijare fahmkirinê de ku mirov wê hilde li dest wê, di wê temenê de wê bi wê re wê were lê hizirkirin û fahmkirin ku wê gelek tiştên ku mirov wan fahmbikê wê hebin. Wekî din wê ya ku me fahmkiriya û derxistiya li hiş û têgihiştinê wê tenê wê aliyekê û ankû beşek ji wê ya ku ew heya û dikarê were bihişkirin û hwd. Wê di wê temenê de wê, di awayekê de wê di rengekê hizirkirinê ê wê rengê de wê, mijare fahmkirinê wê êdî wê bi wê re wê, temenê kûrbûnê wê hin bi hin wê, di rengekê de wê weke ku wê bi wê re wê biafirê. Di mijare pêşketina aqilê felsefeyî de wê mirov dikarê wê bi wê re wê werênê ser ziman ku wê, di wê rengê û awayekê de wê mitrayî wê bi fêrbûn û hizirkirinên wê yên li ser nirx, tişt, cism, bûjenê û hwd re wê, di rengekê de wê hin bi hin wê bi temen û şêwayê wê bibê. Di aslê xwe de wê dema ku mirov wê li ser wê temenê wê bi wê re wê li wê bihizirê wê mirov wê karibê wê bi wê re wê kifşbikê û wê werênê ser ziman ku mitrayî wê di wê temenê de wê, çerçoveyek hizirî a kûr wê di wê rengê de wê xwediyê wê bê. Wê ne bi dogmayan wê fahmbikê. Wê di dewama wê de wê, bi aqil, zanînê, fahmkirinê, têgihiştinê, hiş û zanînê re wê, bikê ku ew wê fahmbikê û wê werênê ser ziman. Wê di wan de jî wê bi temen û têgînek fenomenî re wê bikê ku ew kûr bibê.

Li gorî wê, gerdûn ew çendî ku em di derbarê wê de em, zîlde ne xwediyê zanînê jî bin lê ew heya û wê dervî me û têgîn û derkkirina me wê hebê. Wê weke hebûnekê wê hebê. Wê demê wê aqilê me wê ya ku ew heya wê bi awayên wê re wê dikê ku ew derbikê, têbigihê, lê bihişbibê û di dewama wê de wê fahmbikê.

Di wê çerçoveyê de wê, li gorî wê, di aslê xwe de wê, hertimî wê aliyên zanîni wê di wê temenê de wê, di rengekê de wê, bi wê re wê di wê rengê de wê bi wê were wê were lê hizirkirin. Aliyekê din jî wê weke ku wê bi rewşa təkiliya gîyan û bedenê û ankû zêhn û bedenê re wê karibê wê fahmbikê bê. Wê di wê temenê de wê, ev wê di rewşa fahmkirinê de wê weke rewşek dualiteyî wê biafirênê bê. Wê tişt wê dema ku ew hebê wê, demê wê, aliyê wê yê ku ew bi wê were derkkirin wê bi hişmendîya me re wê hebê. Em wê temenê wê aliyê wê yê din bi hişê xwe re diafirênin.

Li ser wê temenê wê, dema ku wê bahsa têtîna metafîzîkê wê were kîrin wê li ser wê temenê wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe di dewama wê de wê bide dîyarkirin. Di aslê xwe de wê metafîzîka mitrayî û ankû piştire weke ku em bi zerdeştî re wê dibînin wê li ser wê ya ku ew heya û nayê zanîn ku mirov wê bikeve serûwane wê ya fahmkirinê û bi wê fahmkirinê pêdeçûyîni de wê, bi wê re wê werênê ser ziman. Yanî wê metafîzîkî wê di rewşa hizirkirinê a ku mirov rengê wê yê bi mitrayî û zerdeştîyê re jî wê dibîni wê ji wê aliyê ve wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê fahmbikê bê. Wê di wê temenê de wê, xwediyê temenekê hebûnî a gerdûnî, heyînî û hwd bê.

Li ser wê temenê de wê, aliyekê din jî wê bi wê re wê, di rewşa hebûnê û darêjgirtina wê de wê, bi wê re wê karibê bi wê re wê li wê were lê hizirkirin wê bibê. Ew jî wê weke ku em di demên piştire bi têtîna demokrit, empedeokles û hwd re dibînin wê di rengekê de wê li ser temenekê hev girtin û awagirtina bi tozên piçûk ên bingihîn û hwd re wê di rengekê de wê bi wê re wê di awayekê de wê were lê hizirkirin.

Di wê çerçoveyê de wê, tişt wê dema ku wê minaq em minaq hevirekê bidin. Hevir wê hinekî rahn bê û wê di wê temenê de em çendî awa bidinê û bi şekl bikin wê bibê û wê di wê temenê de wê bi wê re wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe bide dîyarkirin. Li ser wê temenê wê bi derfet bê ku mirov bigihijê wê awayê ku mirov wê di her rewşê de wê bidiyê de? Yan jî wê dema ku wê ew tenik bê, stûr bê, kin bê, dirêj bê û ankû bi awayekê din ê ku ew çawa bê ku ew bibê wê, çawa wê karibê ew were fahmkirin. Wê dema ku wê awa bû û pê de wê, di wê temenê de wê bi wê re wê ew dîtbarîya bi wê re wê, bi hiş bibê. Her awa girtin wê di mejiyê me de wê bi hişê me re jî wê weke awayek girtinê jî bê. Wê di wê temenê de wê, di wê temenê de wê bibê.

Lê li vir tişt ku ew çendî hiş jî bê, nerm jî bê, rahn jî bê, piçûk bê, mazin jî bû û çawa bê bila bibê wê mirov nikaribê wê weke bi têtînek mayîndayî wê bêt ser ziman bê. Her tişt wê, bi dema xwe ya bûyî û heyî

re wê hebê. Wê di wê temenê de wê, di çerçoveya rêgezêk fîzîkî a xwezayî de ku mirov wê fahmbikê wê weke bi rêgeza dîyalektîkê a 'yekitiya ziddên hev' re ku wê werênê ser ziman wê di hesinekê de jî wê aliyekê wê li ser wê weke girtinê wê bimênê û aliyekê jî wê weke ku wê çawa wê bi ber rizînê ve wê bide birin wê bibê. Wê ev jî wê wê weke temenê dayimî ê gûharînê û bi wê dema gûharînê re wê darêjk gûharînê û ankû ji awayekê darêjkê li awayekê din ê darêjkî bûyina wê bê ku mirov wê werênê ser ziman bê. Di wê temenê de wê di aslê xwe de wê, têgîna darêjkê wê aliyekê wê yê ku mirov wê li ser wê awayê re wê çendî ku wê karibê bi hizirkirinê bide kûrtirkirin wê hebê wê aliyê din jî wê li ser temenê bûyina wê û rewşa wê ya bûyinê û rewşên weke pêşdîtîna û hwd re wê bi wê re wê, were lê hizirkirin bê. Pêşdîtîna wê di rengekê de wê têgînek determinîst jî bê. Bo ku mirov tiştêkê wê pêş bibînê ew divê ku ew hebê. Yan jî wê dema ku mirov wê, di wê temenê de wê, dema ku mirov wê bi wê re wê li wê bihizirê wê, di rengekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê, rewşa bûyinê wê, di wê awayê wê yê berî ku ew bibê de wê çawa wê bibê ku wê li wê were lê hizirkirin wê di wê temenê de wê weke têgînekê bê ku mirov wê werênê ser ziman bê.

Di nava mitrayîyan de jî û zerdeştîyan de jî wê li ser pêşdîtîna wê weke ku mirov wê li wê bihizirê wê di wê temenê de wê bi wê re wê were dîtîna. Awayekê darazî ê hizirî ku wê bi wê re wê were lê hizirkirin wê di dema mitrayîyan de jî û piştê bi zerdeştîyan re wê weke bi hizirkirinê rêmildaran û hwd re ku wê bibê wê di wê temenê de wê wateyek wê hebê. Ji xewnekê hewldana gihiştina peyamekê û ankû ji rewşek din a bi wê rengê wê weke bi xwandîna xatên laş û weke bi zanîna têgînên baxtê û hwd wê, di wê temenê de wê, were dîtîna. Di demên mitrayîyan û zerdeştîyan de wê, di aslê xwe de wê, di rengekê de wê bi zêdeyî di wê çerçoveyê de wê bi têgînek baxtewarî a jidahi wê newê dîtîna. Wê ber veyekê wê di nava hizirkirinê wan de wê di kûrbûnekê de wê, bi wê re wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe bide dîyarkirin.

Di wê warê de wê aliyê hizirkirina li hebûnê û rewşa wê di aslê xwe de wê, weke aliyekê wê yê giring bê ku wê bi wê re wê were lê hizirkirin. Ev alî wê li ser hewldanê weke xwestina gihiştina zanîna pêşarojê bê û ankû pêşdîtîna darêjkê ku wê çawa bibê wê di wê rengê de wê, pêwîst bê ku em di çerçoveya wê xate hizirkirinê de wê hinekî din jî li ser wê bisekin bê.

Di nava rêmildarên medî de wê weke ku wê were dîtîna wê di wê warê de wê, zêde wê hizirkirinek wê were kirin. Wê li ser hewldana gihiştina

zanîna demên pêş me ên ku ew dihên wê di wê temenê de wê, weke hewldanek bi zanînê wê xwe bide dîyarkirin. Ev çerçoveya hizirkirinê wê li ser wê temenê wê weke ku mirov wê bi wê dibînê di çerçoveya aqılmeşandinek felsefeyî de wê hê di demên mitrayiyan de wê were dîtîn ku wê li ser wê were lê hizirkirin. Wê di wê temenê de wê, bi wê re wê, bê hizirkirin ku mirov çawa dikarê xwe bigihênê zanîna berî bûyinê. Ev rewş wê di nava jîyanê de wê weke ku wê bi têngînên astrolojîki re wê, di nava xwezayîya jîyanî de jî wê bi wê were lê hizirkirin ku mirov berî ku kirinekê bikê wê pêş bibînê ku wê çî encamê wê bi xwe re wê werênê wê li ser wê re wê bê hizirkirin. Hewldanên di wê temenê de wê di wê rengê de jî wê werina ser ziman ku mirov di kirina xwe de wê pêş bibînê ku wê çî encamê wê bi xwe re wê werênê. Wê rê li ber çî wê vekê. Wê çawa wê bi wê re wê, rewş rûbide û wê di herikina wê de wê çawa wê bibê wê bi wê re wê li wê were lê hizirkirin. Ev wê weke aliyekê ku wê bi wê re wê were lê hizirkirin jî bê. Medî wê di wê temenê de wê sazûmanê hizirkirinê wê hinekî jî wê pêşdetir wê bibin.

Li vir ji dema mitrayiyan û heta dema zerdeştîyan wê tiştek li ser wê temenê astrolojîkî re jî wê cihê wê were dîtîn. Di dema mitrayiyan de wê, bi zêdeyî wê, li ser wê sazûmana astrolojîkî wê xwediyê fahmkiriinekê bûyin wê li pêş bê. Lê di dema zerdeştîyan de wê bi zêdeyî wê hinekî din wê ji wê wirdetirî wê, rewşek weke ya ku mirov wê, di wê temenê de wê bi wê re wê li wê dihizirê a bi reng û awayê ku wê di temenekê hizirkî de wê, li wê were lê hizirkirin wê were dîtîn. Têngînên hizrî wê di wê çerçoveyê de wê zêdetirî wê bi temenekê metafîzîkî a jîyanî wê di wê rewşê de wê werina bi temen hizirkirin. Li ser wê re wê zanînek wê pêşkeve û wê derkeve li pêş. Zerdeşt wê weke ku wê di avêsta wê werênê ser ziman û bide dîyarkirin wê di çerçoveyek îdeayî de wê di wê temenê de wê, li wê were lê hizirkirin. Wê di nava hizrên mitrayî de wê ew îdeayî wê weke hinekî din zêdetirî wê li şuntir bin û wê li ser wan aqilên jîyanî ên ji kirin, xûy, gotin û hwd ku mirov wê bigihijiyê wê di wê temenê de wê bi wê sazûmanê bê. Lê wê, bi wê re wê, zêdetirî wê, têngîna îdeayan wê, di rengekê de wê, çendî ku wê di wê de wê, bi têngînek gnostîkî wê hebê jî wê di dema zerdeştîyê de wê zêdetirî wê werin bi felsefe kirin. Wê li wan wê bi wê temenê û awayekê wê were lê wan hizirkirin. Di dewama wê de wê bi wê re wê weke aliyekê wê yê din jî wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare hizirkirinê wê di wê çerçoveyê de wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe di dewama wê de wê bide dîyarkirin. Li vir wê dema ku mirov wê li mitra

wê di wê çerçoveyê de wê li lê bihizirê wê, di wê temenê de wê giring bê ku mirov bi têtînek gnostikî wê têtîna wî ya metafîzîkî wê ji aliyekê ve wê hilde li dest û wê werênê ser ziman. Wê ev wê weke aliyekê wê yê fahmkirinê ê giring wê bi xwe re wê biafirênê û wê bide dîyarkirin. Di aslê xwe de wê, di wê temenê de wê, çawa wê, aqil wê bibê û wê di kûrbûna xwe de wê çawa wê pêdeçûnek wê bi wê re wê bibê wê bi wê re wê di renekê de wê were dîtin.

Li ser îdeayan re hewldana xwendina pêşarojê

Dema ku mirov bahsa li ser îdeayan re bahsa hewldana xwendina pêşarojê bikê wê di serî de wê dema zerdeştîyê û serwerîya wê bi aqilê felsefeyî wê derkeve li pêş. Di wê temenê de wê, di îdeayan de wê kûrbûn bi wê re wê di renekê de wê, di awayekê de wê bi wê re wê hewldana pêşdîtinê ku wê bikin ku wê bi wê re wê, di renekê de wê bi wê re wê, were dîtin. Ev wê weke pêvajoyek têrzanîne a bi aqilê zanyarî û felsefeyî ku wê li ser ya demên mitrayî re wê bibê jî bê.

Di aslê xwe de wê li gorî ya dema zerdeştîyê wê dema mitrayî a bi xwendina xwezayê bi têtînen astrolojikî wê di renekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê xwezayî bimênê. Wê zêdeyî wê di temenekê de wê, di awayekê de wê li ser temenê fahmkirina rewşên xwezayê, salixkirina rewşên fizîkî, cismî, hebûnî û hwd re ku wê pêşkeve bê. Di wê renekê de wê, weke pêvajoyek hem di nava têtîn û hebûnê, bûjen û biriqîna wê, tişt û hiş de wê têtîkildanîne bê û hem jî wê weke pêvajoyek ku wê di wê temenê de wê li ser wê awayê wê yê hizirkirinê ê fahmkirinê ku wê bi sazûmanî wê çerçoveyek hizirkirinê wê bi wê re wê biafirênê û wê bi wê re wê, li wê were lê hizirkirin bê. Minaq sazûmana kosmolojikî a mitrayî wê di hundurê xwe de wê çerçoveyek pergali a astronomikî a tekûz a ku di wê de kûrbûn dibê wê bide dîyarkirin. Li ser wê temenê de wê, çendî ku wê rewşên kosmolojikî ê gerdûnî wê di wê temenê de wê we fahmkirin jî lê wê di wê temenê de wê li ser temenekê fizîkî wê bê fahmkirin.

Bo ku em li vir pêşî demên li ser îdeayan re a fahmkirîne fahmbikin wê hinek xosletên mitrayî ên bi aqil wê di serî de wê, li vir wê bi wê re wê hebin ku mirov wan ji temen ve wan fahmbikê û wê werênê ser ziman. Di serî de wê, sazûmane hizirkirinê a kosmolojikî wê dualiteya wê ya nava jîyanê û hizra gerdûnî û ankû gelemperîtî û ya teybetî ku wê bi hev re wê were danîn wê bi wê re wê were dîtin. Di wê temenê de wê weke ku wê bi têtînen wê yên kosmolojikî re wê were dîtin wê têtîliya kirinên

me bi aqilê gerdûnî re wê were danîn. Minaq wê, di wê çerçoveyê de wê çî bibê wê, di wê temenê de wê bi çerçoveyk astrolojikî wê were fahmkirin. Li vir em wê jî wê werênina ser ziman ku em bahsa hizra astrolojikî a mitrayî dikin em wê li ser temenekê felsefeyê, kosmolojikî û aqilê felsefeyî ê xwezayî re wê bi pêvajoyên fahmkirinê re wê fahmdikin. Ber vê yekê wê di serî de wê, weke aliyekê giring ê fahmkirinê wê xwe bi wê re wê bide dîyarkirin.

Di dewama wê de wê jî mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê, di aslê xwe de wê ew sazûmana kosmolojikî wê di nava jîyanê û aqilê gerdûnî de wê bi pêvajoyek fahmkirinê re wê were ser ziman. Lê pêvajoyên wê yên navîn û dawîn ên demên mitrayî wê bidina nîşandin ku wê, hin bi hin wê ya bi jîyane ser rûyê ardê wê hin bi hin wê bi wê bixwe re wê were fahmkirin û ya kosmolojikî û gerdûnî wê ew jî wê bi wê rengê wê yê hizirkirinê wê bi wê bi xwe re wê êdî wê were fahmkirin. Ev di şewayekê cihêkirina di fahmkirinê de wê di temenê kûrbûna di fahmkirinê de û bi wê re wê bi têrzanînbûyina di fahmkirinê de ku wê bibê re wê bibê. Ev jî wê weke aliyekê wê yê giring wê bibê. Wê dema ku wê ev cihêbûn wê bibê wê êdî wê tiştêkê din wê bi zêlalî wê xwe di rengekê de wê bi wê re wê di awayekê de wê bide dîyarkirin. Ew jî wê ew bê ku wê, di mijare aqilê jîyanî de wê, felsefeyek kirinî a hema bêja tekûz wê xwe bi awayekê rêkûpêk wê di nava fahmkirina jîyanî de wê xwe bide dîyarkirin.

Ev jî wê weke aliyekê wê yê din bê ku wê, di wê temenê de wê dema ku wê ev wê bibê wê li ardê wê di wê temenê de wê bi aqilekê bûjenî û fîzîkî wê fahmkirina rewşên jîyanê ku wê bibê wê êdî wê bibê. Wê di dewama wê de wê di temenê kosmolojikî de wê bi encamên wê re wê, têgînek astronomîkî, fîzîkî û hwd wê li ser temenekê aqilê dîtbarî re wê, bi wê re êdî wê bi wê re wê li gerdûnê hizirkirin û tefkîrînan ku wê bi wê bibin û di wan de wê pêdeçûn û kûrbûn ku wê bibê wê di rengekê de wê xwe bi wê re wê di awayekê de wê bide dîyarkirin. Ev rewş wê di fahmkirinê de wê, temenê jî hev cihêkirinê, qatagorîzekirina a di fahmkirinan de wê werênê li holê. Ji xwe wê dema ku em li demên fahmkirinê ên piştî ku wê, taqabûlî demên mitrayî wê bikin wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê xwe di dewama wê de wê bi wê re wê di rengekê de wê bide dîyarkirin. Di aslê xwe de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê di wê rengê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring jî wê mijare felsefeyî wê xwe bi wê re wê, di rengekê de wê bide dîyarkirin.

Di wê temenê de wê, bi serê xwe salixkirina pergalkê astronomikî ku wê were kirin wê ev êdî wê hin bi hin wê weke ku em di nava hizrên zerdeştî de wê bi felsefeya wê re dibînin wê were dîtin. Ev jî wê di temenê aqilekê felsefeyî û hemdemîya wê ya demê de wê bibê bê.

Weki din wê di wê çerçoveyê de wê pêvajoya pêşî a hizirkirinê ku wê di wê temneê de wê bi wê re wê re wê di rengekê de wê bibê wê di wê temenê de wê di awayekê de wê xwe bi wê re wê di rengekê de wê bide dîyarkirin. Di aslê xwe de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare felsefeya gerdûnî ku wê di wê temenê de wê were fahmkirin wê di wê rengê de wê, êdî wê di çerçoveya wê de wê bi awayekê fahmkirinê wê bê hildan li dest li dest. Wê dema ku ew wê ji ya nava jîyanê dîr wê bi serê xwe wê were fahmkirin wê bi çerçoveya wê ya ku ew dihê fahmkirin re wê êdî wê di wê temenê de wê çawa wê weke aliyekê wê yê giring wê di wê de wê kûrbûn wê bibê wê êdî wê were lê hizirkirin. Pêvajoya aqilê xwezayî a mitrayî ku wê li ser temenekê kirin û ankû aqilê pîretikî wê bimeşê wê di dema ku wê mijar wê di wê temenê de wê were ê pêşkeve wê rengekê din wê bistênê. Wê ew jî wê di wê temenê de wê rengê ku wê bistênê wê ew bê ku wê di wê temenê de wê, êdî wê çawa wê pêvajoyên din ên fahmkirinê ên cihê wê bi wê re wê li wê were lê hizirkirin wê bibê.

Mitolojiyên demên berê wê, di wê temneê de wê êdî wê ew jî wê tabîî pêvajoyek şîroveyê a bi aqilê demê wê werina kirin. Wê li ser wê re wê di rengekê de wê êdî wê ew wê, bi wê re wê were lê hizirkirin wê di çerçoveya pergalek hizirkirinê a kosmolojikî û astronomikî ku wê weke 'aqilekê azmanî' wê êdî wê bi serê xwe wê pêşkeve wê di wê de wê pêvajoyên kûrbûnê wê bi rengê wê weke kifşkirina element, diyarde, cism û hwd ên ku ew hena li azmana wê aqilê mirov wê li wan bihoyê û wê êdî wê ew wê hewl bèn dayin ku ew werina kifşkirin.

Di wê temenê de wê, di nava awayekê fahmkirinê ê dema zerdeştîyê de wê were dîtin ku wê li ser têngînê ku wê mirov wê çawa di wê de kûrbibê wê weke ji xwe derbas bikê û wê bigihijê aqilekê ser jîyanî wê di wê temenê de wê bi wê re wê êdî wê li wê were lê hizirkirin. Di dewama wê de wê, êdî wê bi wê re wê salixkirinên weke têngînên metafîzîkî, têngîna demê û ankû zamanê, mijarên weke yên rasyonalmê û hwd ên bi aqilî û hwd wê rê li pêşîya bi rengê şîrovekirina wan û bi wê re kifşkirina wan têngînan jî bi hev re li dîv hev wê were kirin.

Di wê çerçoveyê de wê, mijare aqil wê di wê temenê de wê weke ku mirov wê dibîne wê êdî wê weke aliyekê wê yê giring wê ev wê bi wê re

wê di renekê de wê xwe bi wê rengê wê bide dîyarkirin. Pêvajoyên ku wê êdî wê di wê temenê de wê, li wê were lê hizirkirin wê têngînên weke 'ji xwe derbasbûnê' û hwd li ser temenekê menewî wê ji wan deman wê weke kevneşopîyek hizirkirî bê. Lê wê piştre wê heta demên suhrewerdî û hwd wê were dîtin ku wê di wê temenê de wê li wê were lê hizirkirin û wê di wê de wê kûrbûn wê bibê û wê di reng û awayekê de wê bi wê re wê çerçoveyek hizirkirinê wê bi wê re wê were hanîn li ser ziman.

Di aslê xwe de wê, di wê temenê de wê ev wê bi wê re êdî wê pêşkeve. Wê di awayekê de wê, bi aqilê fahmkirinê wê êdî wê zanîn wê rengê xwe wê bide dîyarkirin. Mitrayiyan wê di temenekê aqilê xwezayî de wê her cism wê di awayekê de wê salixbikin û wê ji wan wê bikin ku ew bigihijina têngînek fahmkirinê a bi aqilê kirinê di nava fahmkirina xwe de. Di demên xwe yên dawî de wê, êdî wê, têkiliyek girêdanê a wan têngîna a bi hev ve jî wê di temenekê dîyalektîkî de wê di awayekê rasyonelî de wê bidina çêkirin û dîyarkirin. Ev wê temenekê hizirkirinê ê tekûz wê hema bêja wê ji demên piştre ên hizirkirinê re wê di reng û awayekê de wê weke ku wê biafirê. Heta ku wê li ser wê re wê dem wê were demên zerdeştîyê wê di wê temenê de wê êdî wê di wê rengê de wê li ser mijarên giştî re wê êdî wê mijarên hizirkirinê wê li ser wê temenê re wê werina hildan li dest. Minaqên weke bi felsefeya dîtbarî ên weke bi demê, gerdûnê, metafîzîkê û hwd re wê bi awayekê zêde pêşketî wê di nava hizirkirinên zerdeşt de wê rengê wan wê xwe bide dîyarkirin.

Li ser wê temenê giştî wê dema ku wê êdî wê fahmkirin wê bi têngîna gerdûnî re wê were kirin wê bi wê re wê, tiştên ku wê bi têngînî wê ji wê werian fahmkirin wê di awayekê de wê reng û awayna cihê wêbistênin. Minaq wê gotina gerdûnê wê di renekê de wê dema ku wê bahsa wê were kirin wê çendî wê di awayekê pirrwateyî de wê karibê were fahmkirin jî lê wê, di watelêkirina wê ya pêşî ku wê ji wê were fahmkirin wê bi temenekê gerdûnî, astronomîkî û hwd re wê were fahmkirin. Yan jî wê dema ku wê were lê hizirkirin wê bi wê re wê, destpêka jîyanê fahmkirinê û hwd wê bi wê re wê were lê hizirkirin.

Mijarên ku wê di demên hemdem de wê weke mijarên li wan hizirkirinê ên weke bi têngîna sermedîyê, metafîzîk, bawerî, destpêka gerdûnê, xweza, jîyan, destpêka jîyanê û hwd wê di wê temenê de wê bi gelek aliyên din re wê êdî wê li wan wê were lê hizirkirin. Minaq wê weke aliyekê din ku wê xwe bide dîyarkirin û wê li gorî wê were lê hizirkirin wê têngînên weke yên ku wê, minaq wê rêgeza temenê jîyanî,

bûjena pêşî, çavkaniya bûyinê û ankû hebûnê û hwd wê di wê temenê de wê, li wê were lê hizirkirin. Têgînên weke bûyinê û nebûnê, hebûn û nebûnê, û hwd wê weke mijarna ku wê di wê temenê de wê li wan wê were lê hizirkirin.

Mijarên hizirkirinê ev wê di awayekê de wê cihane îdeayî wê biafirênê ku wê di wê de wê êdî wê li wê were lê hizirkirin di nava hizirkirina piştî mitrayî de ku mirov bi zerdeştîyê û hwd re wê dibînê. Weki din wê di wê temenê de wê, di aslê xwe de wê mijare di aqil de kûrbûnê wê weke mijare çî bê? Wê mirov çawa dikarê wê fahmbikê? Wê weke mijarek ku mirov wê dikarê wê li wê bihizirê bê. Yan jî mirov dikarê wê bipirsê ku wê di rastîyê de wê kûrbûnê wê hebê? Yan jî mirov dikarê bahsa kûrbûnekê bikê? Wateya kûrbûnê çî ya û çî ji wê dikarê were fahmkirin û hwd wê weke aliyna ku wê li ser wê temenê wê bi pirs û têtîni wê êdî wê di meji de wê biafirin û mirov wê li wan wê bihizirê. Gotinên weke yên 'rastteqîniyê' û hwd wê di wê temenê de wê weke aliyekê temenî ê di temenê gotinên weke kûrbûnê de wê cih bigirin ku mirov wê weke 'wê bi kûrbûnekê re wê bigihîjê li wê' re wê were lê hizirkirin. 'Gihîştina li rastteqînê' wê di wê temenê de wê di awayê hizirkirinê de wê weke mijarek ku wê bi wê re wê xwe bide dîyarkirin.

Li vir li ser wê temenê wê hinek aliyên ku mirov di çerçoveya mijarê de wê ji gelek aliyan ve wê werênê ser ziman wê hebê. Mînaq wê aliyê pêşî wê bi têtîna têtîkildanîna a hiş, zêhn, dîyarde, fenomen û hwd re wê, ew şewayekê fahmkirinê ê bi gotina kûrbûnê re ku mirov wê karibê wê bi wê re wê salixbikê wê di rengekê de wê xwe bi wê re wê bide dîyarkirin. Aliyê din jî wê, di wê temenê de wê bi aqilê sedem û encamê li ser temenê û çerçoveya şewayê aqilmeşandinê re ku mirov wê dikarê wê fahmbikê wê bi xwe re wê xwe bide dîyarkirin. Di wê rengê de wê ev wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman bê.

Di mijare hizirkirinê de wê dikarê wê bi wê re wê di rengekê de wê werênê ser ziman ku wê mijare hizirkirinê wê di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê ku wê bi wê re wê bibê bê. Têgîna têtîkildanîna û sedemgeriyê jî wê ji aliyekê ve wê çendî ku mirov wê karibê li ser temenekê şenber fahmbikê wê ji aliyekê din ve jî wê bi dîtbarî wê xwe bide dîyarkirin. Ev jî wê derfet û temenê hizirkirinê ên cûr bi cûr û cihê bi cihê wê bi xwe re wê di rengekê de wê biafirênê. Di dewama wê de wê, mirov dikarê wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê mijara hizirkirinê wê bi wê re wê xwe di

rengê din de wê bide dîyarkirin. Di wê temenê de wê, dema ku wê têngîna kûrbûnê wê bibê wê di wê de wê, di awayekê zanînê de wê weke têrbûnek ku wê bi zanînê wê bûbê bê wê were dîtin.

Hinek aliyê din jî ên ku wê mirov dikarê wê li ser temenekê din jî de wê fahmbikê wê karibê bi vê mijare kûrbûnê ve girêdayî werina hildan li dest wê hebin. Minaq wê mijara rêyên gihiştina zanînê ên weke bi xwezayê û hizirkirinê a bi fektorên dervî xwe bê û yan jî wê di xwe de wê bi hizirkirinê û bi wê re wê gihiştina wê bê re wê karibê wê li wê bihizirê bê. li ser wê temenê wê zanîna sehî (in: intuition) û ya ne sehî wê di awayekê de wê, di mijare fahmkirinê de wê êdî wê temen û rêya bi wan hizirkirinê wê êdî wê hin bi hin wê xwe bide dîyarkirin.

Di wê temenê de wê, di aslê xwe de wê mijare hizirkirinê û zanînê wê li ser wê temenê wê weke ku mirov wê dibînê bi hizirkirinên mitrayî û piştê ên zerdeştî re wê, di awayekê de wê bi çerçoveyek komplika re wê xwe di rengê de wê êdî wê bidina dîyaerkin. Li ser wê temen û çerçoveya komplikeyî re wê êdî wê bi wê re wê, di rengê de wê weke aliyekê wê yê din ê ku mirov wê dikaerê wê werênê ser ziman bê.

Di aslê xwe de wê mijare hizirkirinê wê di wê temenê de wê xwe di rengê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê xwe bide dîyaerkin. Di aslê xwe de wê mijare felsefêkirinê û nîqaşkirinên li ser tiştan û bi nîqaşan gihiştina zanîn û encamê û hwd wê bi wê re wê êdî wê weke aliyekê zanyarî ê bi hizirkirinê re wê hin bi hin wê di wê çerçoveyê de wê di dewama wê de wê pêşkeve. Di mijare hizirkirinên aqilmeşandinê de wê, di wê temenê de wê êdî wê, dema ku wê ew wê bibê wê li ser çi temenê wê aqilmeşandin wê bibê û çawa wê bibê û wê ji kîjan nûqtayê wê bibê, li ser çi wê bê kirin û hwd wê weke aliyê ku wê di mejî de wê êdî wê li wan wê were lê hizirkirin.

Di wê temenê de wê dema ku ev bû wê êdî wê bi wê re wê mijare zanînê xwe di rengê de wê bi wê re wê bide bi temen kirin. Pêvajoyên hizirkirinê û zanîn û pêşketina wê li ser wê temenê wê pêşkevin û wê demên pêşketinê wê bi xwe re wê derbasbikin. Ev dema ku bû û hinekî jî di wê de têrbûn bi fahmkirinê bû wê êdî wê di wê zanînê de wê lêgerîna li rastiyê û bi wê re gihiştina têngîna rastitiyê û ankû mirov çawa dikaerê bêjê zanîn rasta û ankû ji gotina 'zanîna rast' mirov çi fahmbikê û hwd wê bi wê re wê di rengê de wê xwe bide dîyarkirin. Ev jî wê weke mijarên din ên hizirkirinê bin ku wê di dewama wê de wê bi wê re wê werin bin. Wê di wê çerçoveyê de wê bi wê re wê êdî wê li wê were lê hizirkirin. Di aslê xwe de wê mirov dikarê wê di dewama wê de wê

werênê ser ziman ku wê mijare hizirkirinê wê di wê temenê de wê xwe weke aliyekê wê yê din ê giring wê di dewama wê de wê bide dîyarkirin bê.

Mijarên weke yên gihiştina encamê û li ser wê encamê re wê çawa wê ew wê weke encama 'rast' wê were dîtin û wê bi wê were lê hizirkirin wê êdî wê weke mijarek hizirkirinê a demên kevnera jî wê xwe bi hizirkirinên felsefeyî re wê, xwe bide dîyarkirin. Her wusa wê hizrekê wê kesek û ankû zaneyek wê li gorî xwe 'rast' ankû 'nerast' wê bibînê wê di wê temenê de wê êdî wê li ser wê temenê wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê pêşkeve û wê rengê xwe bide dîyarkiriin. Di wê temenê de wê pergâlên hizirkirinê û zanînê wê li ser wê temenê felsefeyî êdî wê li rex hev û hinekî wê li ser temenê rexnegirtina li hev a di awayekê de wê pêşkevin. Ev jî wê weke aliyekê wê yê din bê ku wê di dewama wê de wê weke encamake wê pêşkeve bê. Di dewama wê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijarên hizirkirinê wê di wê temenê de wê, êdî wê bi wê re wê bibê.

Hizirkirina rast wê, di wê temenê de wê ast û pîvanên wê xwe bidina dîyarkirin bi hizirkirinên me yên di mejiyê me bixwe de. Her wusa wê weke ya ku ew li mirov rast were û hwd wê derkeve li pêş. Di dewama wê de wê, hizirkiriinên bi têgînên mantiqî, rasyonâlî û hwd wê bi wê re û wê di dewama wê de wê pêşkevin. Di awayekê de wê, têgînên weke yên geometri, matematikê û hwd wê, weke aliyna zanîna ku wê bi wê temenê wê weke temenê rêgezên pîvanên fîzîkî û hwd ên fahmkirinê wê bi xwe re wê hin bi hin wê pêşbixin jî bin. Di awayekê de wê dema ku mirov wê, dinerê wê, di awayekê de wê, minaq mantiqê protagoras ên ku ew her tiştê li ser temenê hasibandinê wê bixwezê ku ew di çerçoveya têgînek gerdûnî de wê fahmbikê wê bi wê re wê li wê bihizirê. Di wê çerçoveyê de wê berî wî û piştî wî li ser wê temenê wê, hizirkirinên li gerdûnê wê bibin wê ew herikin û domandina di jîyanê de wê li ser çî temenê wê karibê were fahmkirin û wê temen û çavkaniya xwe domandina xwezayî, hebûnê û hwd wê çî bê wê li wê were lê hizirkirin. Ev jî wê weke ali û şewayekê din ê aqilê dîyalektîkî û hwd wê rengê wê bi xwe re wê di fahmkirinê de wê bide dîyarkirin. Felsefeya demên kevnera wê nêvî bi nêvî wê jîyanî û ne jîyanî bê. Wê di wê temenê de wê, bi zêdeyî wê dema ku wê bahsa wê were kirin wê bi hewldana fahmkirina çavkaniya jîyanê, gerdûnê û hwd re wê, serîwastandin wê di renekê de wê, bi hizirkirinên xwezayî û ne xwezayî, gerdûnî û hwd re wê bide dîyarkirin û domandin.

Demên kevnera wê li ser temenê hizirkirin û tefkirkirinên li ser gerdûnê û xwezayê re wê dest bi hizirkirinên xwe wê bikê. Di wê temenê de wê, temenê ku mitraismê bi têgîna gerdûnê û kosmolojikî afirandî wê weke dîmenekê pîr zêde komplika wê pêvajoyên ji hev derxistina wê êdî wê bi wê re wê bi hizra demên kevnera re wê pêşkeve Di wê temenê de wê, di aslê xwe de wê, di wê rengê de wê, dema ku wê mijar wê were li ser temenê hizirkirinên bi gerdûnê, û kosmolojiya wê û hwd re wê, di renekê de wê, têgîna ideayî wê xwe bi wê re wê bide dîyarkirin. Êdî wê mijarên weke bi rengê hizirkirina bi gerdûnê re wê xwe bide dîyarkirin wê li wê were lê hizirkirin. Aqilê gerdûnê wê weke aqilekê astbilind wê were dîtin û wê di wê temenê de wê kifşkirina rêgezên wê weke kifşkirina destûrên xwezayî û gerdûnê û hwd re wê, di wê temenê de wê, bi wê re wê li wê were lê hizirkirin. Minaq wê, di dewama wê de wê, çavkaniya jîyanê wê çî û çawa bê wê bi wê re wê were lê hizirkirin. Di dewama wê de wê, mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê di wê temenê de wê, êdî wê, di renekê de wê, çawa wê were fahmkirin wê li ser wê were lê hizirkirin.

Têgîna dualiteyê û ya monismê wê di wê rengê de wê bi wê re wê derkeve li pêş. Di nava xate hizra mîtra-zerdeşt de wê, di renekê de wê hinekî wê salixkirinna bi wê re wê werina kirin. Mitra wê, di temenê yazdanî ku wê weke bi têgînek monismî wê werênê ser ziman wê li rex wê û ankû li bin wê têgîna dualiteya gîyan û bedenê wê bicih bikê û wê werênê ser ziman. Di wê temenê de wê, têgîna monisma mitrayî wê bi gotina yazdan re wê zêdetirî wê weke ku wê hinekî wê şenber wê were dîtin. Lê ev wê dema ku wê were dema zerdeşt wê hinekî din wê zêdetirî wê weke ku wê razberkirin û wê bi awayekê pîralî salixkirinên bi wê re wê di renekê de wê weke ku mirov wê dibînê wê êdî wê bi wê re wê were ser ziman. Minaq wê, têgîna ahûra mazda û ahrîman ku wê bi dualiteyekê başî û nebaşîyê wê werê ser ziman. Wê zerwan wê weke monisma ku ew li wê şûnê bicih bikê û ew dihênê ser ziman wê, di wê temenê de wê, di renekê de wê, werênê ser ziman. Lê têgîna monisma zerdeşt wê, bi zêdeyî wê di temenekê têgînî de wê hebê. Di aslê xwe de wê, ji wê zêdetirî wê, ew **zerwaniyê** wê li ser temenekê di wateya demî de wê werênê ser ziman. Di kurdî de zerwan bi gotinê wê were wateya 'ya rûdayî û heyî', 'ya di demê de bûyî û heyî', 'ya zer dayî (bûyî)', 'ya heyî'. 'ya bi dîyarî heyî' û hwd re wê karibê werê ser ziman. Weke wan dikarê gelek wateyên din jî ji wê were derhanîn. Minaq 'zer' çendî ku wê di wateya 'ya zer' de wê karibê were fahmkirin wê, karibî ya ku ew 'ku

afirî û heyî´ re jî wê werênê ser ziman. ´Wan´ di kurdî de wê bi têtînek pirranîtî dikarê di wan nîşandina çend û ankû gelek kesan de bi gotina ´wan´ û wana ku mirov wan werênê ser ziman wê wekî din bi wateyek morfolojikî wê karibê di wateya ´ya dihê dîtî´ û ankû ´dayînê´ de jî wê karibê were fahmkirin. Di wê temenê de wê, di wateyekê de wê, bi hevdûre zerwan wê di regekê de wê têtînek weke ya ´di demê de heyî´ û ankû ´ya di demê de dibê´ re jî wê werênê ser ziman. Di aslê xwe de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê têtîna zerwanî wê li ser têtîna kirdeya ´zerê´ re wê bi morfolojikî wê têtînek ku wê beremberê ya yazdan wê were wê karibê bide. Di kurdiya avêsta de jî wê karibê di wateya demê û ankû dema bêdem´ de jî wê fahmbikê û wê werênê ser ziman. Di temenekê felsefeyî de wê dema ku mirov wê bi têtîna zerwanismê û ankû ´zûrwanismê´ re wê werênê ser ziman wê li ser temenê ´vate´ û ´vayû´ ku wê di avêsta de wê di wateya feze û ba de wê karibê were fahmkirin wê di wê temenê de wê weke aliyekê têtînî ê kosmolojikî jî wê bi wê re wê were ser ziman. Weki din wê weke têtînek ku wê çerçoveya têtîna demê ku wê li gorî wîna ´amesha spentas´ ku wê were kifşkirin jî wê bi wê re wê were ser ziman.

Di aslê xwe de wê di nava felsefeya zerdeşt de wê, têtîna zerwanismê wê weke aliyekê ku wê bi serê xwe wê ji hinek aliyan ve jî wê were li wê hizirkirin bê. Li ser temene bi têtînî yekkirinê û hwd re jî wê di wê temenê de wê bi wê re wê li wê hizirkirin. Di wê temenê de wê, di mijare têtîna dualiteyê û ya ne dualiteyê û hwd de wê, di wê temenê de wê hinekî nîqaş jî wê bi wê re wê bibin. Wê di çerçoveya têtîna *dema sermed* de wê bi wê re wê di regekê de wê weke ku wê were dîtî wê li ser wê were lê hizirkirin. Di nava avêsta de jî û weke ku wê di nava têtînê mani de jî wê were dîtî wê weke ´bavê ahûra mazda û ahriman´ jî wê were pênasekirin û wê di wê temenê de wê were ser ziman. Yan jî wê ev herdû wê di wê de wê bijîmn û wê di wê de wê, xwediyê çerçoveyekê bin wê bi wê re wê werina li wan hizirkirin.

Li ser wê re wê hinekî nîqaşên ku wê bi wê rengê wê bi wan re wê bi zerwan ve girêdayî wê werina li wan hizirkirin wê di wê temenê de wê werina ser ziman ku ´wê ahriman û ahûra mazda jî wê weke dualiyên zerwan´ jî wê werina şîrovekirin. Ev nûqta wê di nava felsefeya zerdeşti de wê weke aliyekê ku wê piştî jî wê, were li ser wê hizirkirin û wê ji wê bê gihiştin li hinek hizrên din jî.

Wê dema ku mirov wê bi têtîna dualiteya başî û nebaşî a ku wê di avêsta wê bi ahrîman û ahûra mazda re wê were ser ziman wê li wê

bihizirê wê dîmenek wê bi wê re wê were li berçav. Lê wê dema ku mirov wê bi zerwan re wê li wê bihizirê wê di çerçoveyek giştî û 'yekitiyek giştî' de wê dîmenekê din jî wê were sser ziman. Ev dîmen wê carna wê di ahengek ku ew hev temem dikin de wê werina şîrovekirin û carna jî wê weke ne hev temen dikin jî wê werina ser ziman. Di wê temenê de wê ev herdû dîmen wê du dîmenên ku wê bi wan re wê li wê were lê hizirkirin jî bê.

Bi teybetî wê piştî olên yekxwûdayî wê derkevin û pêşkevin û wê serwer bibin û pê de wê di wê temenê de wê têtîna zerwan jî wê li ser wê temenê wê di rengekê de wê, zêdetirî wê di çerçoveya têtîna 'yekê' a hizirên zerdeştî de wê li wê were lê hizirkirin û wê li ser wê nûqtayê re wê, 'hizir û nîqaşên weke 'olek yekxwûdayî' wê bi wê ve girêdayî êdî wê werina meşandin.

Li ser têtîna zerwanismê re jî wê têtîna 'vegotina afirandinê' wê di awayekê de wê di wê temenê de wê, werê ser ziman. Li gorî ku wê bi wê re wê were ser ziman ku wê were ser ziman ku wê zerwan ew ji xwe hebû û wê her tiştê ku ew dibê ew diafirand. Tê gotin ku wê bi zerwan re wê têtîna dojah û bihûştê wê nebûba. Her tişt wê di awayekê û weke wê di ahengekê de wê hebûba. Wê di wê temenê de wê, demekê ku wê ew gûmanê ji bergkirin û boraqên ku wê ji jêre wê werina kirin wê bikê wê ew wê wan bi başî û nebaşî û ankû bi ahûra mazda û ahrîman wê biafirênê. Di wê temenê de wê, were gotin ku wê bi zerwan re wê aliyê ku wê weke xwe wê bidomê ê ahengî û rast wê bi ahûra mazda re wê bimênê û aliyê din ê xûf û gûmankirînê û hwd wê bi ahriman re wê biafirê. Li ser wê temenê wê, mijare parvekirina serwerîyê di nava ahriman û ahûra mazda de jî wê bi wê re wê werênê ser ziman. Dihê gotin ku ahrîman wê bêtê ser ziman ku ew pêşî bûya û wê li zerwan bibîr bixê ku wî gotina xwe ji wî re gotiya ku ew serwer bibê. Zerwan wê neh(9)- hezar sal wê serwerîya wî çêbikê û wê piştî wê, bi demek bêdawî wê bide ahûra mazda. Zerwan wê bo ku wê bûyin û hebûn bibê wê rahmê wê pêşî wê biafirênê û wê ji wê bûyînê wê di nava zindiyên de wê dest bi çêkirina wê bide çêkirin ku ew xwe bi wê re wê bidina çêkirin.

Di aslê xwe de wê têtîna zerwanî a zerdeştîyê wê weke aliyekê wê yê giring ku wê weke ku wê were ser ziman wê li gorî hinek dîrokzanên ku wê nûqtayê wê şîrovebikin wê weke ku wê, weke aliyekê 'yek' a pêşî ku wê di temenekê pêşketina yekxwûdayî û serwerîya wê de wê, were fahmkirin de jî wê li wê were lê hizirkirin. Di wê mijarê de wê ev nûqte wê, di nava mijare felsefeya zerdeşt de wê bi aliyê dualîteya wê ya bi

ahriman û ahûra mazda re wê, weke aliyekê ku wê levnekin jî wê hinek ji wan wê bibînin û wê werênina ser ziman. Lê di aslê xwe de wê, dema ku wê were ser ziman wê di wê temenê de wê, di awayekê de wê, li ser wê temenê wê, ev wê, weke aliyê ku wê weke ku wê ji navaroka avêsta wê were xwandin wê weke ku wê pêşî wê dema ku wê zerwan wê ahriman û ahûra mazda wê biafirênê wê ne bi nîyet û têngîna başî û nebaşîyê wê ew wê wan biafirênê. Di wê temenê de wê çawa wê, di nava jîyanê de wê bi dualiteyek hev temem bikin re wê bikê ku ew wan werênê ser ziman. Lê piştê wê, dema ku wê, ahûra mazda wê di wê şopa weke ku wê zerwan kifşdikê wê bimeşe û ahriman wê gûmanê bikê û weke ku wê 'ji rê derkeve' ku wê were hanîn li ser ziman jî êdî wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê ku wê di wê temenê de wê bi wê re wê, êdî wê bi başî û nebaşî wê weke ku wê biafirê êdî wê xwe bi wê re wê bide dîyarkirin.

Di şêwayekê din ê vegotinê de wê weke ku wê wê dema ku wê zerwan wê farq bikê ku wê cewiyên wî bibin ku ew dibêjê yê ku ew pêşî bû wê serwerîyê wê bidiyê. Di wê rewşê de jî wê were gotin ku wê ahriman wê pêşî wê bibê. Li ser wê temenê wê di rengekê de wê êdî wê ew wê bi wê re wê, doza serwerîyê wê ahriman wê ji zerwan wê bikê.

Di mijara zerwan bixwe de jî wê bahsa bûyin û nebûnê wê newê kirin. Ew ji xwe weke ku ew heya û ne bûya û ne jî wê nebê bê. Di wê temenê de wê, di rengekê de wê bahsê ji jê were kirin.

Di aslê xwe de wê di wê temenê de wê li ser têngîna zerwanîyê re wê aliyê têngîna wê ya bûjenîparêzî ku wê bi zêdeyî wê bahsa wê were kirin wê di wê temenê de wê, weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê were li wê hizirkirin. Di wê temenê de wê, têngîna 'zerwanîsma metalyalist' ku wê ku wê bi wê temenê wê bi wê re wê were lê hizirkirin wê di wê temenê de wê, xwe bispêrê têngîna ku ew zerwan herhebûya û ne afirîya û ne jî nebûya bê. Wê di wê temenê de wê, di wê temenê de wê bi wê re wê, were lê hizirkirin.

Hizrek wê di wê temenê de wê dema ku wê were ser ziman wê bi wê re wê re wê di wê temenê de wê were ser ziman ku wê zerwan wê her tiştê wê ji hizirkirina xwe wê biafirênê re wê werênê ser ziman. Di wê temenê de wê bi wê re wê, dema ku wê piştî wî bi ahûra mazda re wê were ser ziman wê bi gotinên weke 'zerwan pêşî her tişt bi menewî bi temen kir û piştê bi bûjenî çêkir' re wê werê hanîn li ser ziman. Mazdaism wê di serî de wê dema ku wê wê aliyê wê şîrovebikê wê li ser wê temenê wê, ne gihijê wê têngîna ku wê pêşî menewî hebê û yan ku wê pêşî bûjenî wê hebê. Di temenê wê weke ku wê bi gotina ahûra mazda re wê were ser

ziman wê di wê rengê de bê ku wê pêşî wê çawa wê, pêşî wê bi *menewî bi temen bikê* re wê werênê ser ziman. Ji gotina bi *menewî bi temen bikê* wê karibî têngîna ku wê pêşî wê *menewî* biafirênê û piştê wê ya bûjenî biafirênê wê kaeribê werê fahmkirin. Her wusa wê, ew jî wê kaeribê were fahmkirin ku ew bûjenî wê ji xwe wê hebê û wê bi wê re wê, tenê wê bi awagirtinên wê re wê, bi temenê wê yê fîzîkî ku ew diafirênê re wê bênê ser ziman bê. Ev aliyê hizirkirinê ê bûjenî ku wê di rengekê de wê, bi têngîna zerwan re were ser ziman wê, di dîmenekê de wê weke ku wê çawa empedokles wê bi hebûna *logoyan* ku ew weke ku ew ji xwe hena û wê tenê bi hetina cem hev a wan wê tişt wê biafirê re ku wê werênê ser ziman wê hinekî wê weke rengekê fahmkirinê ku wê di wê temenê de wê karibê were fahmkirin jî bê.

Têngîna zerwanismê wê dema ku wê ji aliyekê din ve jî wê dema ku wê bi têngîna afirandina dualiteyê re wê, were ser ziman wê, berî wê dualiteyê wê, weke xwestek û arzûkirin wê nebê wê di wê temenê de wê were ser ziman. Wê li ser temenekê weke bi wê bi 'rêgeza nêr' û 'rêgeza mê' re wê, weke jin û mêr wê biafirênê re jî wê di hinek şîroveyna de wê bi wê re wê were hanîn li ser ziman.

Di awayekê din de jî wê dema ku wê bahsa têngîna zerwanismê wê were kirin wê li ser wê temenê wê aliyê bûyinê ê bi dualiteya mê û nêr re wê di rengekê de wê bi wê re wê di awayekê de wê bi wê re wê li wê were lê hizirîn. Di wê temenê de wê, ev wê weke aliyekê ku wê, mirov dikarê wê weke pêvajoye bûyinê wê bi wê re wê li wê bihizirê. Li ser sê rêgezan di wê warê de wê bi têngîna afirandina dualiteyê wê dikarê wê bi dîmenî wê fahmbikê. Aliyê pêşî bi hebûnê weke nêr û mê'yî bi rêgezî wê fahmbikê. Aliyê din li ser temenê *menewî* û bûjenîtiyê wê fahmbikê. Aliyê din ê sêyem jî wê li ser temenê aqilê darazî ê başî û nebaşiyê re wê dikarê wê fahmbikê û wê hilde li dest bê.

Di awayê têngîna bûjenî a gerdûnî (di zerwanismê de 'menog' bûjena ku ew awa negirtî) de wê weke ku wê di nava têngîna zerwanîyê de wê were ser ziman wê weke ku wê li ser ahriman re ku wê zerwan bi wî û bo wî bi bûjenî wê biafirênê û wê di wê ti tişt wê negûharê' re wê were hanîn li ser ziman. Ev wê weke aliyekê bûjenîparêzî ê gerdûnî ku wê bi têngîna zerwan re wê were ser ziman bê. Lê wê li ser wê heman aliyê re wê weke bi têngînek determinist re jî wê were ser ziman ku wê 'ti tişt wê ne gûharê' re wê weke xwe bimênê û hwd re ku wê bi wê re wê were hanîn li ser ziman bê. Ev aliyê bûjenîparêzî ku wê were ser ziman wê ji aliyekê ve

wê weke aliyê ku wê bi gotina zerwan bo ahriman bûya û heya wê, were lê hizirkirin.

Têgîna bûjenî a zerwanî de wê, tişt a ku ew bû wê êdî wê hebê û wê di wê temenê de wê li ser wê temenê bûyin û hebûn û ankû rûdan û pêkhatina wê re wê weke ku wê bahsa têgînek mayindayî wê bikê. Di nava zerwanismê de wê, têgîna bûjenî a pêşî ku ew hê ne bi darêjkbûyi û bi awa nebûyî bi navê 'menog' ku wê were ser ziman wê, li ser wê temenê wê were ser ziman. Ev wê weke gotinek ku wê bi têgîna 'bûjena pêşî a ku ew hê bi awa nebûyî' jî wê di renekê de wê were salixkirin û bi watekirin.

Di nava têgîna ahûra mazda û ahriman de wê, li ser wê temenê wê di rengê şiroveyên ku wê werina kirin de wê hertimî wê di gerdûnê de wê valahiyek di nava wan de ku wê wan ji hev cihê wê karibê bide dîyarkirin wê hebê.

Di nava têgîna komsolojikî a ahriman û ya ahûra mazda de wê dema ku mirov wê li ser wê bihizirê wê di wê temenê de wê hinek têgînên ji hev cihê wê bi wan re wê werina ser ziman wê hebin. Mînaq gotina 'dema bi sînor' wê bi ahriman re wê di wê temenê de wê, were salixkirin û wê di wê temenê de wê were ser ziman. Wekî din beremberê wê, gotinna 'dema bêsinor' jî wê bi ahûra mazda re wê di renekê de wê were salixkirin û wê were ser ziman.

Di nava têgîna ahûra mazda û ahriman de wê, çendî ku wê piştê wê, di awayekê de wê, bi gotina 'başî' û 'nebaşiyê' re wê were salixkirin û wê were ser ziman jî lê di aslê xwe de wê, aliyekê ku wê li ser wan aliyên têgînî ê notr ku wê were dîtin jî wê hebê. Di wê temenê de wê gotinên başî û nebaşiyê wê tenê wê weke du gotinên darazî bin û wê di hemû rewşê de wê nikarin hem rewşa ahriman werênina ser ziman û hem rewşa ahûra mazda jî werênina ser ziman bin. Di wê temenê de wê ev têgîn wê di wê temenê de wê, dema ku mirov wê werênê ser ziman wê di wê temenê de wê di awayekê de wê kosmolojiya ahriman wê di renekê de wê weke kosmolojiyek gerdûnî ku wê hinek aliyan ve wê bi girîngî wê kifşbikê û wê werênê ser ziman wê di wê rengê û awayekê de wê bide dîyarkirin wê were berçav.

Di wê temenê de wê, di nava ahriman û ahûra mazda de ya ku wê were dîtin wê di wê temenê de bê ku wê, ahriman wê weke yê ku ew pêşî ku ew weke xwedî maf ku ew gerdûn di bin serwerîya wî de bûya wê were lê hizirkirin. Lê bi hin sedemna wê were dîtin û ser ziman ku wê zerwan wê dema wî bi sînor bikê û wê di wê temenê de wê piştê wê, di wê

rengê de wê, di awayekê de wê, were ser ziman. Di rengê din de jî wê, şewayekê vegotinê ê weke ku em ji avêsta fahmdikin wê dema ahriman a serwerîyê ku wê bi gotina 'neh-hezar sal' re wê were bi sînor li ser ziman wê, di wê temenê de wê, di awayekê de wê di awayekê de wê weke ku wê ew dema ku wê bi wî re wê were ser ziman weke ku wê heta dema me wê mirovati wê bijî wê întîbayê wê ji avêsta wê dixwênê. Minaq ku wê bi navê 'şaoşyant' û ankû sê-zerdeşt re wê were ser ziman û wê zerdeştî wê bînina ser ziman wê, 'her serê sê hezar sal wê carekê wê şaoşyantek wê were' jî wê di wê temenê de wê, bi gotina 'sê şaoşyant wê werin' re wê, di wê temenê de wê, were ser ziman. Heta ku wê zerdeşt bixwe jî wê weke '*şaoşyantê sêyem*' jî ku ew hafî wê ji aliyê zerdeştîyan ve wê di wê temenê de wê were şîrovekirin û wê were hanîn li ser ziman. Di wê temenê de wê ev têgîna kosmolojikî wî weke ku wê mirov wê ji wê fahmbikê wê, li gorî wê, her şaoşyant wê dema wî sê-hezar sal bê. Sê şaoşyant wê demên wan wê bina neh-hezar sal' û di wê temenê de wê li ser wê re wê di wê temenê de wê, ev wê taqabûlî têgîn û dema hatina *hersê şaoşyant'an* wê bikê ku wê bê gotin wê werin û wê demên wan wê bi wan re wê destpê bikin.

Di wê temenê de wê ev dem wê dema ku wê werina salixkirin wê di wê rengê de wê, di awayekê de wê, di wê temenê de wê, taqabûlî wê têgîna serwerîyê a bi demê re ku wê were gotin wê weke dema bi ahriman re ku wê were salixkirin jî bê. Di wê çerçoveyê de wê dema şaoşyant wê weke demek ku wê di temenê de wê bi wê re wê dîmenekê ku mirov wê bi wê re wê salixbikê wê were dîtin. **Ahriman wê têgîna wî ya demî a kosmolojikî** wê di wê çerçoveyê de wê, derkeve li pêş. Di kosmolojiya ahriman de wê gerdûn wê bi têgînek demî a bi sînor re wê li ser wê temenê wê were pênasekirin û ser ziman. Weki din jî wê hinek xosletên wê yên bi fîzîkî û bûjenî ên ku mirov fahmbikê wê li ser wê temenê wê bi 'ya heyî' û dîyarbûyina hebûna wê re wê, were ser ziman. Ahriman wê, di wê temenê de ku wê, taqabûlî navê wî were kirin têgîna '*axir zaman*' wê hinekî jî wê di wateya ya demî û heyî û ankû ya ku ew bi demkî bûyî û heyî re wê karibê were fahmkirin û ser ziman. Li ser wê têgîna ku wê di nava kurdan de wê were bikarhanîn re wê, di awayekê de wê têgîna ahrimanî wê di rengê de wê weke têgînek demî a bi hebûnê re ku wê were salixkirin û wê bi wê re wê, bi ya heyî re ku wê were ser ziman wê, temenekê fahmkirinê wê biafirênê. Ahriman wê, di wê temenê de wê ya bi ku ew heya wê serwerîya wê, di wê îdîayê de bê ku wê ji aliyê zerwan re wê li wî were **baxşirin**.

Di aslê xwe de wê çendî ku wê ahriman wê di nava fahmkirinên demên piştre de wê weke bi têtîna aliyê nebaş re wê were pênasekirin û şîrovekirin jî wê ji aliyekê ve wê ev têtîna wê tenê wê weke salixkirinek darazî wê li holê wê bimênê. Lê di wê temenê de wê dema ku wê li ahriman wê were lê hizirkirin wê bi têtîna bûjenî a ku ew di nava demê de heyî re wê, di wê temenê de wê bi wê re wê di rengekê de wê were lê hizirkirin. Zerdeşt di avêsta de wê, weke ku wê rengê wê şîrovebikê û wê werênê ser ziman wê, ahûra mazda wê li ser têtînek menewî re wê bi temen bikê û wê bi wê re wê beremberê wê werênê ser ziman. Ku em empatiyekê bi wê têtînê re dênin wê têtîna ahrimanî wê weke têtînek bûjenî a bi hebûna ya heyî a di demê de wê xwe di rengekê de wê bide dîyarkirin. Ya ahûra mazda wê ya bi menewî a razber re wê di rengekê de wê xwe bide **dîyarkirin**. Di nava têtîna bûjenî û ankû 'madîyatî' de jî wê dema ku wê li wê were hizirkirin wê weke bi têtîna girêdana bi malê dînyê' ve ku wêre ser ziman wê weke ji menewiyetê dîrketin wê di rengekê de wê were ser ziman. Di rengekê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê di awayekê de wê, di aslê xwe de wê, mijare mijare madîyetê wê li ser wê re wê di rengekê ku wê taqabûlî wê bikê wê di rengekê de wê weke ku mirov wê dikarê wê fahmbikê wê werê ser ziman.

Di nava pêvajoyên hizirkirinê ên bi têtîna cewîtîya ahriman û ahûra mazda re wê di wê temenê de wê di wê rengê de wê, di rengekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe bide dîyarkirin. Di mijare hizirkirina ahrimanî de wê li ser wê temenê de wê bi têtînek bûjenîparêzî a dînyewî û heyîna heyî re wê, di awayekê de wê xwe bi wê re wê bide dîyarkirin. Di aslê xwe de wê mirov dikarê wê di wê temenê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare hizirkirinê wê dikarê wê bi wê re wê di wê temenê de wê weke temenekê hizirkirinê wê bi wê re wê li wê were lê hizirkirin. Gotina ahriman di kurdî de wê taqabûlî 'dema me', 'zamanê me', 'dema heyî', 'ya heyî', 'ya di demê de heyî', 'ya dihê jîyîn', serdeme me', 'çaxê me', axir zamana me' û hwd. Di wê temenê de wê hinek wateyên din jî wê li ser wê temenê wê karibin ji wê were derhanîn. Weki din ahriman bi gotinî wê têtîna 'dema me' ya bûhûrî û ankû ya bi temenekê şenber û bûjenî dihê jînkirin û ankû bi wê re wê were wateya ya heyî. Di wê çerçoveyê de wê di rengekê de mirov dikarê wê wer ziman ku wê, ahriman wê, hebûna heyî wê, weke aliyê wê bê û ankû wê aliyê wê bi xwe re wê werênê ser ziman.

Beremberî wê di aslê xwe de wê ahûra mazda wê weke ya ku ew di jîyanê de bi fîzîkî, bûjenî û hwd neyî jî wê di rengekê de wê karibê wê werênê ser ziman. Wê bi zêdeyî wê ahûra mazda wê taqabûlî temen û têngînek idealistî û ankû ya weke li ser wateyê maneyê û hwd jînkirinê jî. Di wê rengê de wê, ahriman û ahûra mazda wê şîroveyên ku wê li ser wan re wê bi gotinên başî û nebaşîyê re wê werina kîrin jî wê di rengekê de wê, di aslê xwe de li ser wê temenê wê têngînek fahmkirinê wê bi xwe re wê werênê ser ziman.

Ahriman wê di aslê xwe de dervî şîroveyên darazî ên ku ew di roja me de li ser temenê başî û nebaşîyê û hwd ku wê werina kîrin wê ji wan dûr û dervî wan wê pêwîstîya bi şewayekê fahmkirinê a objektîv a di wê temenê de wê hebê. Ji wê aliyê ve wê dema ku mirov di têngîna ahriman û kosmolojiya wî de kûr dibê wê têngînek bûjenîyî wê di çerçoveya hizirkirina li hebûna jîyanê û ya ku ew di nava jîyanê de heyî û bi fahmkirina wê re wê bi xwe re wê karibê bide me. Aliyên weke yên ku wê weke bi ahrimanî wê aliyekê jîyanî ê şenber û fîzîkî û ankû bûjenîparêzî li ser temenekê rastîyîya xwezayîya jîyanê ku wê bi xwe re wê werênina ser ziman wê weke aliyna felsefeyî ên ku em dikarin di çerçoveya felsefeya xwezayê de jî wê di wê rengê û awayekê de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê. Ahriman wê ji aliyekê din ve jî wê weke ku wê çawa wê ahûra mazda wê taqabûlî fahmkirin û gîyanê wê bikê wê ew jî wê bi wê rengê wê taqabûlî fahmkirin û hebûna heyî a fîzîkî wê bikê. Li ser wê temenê wê dema ku em bi têngînek epistemolojikî wê bikin ku wê fahmbikin wê ahriman wê di rengekê de wê, di felsefeyê wê de ku ew aliyê bedenî werênê ser ziman wê ahûra mazda wê aliyê gîyanî wê bi wê re wê, di rengekê de wê bi xwe re wê weke ku wê bide hanîn li ser ziman. Li ser wê temenê wê ahriman wê bi aqilê jîyanê û şenberîya wê ya bi hebûnî a heyî re wê temen û çerçoveyek fahmkirinê wê bi xwe re wê bikê ku ew wê werênê ser ziman. Li ser temenekê wê ya ku ew heya û di wê kêlîka ku mirov wê dijî û wê fahmdikê de jî wê di wê temenê de wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe bi wê re wê di awayekê de wê bide dîyarkirin.

Li ser wê temenê wê ahriman wê weke zanîna jîyane heyî a şenber wê bi xwe re wê biafirênê û wê dîmenê wê di awayekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin. Ev dîmenê heyî wê, weke 'ya di demê heyî' ku wê bi têngîna ahrimanî re wê were ser ziman ku wê weke zerwan ew çêkiriya û ew di jîyanê de ew 'weke pêşî li wê serwerbûya wê di wê temenê de wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê di serî de de wê

fahmbikê û wê werênê ser ziman bê. Epistemolojiya ahriman wê di wê temenê de wê bi zanîna fizîkî, bûjenî û ya heyî a şenber re wê, dîmenekê fahmkirinê wê bi xwe re wê bide me. Di wê çerçoveyê de wê, di wê rengê de wê ev wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê di serî de wê, di awayekê de wê li ser wê temenê wê yê rast wê bi wê rengê wê fahmbikê bê.

Di demên kevnera ên herêmê de jî wê gelek çavkanîyên ku em di nava kurdan de wê dibînin wê li ser wê temenê wê bi temenekê bi felsefeyê xwezayê re ku wê karibê were fahmkirin wê li ser wê re wê bê dîtin ku wê nîqaş wê bi navê ahriman re wê bi wê rengê wê werina kiriin. Ev jî wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê werênê ser ziman bê.

Lê di wê temenê de wê, weke ku wê di demên piştê ku wê baweriyên yekxwûdayî ên piştê wê biafirin û ku wê gotina 'satanîyê' wê biafirênin wê di wê temenê de wê, di nava wê de wê, rewşên weke dualiteya hizirkirinê wê bi xwe re wê biafirênin. Di nava wê xate fahmkirinê a felsefeyî a êzdayî de wê, bi wê rengê wê têgînek zêde çort a zêde xirabkirinê wê di wê temenê de wê newê dîtin **ku wê hebê**.

Di wê temenê de wê, bi têgîna dema sermed û deme ne sermed û hwd re wê, di awayekê de wê têgînek wê di wê temenê de wê, di nava kosmolojiya zerwan de wê bi têgîna ahûra mazda û ahriman re wê, di rengekê de wê weke ku wê bide me. Di wê çerçoveyê de wê, di wê temenê de wê li ser temenekê objektiv wê dema ku mirov wê fahmdikê wê têgîna salixkirinê weke bi başî û nebaşî ku wê li ser wê ahûra mazda û ahriman re wê werina pênasekin û ser ziman wê ji aliyekê ve wê, weke têgîna darazî ku wê li ser wan aliyên kosmolojikî ên ku ew werina fahmkirin wê ji aliyekê ve wê weke ku wê bigirin û wê binûxûmênin jî bin.

Di nava têgînên teolojikî ên olên yekxwûdayî ên ku wê piştê wê werin û wê têgîna başî û nebaşîyê wê di wê temenê wê bi dojah û bihûştê, 'şaytan û xwûdê' û hwd re wê, di awayekê de wê, di dualiteyekê de wê werênina ser ziman jî wê di awayekê de wê, zêde mirov nikaribê weke bi kosmolojiyek têrzanîn a fahmkirinê a li gorî wê fahmbikê û wê werênê ser ziman. Ji xwe wê, dema ku wê gotina 'şaytan' wê bê danîn beremberî ya xwûdê wê, di wê temenê de wê, gotina 'xwûdê' wê hem beremberê wê 'aliyê baş' wê salix bê kirin bi wê û hem jî wê aliyê din ê weke bi bi serwerî û têgîniya zerwanî a giştî û tekîtiyî û hwd re wê were ser ziman.

Di wê çerçoveyê de wê, di renekê de wê du aliyan wê li ser wê temenê wê di xwe de wê weke ku wê nûmînê bikê.

Li ser wê temenê wê salixkirinên ku mirov wê bikê wê, di wê temenê de wê zêdetirî wê di zerdeştîyê de wê kûrtir û berfireh û hûrgiltirîn wê di ahengê û hîyararşîyekê de wê bi wê re wê di renekê de wê bide dîyarkirin. Di aslê xwe de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê di mijara hizirkirina hîyararşîya zerwanî de wê, di wê temenê de wê, di awayekê de wê bi wê re wê di renekê de wê weke ku wê mirov dibînê wê were ser ziman. Zerwanî wê têtînen destpêkê wê hinekî jî wê di xwe de wê li ser wê re wê werênê ser ziman. Mînaq salixkirinên weke bi rengê hizirkirinên bi demê re wê bi wê re wê were ser ziman. Ji aliyekê din ve jî wê zerwan wê weke hebûna bêali a bûjenî ku ew hê awa û darêjk negirtî ku ew pêşî hebûya wê di wê temenê de wê di renekê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê karibê li wê were lê hizirkirin û wê were fahmkirin. Di awayekê din de jî wê di aslê xwe de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare hizirkirina bi zerwanîsmê wê hinekî wê di wê temenê de wê kosmolojiyek gerdûnî a teybet re wê xwe di çerçoveyek gelemperî û gerdûnî de wê bide dîyarkirin.

Li gorî kosmolojiya ahriman wê *gerdûna bûjenî* wê berê wê hebê û wê xate wê ya pêdeçûyina bi demê wê ji mêj ve wê were dîyarkirin û ew nikarê were gûharandin. Li gorî wê hemû hebûnên bi bedenî ên azmanî wê, rê û hevrasta wan wê ji pêşve wê dîyarkirî bê û wê ew nikaribê wre ji rêya wê derxistin.

Ji aliyekê din ve jî wê dema ku wê bahsa têtîna başî û nebaşîyê wê werekirin wê ev wê di awayekê de wê, li ser têtînek ku wê bi wê re wê di çerçoveya gerdûnî de wê were ser ziman wê hebê. Mînaq wê di wê temenê de wê bi wûcanî hewldana fahmkirina rêza-stêran ku wê di renekê bi wê re wê weke aliyekê ku wê dide dîyarkirin wê were lê hizirkirin. Li gorî wê ahûra mazda wê, başîyê wê baxşî mirovan bikê û wê ew wê, di nava wê şînorê wê de wê bi kosmolojikî wê were fahmkirin. Li ser wê temenê re wê, di awayekê de wê, bi awayekê wê di nava zerwanîsmê û felsefeya ahûra mazda'yî de wê, têtîna rêjeyî û pîvanî wê di wê temenê de wê ji aliyekê ve wê êdî wê bi vejenî û hwd wê li wê were lê hizirkirin. Mînaq wê ast û pîvane bi têtîna rojê re ku mirov li wê bihizirê wê ya zêde wê bi şawitênê û ya kêmbi rêjeya wê ya ahengbar re wê, temenê jîyanê wê biafirênê. Ev wê, di wê temenê de wê, di renekê de wê weke hinek rewşên ku wê bi wê re êdî wê di dewama wê de wê bi wê re wê werê lê hizirkirin bê. Ji wê aliyê ve wê têtîna

kifşkirina bi demê re a zerwanî wê di rengekê de wê mirov dema ku wê li teoriyên weke yên bi li ser baxtê û hwd re ku wê li wê were lê hizirkirin wê di şewayekê de wê bandûra wê mirov hinekî ji nava teoriya aristo dibînê. Di wê temenê de wê mijare felsefeya zerwanî a di wê temenê de wê di aslê xwe de wê mirov dibînê ku wê li ser wê temenê wê, di demên kevnera wê li wê esasê wê bi awayekê zêde wê bibê mijare lê hizirkirin û kifşkirinê. Di dewama wê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare têgîna bûyinê, hebûnê, gerdûn û kosmolojîya wê û hwd re wê di wê temenê de wê dibînê ku wê ji gelek aliyan ve wê temenê hizirkirinên bi felsefeyî û teorîkî û hwd wê di rengê û awayekê de wê weke ku wê biafirênê.

Lê ku em ji demên mitrayê bi wê ve girêdayî gotinekê bibêjin em dikarin wê di şewayê serwerî û maziniya zerwanî wê têgîna yazdanî a mitrayî wê di rengekê de wê bandûra wê hebê ku mirov wê karibê wê kifşbikê bê.

Di aslê xwe de wê di wê temenê de wê şîroveyên mitrayî ên li ser gotina yazdan û ankû 'yazata' û hwd re ku wê werina kîrin wê di rengekê de wê, çendî ku wê temen û çerçoveyek bandûrî wê di wê temneê fahmkirina zerwanî de wê biafirênê jî lê wê di awayekê morolojikî û nûansî de wê hinek cihêbûnên ku mirov dikarê di nava wan de kifşbikê jî wê hebin. Di nava têgîna mitrayî a yazdanî de wê, şewayekê ku wê di awayekê yekîtîyî de ku wê bixwezê ew di yazdanî de wê şîrovebikê û wê werênê ser ziman wê hebê. Li ser wê temenê wê kosmolojîya yazdanî wê xwediyê têgîn û çerçoveyek hevqirtî bê. Wê şîroveyên li ser gîyan û bedenê û ankû rewşa gîyanê û rûhîyeta gîyanê û hwd wê bi wê re wê, di rengekê de wê were dîtîn ku wê hebê. Di dewama wê de wê mirov dikarê wê weke aliyekê wê yê din ê giring jî wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare hizirkirinê a di wê temenê de wê xwe di rengekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê bi wê re wê weke ku wê bide dîyarkirin bê.

Zerdeşt di avêtayê de wê bi kosmolojîya zerwan re wê çerçoveya gerdûnê wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê di rengekê de wê werênê ser ziman. Di wê temenê de wê, di awayekê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê xwe bi wê re wê di rengekê de wê bide dîyarkirin. *Kosmolojîya zerwanî* wê bi cêwîyên wî yên weke ahûra mazda û ahriman re wê di wê temenê de wê, çendî ku wê di demê de wê, bi demek bi sînor wê ahriman û serwerîya wî werênê ser ziman jî lê wê ahûra mazda wê bi wê re wê bi demek bêsînor re wê werênê ser ziman jî lê wê di awayekê din de jî wê di

zikhev de wê, bi têtînên darazî ku wê bi wan wê şîrove wê li ser aliyên baş û nebaş û hwd re wê werina kirin. Di wê temenê de wê, minaq wê vejena baş û vejena nebaş, di rewşa ku mirov xwe baş hîsbikê û ankû xwe nebaş hîs bikê û hwd wê weke aliyên din ku wê bi wê re wê mirov karibê wê li wê bihizirê bê.

Li gorî ku wê zerdeştî wê werênê ser ziman wê bi kosmolojiya zerwanî re wê, di wê temenê de wê, weke du gîyanên ku ew hebin û bi hev re di nava şer de bin, di gotinê de û di hizir de, di kirinê de û di çalakiyê de û di başî û başî û nebaşîyê de. Lê ji aliyekê din ve jî jî wê di aslê xwe de wê kosmolojiya nava ahriman û ahûra mazda ku wê herdû wê bi hev girêdayî bi cêwî werina ser ziman wê bi hev wê kirinên wan wê werina pênasekirin wê werê li wan hizirkirin. Minaq ku mirov başîyê nebînê wê nizanibê nebaşî çî ya. Mirov nebaşîyê nebînê mirov wê nizanibê ku başî çî ya bê. Di wê temenê de wê têtînên ku wê bi wê re wê were lê hizirkirin wê di wê temenê de wê di renekê de wê karibê bi wê re wê were lê hizirkirin.

Di aslê xwe de wê ev aliyên bi başî û nebaşîyê re wê bi wê têtîna ahriman û ahûra mazda re wê weke bi wê bi bi çerçoveya zerwanî baxtî re wê li wê were hizirkirin wê bandûrê li rengê fahmkirina hebûnê a bi *'wîna azad'* jî wê bikê. Li ser wê temenê wê, di nava felsefeya zerdeştîyê de wê ji wê temenê wê têtînek zêde pêşketî a bi wîna azad re ku mirov dikarê wê li wê bihizirê wê were dîtin. Minaq wê ku mirov kirinekê bi başî û nebaşî bikê wê li ser bijartina mirov wê bê hiştin. Wê ji wîna mirov re wê were hiştin. Wê di wê temenê de wê zerdeşt wê dema ku wê bahsa *'gotina baş, hizra baş û kirina baş'* re wê li wê bihizirê wê di wê temenê de wê bi têtîna û çerçoveyekê wê li wê bihizirê.

Li ser wê temenê wê mirov dibînê ku wê di demên kevnera de wê di nava zerdeştîyan de wê, nêqaşên weke li ser wîna mirov û kirina mirov ku mirov wê bi rengê, rengê kirinê û her wusa berpirsîyariya ji kirinên xwe a mirov û hwd wê were kirin. Di wê temenê de wê, têtîna *'kirina bi hiş'* wê di renekê de ku wê zerdeşt bixwe wê di nava nêqaşên wê de bê wê hinekî jî wê li ser wê temenê wê bixwezê ku ew bitemen bikê û werênê ser ziman.

Mijare wîna azad wê, di wê temenê de wê, were dîtin ku wê di nava têtîna zerdeştîyê de wê weke pêjnek têtîna ku wê pîrr zêde wê li ser wê bê hizirkirin bê. Heta ku mirov dikarê wê jî di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê di demên mitrayîyan de wê li ser têtîliya nava gîyan û bedenê û hwd re wê bi wê re wê li wê were lê hizirkirin. Hin nêqaşên ku

wê di wê temenê de wê heta roja me di nava civake kurd de wê bên ser ziman wê di wê temenê de wê li ser sînore fîzîkî ê bedenî û gîyanî re ku wê werina kirin wê were dîtin.

Dema ku em zerdeştîyê şîrove bikin û wê werênina ser ziman wê di destpêkê de wê, sê mijarên giring wê bi felsefeyî wê derkevina li pêş û li ser wan re wê êdî wê mijarên din ên jîyanî û ne jîyanî wê bên şîrovekirin û fahmkirin. Yek ji wan weke ku me hinekî li jor hanî ser ziman wê mijare **wîna azad** bê ku wê weke aliyekê giring ê felsefeya zerdeştîyê jî wê di awayekê de wê biafirênê bê. Li ser wê temenê wê ev mijar wê bi serê xwe wê mihtacê fahmkirinek teybet a bi felsefeyî û civakî bê. Di wê temenê de wê di serî de wê weke aliyekê giring ê vê felsefeyê û xate felsefeyî wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê. Mijare din a duyem wê di awayekê wê **kosmolojiya ahriman** bê. Di wê temenê de wê di aslê xwe de wê, di awayekê de wê dema ku mirov li wê dihizirê wê, dibînê ku ev wê weke aliyekê wê yê din ê giring bê ku wê, çawa wê mijarê wê ji temen ve wê bide dîyarkirin bê. Li gorî ku wê tefsirkirinên ku wê di avêsta de wê werina kirin wê di serî de ku wê zerwan wê bahsa serwerîya ahriman bi 'neh(9) hezar salî wê bikê wê di wê temenê de wê têkiliya wê bi awayekê din ê fahmkirinê a bi têngîna hatina sê şaoşyantên ku wê li dûv hev wê werin û her yekê wê di serê sê hezar salan de wê ku wê were bê. Wê dema ku em em hinekî empatiyê bi wê têngîna re wê dênin wê dikarin wê bi wê re wê di rengekê de wê werênina ser ziman ku wê çawa wê li gorî wê, têngîna 'neh-hezar salî wê ew hatin wê taqabûlî hev bikê wê di rengekê de wê karibê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê. Ev wê weke aliyekê giring ku wê ji hinek aliyên din ve wê pêwîstîya fahmkirina wê hebê. Mînaq wê ahrimanî wê bi têngînekê wê taqabûlî jîyanek maddî û ankû bûjenî ku ew li ser temenekê hebûnê a dîyar û kifşlîkirî ku ew heya wê wê karibê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman. Di **kosmolojiya ahriman** de wê bê gotin ku wê zerwan wê hemû rêgezên gerdûnî wê dîyarbikê û wê di wê temenê de wê, ew di bin serwerîya ahriman de wê were bicihkirin û wê were fahmkirin. Ev alî wê, di awayekê de wê, weke aliyekê jîyanî û bûjenîparêzî jî wê bi xwe re wê di rengekê de wê were fahmkirin û wê karibê wê fahmbikê bê. Şîroveyên ku wê bi aliyê têngîniya ahrimanî re wê werina kirin wê di awayekê de wê di rengekê şîroveyên felsefeyî ên demokrit û epikur ku de wê werina kirin wê taqabûlî wê bikê.

Emê li jêr li ser vê aliyê wê bisekin in. lê li vir wê ev alî wê çendî wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe bide dîyarkirin me xwest ku em li vir

pêşî balê bikişênina li ser wê û temenê wê yê fahmkirinê ê jîyanî ê bi madiyahatê û ankû bi jîyane bûjenî, fîzîkî û hwd re.

Aliyê din ê sêyem wê di wê temenê de wê kosmolojiya ahûra mazda û rengê şîrovevên ku wê bi wê re wê di awayekê de wê werina kirin bê. Di wê temenê de wê di aslê xwe de wê **kosmolojiya mazda** wê weke ku em di avêsta de wê dibînin ku wê di temenekê menewiyetê û hwd re wê şîrovebikê û wê werênê ser ziman. Li ser wê temenê wê gotinên weke 'ji jîyane maddî derbasbûn' û ankû 'ji jîyane bûjenî derbasbûn' wê di wê temenê de wê li ser temenekê rewîstî û hwd jîyankirin wê di wê temenê de wê karibê were fahmkirin. Di zane min de ev aliyê şîrovevî ku wê zerdeşt wê bi ahûra mazda wê bikê wê hê jî wê mihtacê rast fahmkirinekê a bi xwe re bê. Di wê temenê de wê hê jî wê di awayekê rast de wê ne ew û ne jî ahriman wê di temenekê rast de wê, werina şîrovekirin û fahmkirin. Gelek şîrovevên ku wê werina kirin wê di dîmenekê de wê dûbarekirina hev bin û wê li ser temenê dualisma başî û nebaşîyê ku wê aliyekê wê bi başî wê werê şîrovekirin û aliyekê wê bi nebaşî ku wê were şîrovekirin bê. Di wê temenê de wê bi hinek gotinên klîşe ku wê ahriman wê bi xirabî wê were pênasekirin û wê vajî wê ahûra mazda wê bi başî wê were şîrovekirin re wê di renekê de wê were hanîn li ser ziman.

Lê di aslê xwe de wê ev wê di wê temenê de wê dema ku em li wê dihizirin wê di awayekê de wê cewherê felsefeya zerdeşt jî wê biafirênê. Di wê warê de wê nîqaşên ku wê hinekî wê bi rastî wê werina kirin wê li ser hizrên zerdeşt û wê temenê ên bi kosmolojiya ahûra mazda û kosmolojiya ahriman wê ji dema mediya wê derbas nebin. Şîrovevên ku wê piştre wê werina kirin jî wê di renekê de wê, şîrovevên klîşe ên ku wê di wê temenê de wê di temenekê de wê, ji fahmkirina rastiya wê felsefeyê û hwd wê dûr bin. Wê ji wê hanîna ser ziman wê pirr dûr bin. Di wê temenê de wê di awayekê de wê bo ku em pêşî wê sererastkirinê di fahmkirina dîroka hizra zerdeşt û felsefeya wî de wê bikin wê di renekê de wê, pêşî wê şîrovevên klîşe ên bi navê başî û nebaşîyê ên di wê temenê de ku wê werina ser ziman em hinekî bi têtî, nerîn û fahmkirina xwe re em derkevina dervî wan. Hingî wê di awayekê de wê karibê temenekê fahmkirinê ê baş wê karibê bi wê re di renekê de wê werênê ser ziman. Weki din wê ji aliyekê din jî wê hin şîrovevên ku wê di wê temenê de wê bi girêdana bi hindûismê ve wê werina girêdan û ankû wê bi 'vedayên hinduiyî' ve girêdayê wê werênina ser ziman wê ji fahmkirina wê rastiya wê dûr bin. Ber ku wê di wê temenê de wê çavkaniyê wê xatê ku wê di wê temenê de wê bêtî wê heta mitra û

zerdeşt wê, di wê temenê mesopotamî de wê bibin û wê piştire wê li herêmê wê belav bibin. Wê di wê temenê de wê gelek çavkaniyên civakî û hwd wê di awayekê di awayekê zelal de wê piştrast dikin ku wê ji wê herêmê wê belavbûn û ji herêmê çûyina herêmên din û pêşketina li wan wê bidina dîyarkirin. Ev wê di dema mitra de jî wê wusa bê. Di dema zerdeşt de jî wê wusa bê. Di dema Manî de jî wê wusa bê û di dema Mezdek de jî wê wusa bê. Wê di wê temenê de wê, aliyekê din wê ku wê di çerçoveyekê civakî a felsefeyî wê gelek hevbeşiyên wan ên felsefeyî jî wê di aslê xwe de wê hebin. Lê ev hevbeşî wê di temenekê rastînî de wê mihtacê rast fahmkirinê bin.

Di wê temenê de wê mijare mitrayî ku wê bi fahmkirina wê re wê were dîtîn wê di serî de wê li ser temenekê ku wê di temenekê gerdûnî de wê bi çerçoveyek felsefeyî wê pêşkeve û wê derkeve li pêş bê. Di aslê xwe de wê çerçoveya mitrayî wê di wê temenê de wê aqil wê bikê jîyanî. Wê di wê temenê de ew bi xwezayî û jîyane xwezayî re wê salixkirinên ku wê ew bikê wê di wê temenê de wê temenê fahmkirinên nû ên felsefeyî jî wê di rengekê de wê bide fahmkirin.

Em di dîmenekê de dibînin ku wê zerdeşt wê weke pêvajoyek xwenûkirinê a ji wê demê û piştî wê demê jî bê. Lê di wê temenê de wê, dikarê wê bi wê re wê werênê ser ziman ku wê mijare felsefeya zerdeştî wê di temenê de wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe di dewama wê de wê weke aliyekê wê yê giring wê bide dîyarkirin.

Zerdeştî wê di wê temenê de wê weke felsefeyek ku ew hê jî wê ji gelek aliyên ve wê di wê temenê de wê mihtacê fahmkirinek rast a li ser temenê xwe bê. Di wê çerçoveyê de wê, di serî de wê, li ser temenê wê fahmkirina wê re em divê ku wê werênina ser ziman ku wê, hizra felsefeya zerdeştî ku wê di nava têgîna başî û nebaşîya ku wê li ser ahriman û ahûra mazda re wê werênê ser ziman ku ew hatîya fatîsandin wê di rengekê de wê bi wê re wê êdî wê rengekê fahmkirinê wê bi wê re wê, di awayekê de wê bi wê re wê nebê. Ya ku wê piştî medîyayîyan ku wê temenê pêşketina zerdeştîyê û fahmkirina wê bide girtin jî wê ev rengên fahmkirinê ên ku wê di wê temenê de wê werina ser ziman bin. Ev jî wê di awayekê de wê, ne tenê wê weke aliyna ne rast fahmkirinê bin. Wê her wusa wê bi wê re wê di rengekê de wê pêşîya pêşketina wê ya bi demê re a rast jî wê di dîmenekê de wê bide girtin. Wê di wê temenê de wê ji xwe wê ahûra mazda û ahriman wê ji temenê wan ê felsefeyî wê bi tememî wê werina dîrkin û wê li ser têgînek başî û nebaşîyê a teolojîkî û hwd re wê bîna şîrovekirin û wê werina ser ziman.

Ji vê aliyê ve pêşî wê mihtacê awayekê rast fahmkirinê bê ku mirov wê di wê temenê de wê bi wê hilde li dest bê. Di wê temenê de wê di çerçoveya van hersê mijarên weke *'wîna azad a zerdeştîyê'*, *'têgîna kosmolojiya ahriman'* û *'têgîna kosmolojiya ahûra mazda'* wê li ser temenên xwe yê felsefeyî wê pêşîya hildana wan a li dest wê hebê û wê di wê temenê de wê pêwîstîya gihandina li hin şîroveyên rast ên ku ew bi wê re werina hanîn li ser ziman bê.

Bi kosmolojiya ahriman, mazda re wîna azad a mirov di felsefeya zerdeştîyê de ..

Di aslê xwe de wê dema ku mirov wê bahsa têgîna zerdeştî a wîna azad bikê wê di serî de wê weke aliyekê wê yê giring wê ya ku wê derkeve li pêş wê, weke bi xwebûnê û bi wîna xwe kifşkirina kirinên xwe re wê, wê weke aliyekê wê yê giring wê derkeve li pêş. Mirov li gorî zerdeştîyê kirinên xwe dide dîyarkirin ku mirov çawa bikê û ankû wê çawa dîyar bikê. Li ser wê temenê wê di renekê de wê, mijare dîyarkirinê a zerdeştîyê wê bi wê re wê derkeve li pêş. Biqasî ku mirov dibînê wê di demên pêşî ên zerdeştîyê de wê li ser wê temenê di hiş de kirina kirinên xwe û hwd wê li ser wê pîrr zêde nîqaş wê werina kirin. Di wê temenê de wê di renekê de wê ev wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe bi wê re wê bide dîyarkirin.

Têgîna **wîna azad** a zerdeştîyê wê di wê rengê de wê, li ser wê temenê wê karibê wê fahmbikê ku wê, mirov wê, kirinên xwe wê karibê bide dîyarkirin. Di gotinek din de wê baxtê mirov wê li gorî wê di destê mirov de bê. Lê wê dema ku wê bêjê 'baxtê mirov di destê mirov de bê' wê, di wê temenê de wê di renekê de wê, aliyekê wê yê din jî wê li ser rewşa bûyi re wê li wê were lê hizirkirin. Di wê temenê de wê dema ku wê bê gotin 'ji aliyekê ve baxtê mirov di destê mirov de ya' wê weke ku em li ser wê temenê heta roja me di nava kurdan de ku wê gotin wê were gotin wê di wê rengê de bê ku 'mirov piştî ku kirinek kir wê nikaribê wê kirinê weke nebûyî bihasibênê' bê. Ev wê di wê temenê de wê weke aliyekê determinist ê li ser ya bûyî û hwd re ku wê werênê ser ziman re jî bê. Li ser wê temenê wê têgîna demê a zerdeştî wê weke ku wê di nava kosmolojiya ahrimanî de wê, were dîtin wê li ser temenekê ya bûyî û heya ku wê hevrêya wê dîyarkirî bê ku wê çawa wê bibê û wê pêşve wê herê wê di wê temenê de wê bi wê li wê were lê hizirkirin wê bibê. Bi wê re wê, di renekê de wê, di nava wê rewşê de wê aliyekê din jî wê bi wê re wê li wê were lê hizirkirin. Ew jî wê kirin berî ku ew bibê wê çawa

mirov dikarê wê dîyarbikê û ankû çiqasî wê mafê me hebê ku mirov wê karibê wê diyarîkê wê li ser wê were lê hizirkirin. Ev jî wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê xwe di dewama wê de wê karibê bide dîyarîkin bê. Di mijare têngîna azadîyê û ankû serbestiya mirovî de wê, di wê temenê de wê, weke ku wê di rengekê de wê mirov wê, di nava têngîna kosmolojiya ahûra mazda de wê were ser ziman wê li ser têngînek menewî û ankû rewîstî re wê di wê temenê de wê bi wê re wê bi aliyê hiş ve wê li wê were lê hizirkirin. Hemû rêgezên kosmolojiya ahûra mazda wê di nava hiş de wê xwe di rengekê de wê bi wê temenê re wê ji aliyekê ve wê bidina dîyarîkin.

Lê wê dema ku em ji aliyê kosmolojiya ahriman ve wê li wê bihizirê wê dikarê wê di awayekê din de jî wê bi wê li wê bihizirê ku wê aliyê fîzîkî û ankû bûjenî bi heya bi hebûnî, fîzîkî, bûjenî û cismî û hwd heya wê bi wê re wê, aliyekê wê yê din ê maddî û hwd jî wê hebê. Li ser wê temenê wê wê kosmolojiya ahriman wê bi têngîna xwe re wê ji aliyekê ve wê weke ku mirov wê dibînê wê, aliyê xwe ve wê temenê wê li ser awayekê bûjenîparêz. Heta ku mirov dikarê bêjê ku wê **kosmolojiya ahriman wê aliyekê xwezayî û bûjenîparêz ê felsefeya zerdeştîyê jî wê ji aliyekê ve wê bi wê re wê biafirênê**. Di kosmolojiya ahrimanî de wê rêgezên fîzîkî wê di wê temenê de wê di rengekê û awayekê de wê weke ku mirov wê dibînê û wê kifşdikê wê li pêş bê. Di aslê xwe de wê ji wê aliyê ve wê mirov dikarê wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê kosmolojiya ahrimanî wê, bi hebûna ya heyî re ku wê were ser ziman wê bi wê re wê bibê xwediyê wateyekê.

Di nava têngîna menewî û ya madîyatê de ku wê bi wê re wê were lê hizirkirin û gotinên weke 'şaytan di madîyetê de dijî' û hwd jî ku wê weke gotinna ku wê piştî wê werina ser ziman wê ji wê aliyê ve wê temenê wê hebê. Di aslê xwe de wê dema ku wê di nava kosmoloji û felsefeya wê de wê ahrimanî wê were mahkûmkirin wê bi wê re wê encamên wê di nava hizirkirina jîyanî û ya felsefeyî de wê weke ku mirov wê dibînê jî wê di wê temenê de wê, di rengekê de wê, hemû aliyên madîyetî wê, weke ku wê werina xirab dîtî û ji wê xwe dûrkirin û hwd wê bibê. Ev wê ji têngîna fîzîkî a fahmkirin û pêşxistina wê hwd jî wê ji aliyekê ve wê dûrbikê. Di wê temenê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê, di şîroveyan zerdeştî ên pêşî ên zerdeştîya klasîkî de wê, ji yê piştî ku wê bi ahrimanî wê werina kirin wê weke ku wê şîroveyna cihê wê hebin. Di wê temenê de wê di nava zerdeştîya klasîkî de wê ew wê bi wê re wê di rengekê de wê weke ku wê were dîtî wê ew

bê ku wê, di wê temenê de wê, ahrimanî wê weke aliyê fîzîkî wê, wê biafirênê û wê di wê temenê de wê bi tememî û sadîsad wê bi ya heyî û pêkhatiya ve wê girêdayî wê xwediyê nerînek û têgihêk felsefeyî bê.

Di wê temenê de wê, di aslê xwe de wê, ev alî wê hinekî jî wê şîroveyên piştî şikandina magûsîyan ku wê bibê û wê şîroveyên cihê wê bi zerdeştîyê ve wê li ser temenê têgînek zûwa a başî û nebaşîyê ku wê di demên sasanîyan û hwd de wê werina kirin wê di wê demê temenê de wê bandûrê li rengên fahmkirinê wê bikê. Piştî bi wê rengê regekê têgînî wê bi navê zerdeştîyê û jinûve salixkirina bi gotinên wê re ku wê were kirin re wê êdî di regekê de wê weke ku mirov wê dibînê wê, ev aliyên felsefeyî wê ji holê wê bên windakirin. Wekî din jî wê ji aliyekê din ve jî wê bandûra wê têgînê wê bi temenî li têgihên mitrayî ên weke bi komagene, abgaarî û hwd re wê heta wê demê wê bijî wê di regekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe di dewama wê de wê bi wê re wê bide dîyarkirin. Wê di wê temenê de ew pêvajoya ji holê çûyina wê jî wê êdî wê bibê. Derbeya mazin a piştî jî wê bi şewayna mitolojîkî şîrovekirinên romayîyan û hwd ku wê bibê wê re wê li mitrayiyê û hwd wê were xistin. Wê di wê temenê de wê bi tememî wê ji felsefeyîya wê were dûrkerin. Hinek aliyên wê yên felsefeyî ku ew berê di nava felsefeya girêkî de hatina ser ziman bi awayekê bê bi navkirinê û hwd wê di wê temenê de wê, ew wê êdî wê bi navê felsefeya girêkê wê êdî wê bijîn û wê werina pêşxistin. Lê weki din wê pêvajoyek têkçûnê wê di wê temenê ku wê sasanî bi zanebûnî bê û ankû ne bi zanebûnî bê wê bide destpêkirin wê di wê temenê de wê bi tememî wê li herêmê wê encamên wê yên ku em dikarin di çerçoveya gotina feleketekê de werênina ser ziman wê xwe di awayekê de wê bi wê re wê bidina dîyarkirin.

Tabî ev alî wê di aslê xwe de wê pêwîstîya wê bidina dîtin ku ew dîrokê ew ji nûve li ser pêvajoyên wê yên bi pêşketina hiş, felsefeyê û hwd ve werina şîrovekirin jî bê. Di wê temenê de wê di awayekê de wê, di aslê xwe de wê, di wê temenê de wê ya ku wê bi wê rengê wê sasanî wê di awayekê de wê bi xirabî li hemberî wê zerdeştîyê wê bikê wê piştî wê, osmanî wê li hemberî islamê wê ayni tiştê wê bikê. Lê ev wê weke mijarek ku wê pîr piştî ku mirov wê şîrovebikê û wê werênê ser ziman bê.

Wê dema ku em mijare felsefeyê wê di temenê têgîna wîna azad de wê hinekî wê dikin wê ev alî wê weke aliyana ku wê rastarast wê bandûr li şewayên fahmkirina bi têgîna azadiyê wê bikin re wê were dîtin. Di aslê xwe de wê mijare têgîna wîna azad a zerdeştîyê wê dema ku mirov wê

şîrovebikê û wê werênê ser ziman wê di wê rengê de wê ev alî hemû wê weke aliyna ku mirov bi wê re wê di rengekê de wê şîrovebikê û werênê ser ziman bê. Ber ku wê ev ali wê di temenê hizirkirinê de wê rastarast wê bandûrê li kirina mirov wê bikin ku mirov wê çawa wê bi wê bijî bê. Zerdeştî wê dema ku mirov wê ji aliyê felsefeyê ve wê hilde li dest wê di serî de wê ji têngînek desthilatî dûr wê di awayekê de wê, bi serê xwe wê, hilde li dest.

Ev alî û gelek aliyên din wê di zikhev de wê werina fahmkirin. Lê wê mirov dikarê wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê, têngîna zerdeştîyê a bi wîna azad re wê weke ku wê piştire wê *manîyî* wê hinekî wê şîrovebikin û piştî wan wê hinekî mezdekî wê bikin wê di rengekê de wê dervî têngîna desthilatê wê di rengekê de wê şîrovebikin û wê weke li cewherê wê wergerinê wê di rengekê de wê şîroveyên wan ên ku ew pêşdixin wê werina dîtin.

Ji vê aliyê ve wê aliyê madiyahê wê di awayekê de wê weke ku wê bi ahrimanî û kosmolojiya wê re wê were dîtin wê bixwezê ku ew di nava jîyanek xwezayî de wê, ahengê bi têngîna wîna azad re li ser temenekê xwezayî a şenber û heyî re wê fahmbikê û wê werênê ser ziman. Mezdekiyan tiştekekê din xwestin ku ew wê bikin. Wan xwest ku ew wê aliyê madiyahê li ser temenê kosmolojiya ahûra mazda re wê ji aliyekê din ve wê lê nêz bibin û wê fahmbikin û wê werênina ser ziman.

Di aslê xwe de wê dema ku em li ser têngîna wîna azad û hwd re hinekî herin wê di temenê ya heyî û maddî û serwerî û zanîna wê de wê, têngîna kosmolojiya ahrimanî wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê xwe di dewama wê de wê bide dîyarkirin li hemberî me. Di wê temenê de wê, mirov dikarê wê di dewama wê de wê werênê ser ziman wê mijara ahrimanî wê heta roja me wê hertimî wê di temenekê negativ û xirab de wê weke têngîn û aliyekê bi wê ê nenaş wê were dîtin. Di wê çerçoveyê de wê, dema ku em wê çerçoveya wê nebaşiyê û rengê felsefeya ahrimanî û ya ku ew bi temenî dide fahmkirinê û wê dihênê ser ziman ku mirov wê fahmbikê mirov êdî wê baştir wê fahmdikê ku wê çawa wê di reng û awayekê de wê, li rojhilat wê, têngîna felsefeyê wê ji nava jîyanê bi temenê wê yê fahmkirinê ê madiyahê û hwd re wê were û ji holê wê herê bê.

Di aslê xwe de wê, di wê temenê de wê pêvajoyek fahmkirinê a ku wê di wê temenê de wê, ya ku ew baş hatî pênasekirin û ya ku ew nebaş hatî pênasekiriin jî wê di reng û awayekê de wê pêwîst bê ku ew bi aqilekê bi zane û objektiv re ew bi têngînek felsefeyî jinûve di berçav de werina

derbaskirin. Ev jî wê zanînek baş a temenê û nêzîkatîyek bi zane wê pêwîst bide dîtin. Li ser wê temenê mirov wê êdî wê çawa wê fahmbikê û wê werênê ser ziman wê karibê wê bikê. Di nava felsefeyên fahmkirinê de wê dema ku wê têngîna menewiyetê wê derkeve li pêş wê di awayekê de wê aliyekê wê yê din jî wê pêwîst bê ku ew were ji hev derxistin. Ew jî wê ew bê ku wê aliyên weke rewîstê û hwd ku ew çawa wê di dîmenekê wê de wê werina ser ziman û wê bi wê re wê bi gotinên weke li ser temenê redkirina madiyahetê û ankû ya maddî wê werina bi temenkiriin wê ev jî wê, di wê temenê de wê pêwîst bê ku mirov wê fahmbikê bin. Menewiyet wê di aslê xwe de wê madiyahetê û aliyê bûjenî wê di dîmenekê xwe yê rast fahmkirinê de wê red nekê. Tenê wê çawa wê, ere lê nêzkirin, watelêkirin, fahmkirin û hwd re wê, weke aliyna ku wê bi wê re wê pêwîstîya fahmkirin û bi wan nêzîkatîya li wan hebê bin.

Mijare *madiyahetê* em dibînin ku wê li vir wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe di nava fahmkirinê de wê bide dîyarkirin. Ev aliyê madiyahatî jî wê weke aliyekê bi 'pirsgirêk', 'xirab', 'nebaş' û hwd re wê, were pênasekirin. Li ser wê temenê re wê, weke li *menewiyetê* xwe girêdan wê weke ji ya madî dîrketinê û hwd re wê were fahmkirin û wê bi wê re wê were lê hizirkirin. Di wê de wê êdî wê wilqasî wê kûrbûn wê bibê bi temenekê metafîzîkî wê, êdî wê ji ya jîyanî a ku ew bi bûjenî, madî û hwd heya wê were dîrketin. Ev wê, ne tenê weke aliyekê bi fahmkirinê ê bi pirsgirêk wê biafirênê her wusa wê bi wê re wê weke aliyekê din ê di dewama wê de wê bi pirsgirêk di nava jîyanê de jî wê bi xwe re wê di reng û awayekê de wê weke ku wê biafirênê.

Di nava jîyanê de wê, aliyê menewiyetê wê weke aliyê ji jîyankirinê û ji wê dîrketinê wê di awayekê madi de wê bi xwe re wê were hanîn li ser ziman. Di wê temenê de wê, bi wê re wê, di awayekê de wê, di aslê xwe de wê, weke aliyekê ku wê di wê temenê de wê, xwe ji rastîya dîrketin wê bi wê re wê bide dîyarkirin. Ev alî wê bê sedema ji tişta heyî a di jîyanê de ku ew çawa heya, çawa dikarê were fahmkirin û zanîna wê ya bikarhanîn û funksiyonalî û hwd were û dîrketin jî bibê.

Di nava jîyanê de wê aliyekê azadîya mirov wê di wê temenê de wê, bi zanîna fizîkî û madî re wê bi têkildar bê. Wê dema ku mirov wê hinekî li wê bihizirê wê di wê temenê de wê çawa wê, di renekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe di dewama wê de wê bi dîyarkirin wê hinekî jî wê bi zanîna hebûnê ve wê girêdayî wê were dîtin. Wê dema ku em bahsa zanîn sînor azadîya mirov berfirehtir dikê jî wê di wê çerçoveyê

de wê ev alî wê di şêwayekê de wê weke ku wê werina qastkirin wê were ser ziman.

Di mijara fahmkirina rastiya felsefeyî a herêmê de wê ev alî wê hem weke aliyekê temenê pêşketina wê diafirênê bê û hem jî wê weke aliyekê bi pirsgirêk wê biafirênê. Wê dema ku wê di dualismek dijber de wê, madiyahet û menewiyet wê werina pênasekirin wê demê ku te xwe li yekê girt tê yê ya din redbikê û ankû nexwezê ku ew di jîyanê te de hebê. Ber vê yekê wê di serî de wê vê aliyê wê weke aliyekê giring wê xwe bi wê re wê di rengekê de wê bi wê re wê bide dîyarkirin.

Di wê temenê de wê, hemû tiştên bi madî re wê, di nava jîyanê de wê wê weke ku wê werina mahkûmkirin. Ev wê weke aliyekê wê yê din wê biafirênê. Têgînên di nava bawerîyan de ên weke 'ji rê dibin' wê li ser temenekê madiyahetê wê di awayekê de wê werina rûnandin û bên fahmkirin. Wê dema ku wê rewş wê ev bê wê demê wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê xwe di dewama wê de wê bi wê re wê, di rengekê de wê, bide dîyarkirin.

Mînaq bi mijare aliyê felsefeyî ê ahrimanî re wê ev wê weke aliyekê giring wê xwe di nava jîyanê de wê bide dîyarkirin. Di wê temenê de wê, ahrimanî bixwe wê bi wateya tiştê heyî û ankû ya heyî ku mirov wê bifahmbikê wê di wê temenê de wê bi ya heyî re wê di rengekê de wê, weke aliyekê wê yê din ê giring wê karibê wê werênê ser ziman. Ahrimanî wê di nava pêvajoyên hizirkirinê ên bi hezaran salan de wê weke aliyê bi hebûn û yê 'xirab' wê were pênasekirin. Wê bi wê re wê, dema ku wê ew wê were kirin wê ji aliyekê ve wê têkiliya bi jîyanê û hebûnîya wê re wê bi ahrimaniyê re wê di awayekê de wê weke ku wê were qûtkirin. Di temenekê mitolojikî de jîyankirin wê êdî wê xwe bi wê re wê bide dîyarkirin. Wê di wê temenê de wê, di aslê xwe de wê temenê ku wê ahrimanî wê bi wê were salixkirin wê, di wê temenê wê ya bi hebûn û heyî bê wê, demê wê dema ku ew weke bi hiş newê dîtî û bi wê newê jînkirin wê mirov wê, êdî wê, weke ku wê temenê jîyane wê nebê wê bikeve rewşekê de. Di wê çerçoveyê de wê, di awayekê de wê, di nava têkiliya ya dînyewî û ya nedînyawî de wê, ev rewş wê weke aliyekê din ê giring wê xwe di dewama wê de wê bide dîyarkirin. Dema ku em bi nerinek hesanî li mijarê dinerin wê têkiliya nava bi kosmolojiya ahrimanî ku wê were fahmkirin ku ew aliyê dînyewî bê wê aliyê kosmolojiya mazdayî jî wê, nedînyawî bê. Wê li ser temenê menewiyetê wê kûrbûnê bê. Di demên mediyayî de wê, di nava têgîna magûsiyan de wê were dîtî ku wê, têkiliyek ahengî (balansî) wê di nava ahrimanî û

mazdayi de wê li ser wê temenê wê dênin. Gotinên başı û nebaşîyê ew weke ku wê piştire wê werênina ser ziman ew wê newênina ser ziman. Ew di nava kosmolojiyekê de wê bi têkiliya ya heyî û ya menewî de wê, di rengekê de wê fahmbikin.

Wê dema ku mirov hinekî li ser wê dihizirê wê dibînê ku wê têgîna ahrimaniyê wê xirab dayina wê ya nîşandin wê ji aliyekê ve wê bandûra wê li fahmkirina mazdayiyê ku ew wê weke 'bi başı' were dîtîn jî wê bi nebaşî wê bibê û wê bê kirin. Di wê temenê de wê ew jî wê di şêwa û rengê fahmkirinê de wê ew jî wê direngê de wê weke ku wê ji jîyanê qût wê di rengekê de wê êdî wê were fahmkirin û wê pênasekirin. Ew aliyê ku wê bi wê re wê bi menewî wê were pênasekirin wê, di awayekê de wê bi serê xwe wê çawa wê were fahmkirin wê piştire wê bi ji ahrimaniyê dûr şîrovekirinê re wê weke aliyekê ku ew jî zor were fahmkirin wê were dîtîn.

Dema ku mirov çerçoveya avêsta a bi wê re dixwênê wê dibînê ku avêsta wê, di rengekê de wê, têkiliyek fahmkirinê a dînyewî û nedîyawîtîyê. Menewîyet û madiyetê, bûjen û birîqîna wê, hebûn û fahmkirina wê û hwd wê, di wê temenê de wê, wê di dualiteyekê de wê bi têkiliya wan a bi hev re wê werênina fahmkirin. Şîroveyên ku wê di nava ahrimanî û madayî de wê bi kosmolojiya wan re wê werina kirin wê were dîtîn ku wê weke şîroveyna ku wê di wê temenê de wê ji temenê wan ê fahmkirinê ku wê werê kirin wê di awayekê de wê weke xwediyê rengekê fahmkirinê ê bi wan dûr bê.

Ya ku wê mazdayiyê ku wê çendî ku wê weke aliyekê fahmkirinê menewî wê were û pênasebikê jî wê di wê temenê de wê, di rengekê de wê, bi wê re wê, di awayekê de wê, were fahmkirin.

Di aslê xwe de wê, li gorî wê çerçoveya têkiliya ahriman û madayî ku wê were şîrovekirin di avêstayê de wê, li ser dû temenan wê bi giringî wê dikarê wê hilde li dest, fahmbikê û werênê ser ziman. Aliyê pêşî wê di wê temenê de wê bi çerçoveya kosmolojiya ahrimanî û dema wê ya serwerîyê ku wê bi wê re wê were pênasekirin bê. Li gorî ku wê di avêsta de jî wê were salixkirin wê di aslê xwe de wê, di wê temenê de wê, bi temenekê felsefeyî wê heta demên me jî wê demên ahrimanî wê pêşkevin û wê ev dem wê bi têkiliyek fahmkirinê a ji nava jîyanê û ji hebûnê ku wê bi aqilî wê were kiriin wê bi wê re wê, di awayekê de ku wê were fahmkirin bê. Ev alî wê weke aliyekê aqilane ê ku mirov wê di wê temenê de wê di rengekê de wê fahmbikê û wê di awayekê de wê werênê ser ziman bê.

Di mijare fahmkirina *avêstayî* de wê, di wê rengê de wê dema ahrimanî wê weke demek temen wê ji wê aliyê ve wê di awayekê de wê weke ku mirov wê fahmdikê ku wê heta dema me wê weke dihê jîn bê û wê di wê temenê de wê aliyê mazdayî û fahmkirinê wê di wê temenê de wê, weke biriqîna ji ya ku ew dihê jîyîn û bi wê fahmkirina ku ew dihê fahmkirin bê. Mazdayî di kurdî de wê, wateya wê ya pêşî wê ew bê ku wê ya ku ew ji wê bi dîtîne hatî girtin û hatî fahmkirin bê. Wateya düyem wê li ser temenê biriqîna wê û şêwayê ji wê derkkirinê û bi rengê wê derkkirinê ê bi dîtbarî ku ew di temenekê bi hişmendî de ku ew xwediyê dîyarîyekê bê wê, di wê temenê de wê karibê wê bi wê re wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê. Ev wê, di awayekê de wê, wateya navê mazda bixwe jî wê bi mazdayî wê wateya ji ya bi hebûnî ku ew bi 'mêzandinê' ku ew hatî girtin' bê. Di morfolojîya gotina mazdayî' de wê di kurdî de wê wateya 'mezandinê' wê weke aliyekê wê yê din ku mirov ji wê têbigihê bê. Weki din 'mazda' bi navê xwe re wê di dewama wê de wê di kurdî de wê di wateya 'nerîna dayî', ' û ankû 'mêza dayî' jî wê di renekê de wê bi wateyî wê bide mirov. Li ser wê temenê wê weke wateya gotinê wê, di rengê 'têgîna hebûna ji wê bi meyizandinê girtin' jî wê bibê. Yan jî jî wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê, **mazda wê 'mêz-dayînê' wê bi xwe re wê, di renekê de wê, werênê ser ziman.** Mêzdayin wê, di renekê de wê, di wateya nerîna bi mêzandinê hatî **girtin de bê.** Ji xwe gotina 'mazda' bixwe jî wê dema ku mirov li ser rêzimanîya kurdî re wê li wê dinerê wê dibîne ku wê şêwayekê tawandî û ankû ji tawandinê rastbûyî a ji têgînên gotina weke 'mêza dayînê' bê. Weki din 'mazda' dihê wateya 'mêzda' ku wê werê wateya lêbînerinê 'nerinek da' û ankû **jê meyzek girtin** jî. Çi wê mêzeyekê wê bi nerîne û dîtinek bi bihiş wê bide me? Wê tişt û hebûnek ku ew hebê li gorî wê têgîne û fahmkirinê. Maz ku wê tawandina wê 'mêz' bibê di zimên de wê, bahsa nerinek ku ew ji tişteke û hebûnekê bê girtin wê were û bikê. 'di dewama wê de wê, têgîna 'da' wê bibê rengê têgîna tawandin 'dê' û hwd. Di wê temenê de wê, ev wê di wateya 'dayînê' û ankû 'ji wê girtinê' wê bi xwe re wê di renekê de wê werênê li ser **ziman.** Ji xwe têgîna mazdayîyê bi morfolojîkî wê li ser ya dîtina bi gotina mêzbûnê û ankû '**meyizandinê**' û bi wê dîtîne ya ku ew bi wê çerçoveya hebûnê hati girtin wê ji wê were fahmkirin. Ev wê, di wê temenê de wê, di renekê de wê, weke renekê wê yê fahmkirinê a temenî bê wê xwe bi wê re bide dîyarkirin. Çawa wê weke fahmkirinek temenî bê? Wê di wê temenê de wê di awayek de wê dema ku wê hebûnek wê hebê wê ew dîtbarî wê ji wê were girtin. Ev jî

wê weke aliyekê din ê bi wateyê ku wê ji wê têngîna mazdayî wê bi morfolojikî wê karibê were jêgirtin bê.

Di aslê xwe de wê li ser wê temenê fahmkirinê ku em empatiyekê bi fahmkirina wê re dênin wê, demê wê ahrimanî ku wê bi felsefeyîya xwe re wê aliyê dûnyawî, bûjenî û hebûnîya dîyar bi xwe re wê werênê ser ziman wê li ser wê temenê wê, mazdayî jî wê ya bi ji wê hebûnê bi meyzê û nerînê girtinê, dîtbarî ji wê gihiştina hiş, di wê temenê de wê çawa wê bi başî fahmbikê û wê bi wê re wê, ew wê bigihijê zanîna wê ya objektîvî û ya şubjektîvî û hwd wê bi wê re wê, di dîmenekê de wê rengê fahmkirinê wê weke ku wê bi xwe re wê di awa û rengê de wê bide dîyarkirin. Ev jî wê di dewama wê de wê weke ku mirov dikarê bi hesanî wê fahmbikê wê taqabûlî têngîna menewiyetê wê bikê. Li ser wê re wê, ji xwe wê têngîna mazdayî wê dema ku wê bi wê rengê wê di dewama wê de wê were ser ziman wê, bi aliyê wê yê menewî ve wê were pênasêkirin û wê were ser ziman.

Di wê temenê de wê, çendî ku wê mazdayî û ahrimanî wê dijî hev wê werina şîrovekirin weke ku wê di şîroveyên piştî wê re wê werina kirin wê, di wê temenê de wê weke ku em kifşdikin û dibînin wê di temenekê hebûn û têngîha wê, bûjen û biriqîna wê, bi têkiliya jîyanî a madî û menewî re wê, di wê rengê de wê, di awayekê de wê, werê dîtin. Di wê temenê de wê, ev wê, di awayekê de wê, weke ku wê piştî wê were dîtin wê mazdayî wê, di temenê menewiyetê de wê, dema ku wê were di wê de kûrbûn wê hingî wê aliyê din wê weke ku wê, nebê wê li wê were lê hizirkirin. Lê temenê têngîha mazdayî a menewî jî wê li ser ya heyî ku wê bi ahrimanî wê were salixkirin re wê ji aliyekê ve wê hebê û wê bi temen bê.

Di nava felsefeya ahrimanî-mazdayî de wê, dema ku mirov wê li hebûna heyî bihizirê wê di nava kosmolojiya zerwanî de wê di wê rengê de wê were ser ziman ku 'ew di demê de heya û wê pêşî wê zerwan wê temenê serwerîyê ji ahrimanî re wê bi wê hebûnê re wê biafirênê. Di wê temenê de wê, di wê rengê de wê bi wê re wê bi wê re wê were ser ziman.

Li gorî ku wê wê di nava kosmolojiya zerwanî de wê were ser ziman wê, ew bûyîn û ankû hebûna bû jî wê, di wê temenê de wê weke 'ji bûjena bê darêjk' wê bibê û wê hebê. Di wê temenê de wê di rengê de wê weke aliyekê wê yê giring wê karibê wê werênê ser ziman.

Di aslê xwe de wê, ew têngîna 'bûjena bêdarêjk' ku wê bi têngîna zerwanî re wê, were ser ziman wê bi morfolojiyek fahmkirinê û wateyî re wê

taqabûlî têgîna hebûna vejenî ku ew heya wê bikê. Di wê çerçoveyê de wê ew wê weke aliyê wê yê giring wê xwe di dewama wê de wê bi wê re wê di reng û awayekê de wê bi wê re wê bide dîyarkirin.

Di wê rengê de wê dema ku em hinekî empatiyê li ser wê têgihê re wê bi wê re wê dênin wê demê wê têgîna ahrimanî ku wê taqabûlî hebûna bûjenî, fîzîkî û hwd a ku ew heya wê bikê wê di wê temenê de wê di xwe de wê têgînek din jî wê li ser wê re wê biafirênê û wê bide dîyarkirin jî ew jî wê di kosmolojiya zerwanîde ku wê bê gotin ku 'zerwan mafê afirandinê pêşî da ahriman' wê bi wê re wê ev têgîn wê di renekê de wê taqabûlî têgiha wê bûjena bêdarêjk' ku wê êdî wê bi ahriman re wê awayekê darêjkî wê bistênê wê bikê Yanî li vir wê wateyek ahrimanî a din jî wê di wê temenê de wê afirandina hebûnê a bi darêjkî û hwd jî bê. Wê di wê renekê de wê, bi awayekê zelalî wê, ev ji têgihên di nava kosmolojiya ahriman û piştî wê di nava yên zerwanî û mazdayî de di derbarê de ku wê werina ser ziman wê, bidina nîşandin. Di wê rengê de wê, ahrimanî û hebûn wê, di wê temenê de wê, di awayê darêjkî ê di demê de bi bûyina wê û pêvajoyên wê yên bûyinê re wê, di awayekê morfolojikî û wateyî de wê xwe bi wê re wê, di awayekê fahmkirinê de wê bi wê re wê, bide dîyarkirin. Ev wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê werênê ser ziman ku wê, ahrimanî wê, di wê temenê de wê, dema ku em di awayekê de wê, fahmbikê wê, taqabûlî wê bûyîna bi darêjk a di demê de wê, bi wê re wê bê kirin.

Ji hinek şîroveyên avestayê mirov wê dibîne ku wê, zerwan wê weke bi têgîna demê re wê were pênasekirin. Lê di çerçoveya wê têgîna kosmolojiya zerwanî de wê hanîna li ser ziman ku wê bê dîtin de wê, were fahmkirin ku wê ew têgiha 'vejena bêdarêjk' ku wê were kirin wê hinekî wê ew wê weke wê bê ser ziman. Di wê temenê de wê, di wê rengê de wê ew wê weke hebûnek **herheyî** bê û wê di wê temenê de ew hebûna herheyî ku wê ew dihê li holê wê bi awayekê bi darêjkbûna wê re wê, xwe di renekê de wê bide dîyarkirin. Ji wê nûqtayê wê ya ku wê were fahmkirin wê di wê temenê de wê ew bê ku wê, ahriman wê, di wê temenê de wê weke awayê pêşî ê darêjkgirtinê ji wê bûjena bêdarêjk a bi zerwanî ku ew dihê salixkirin bê. Di dewama wê de wê, di aslê xwe de wê mazdayî wê weke biriqîna ji wê a bi hiş wê di renekê de wê xwe di dewama wê de wê di reng û awayekê de wê bi wê re wê bide dîyarkirin.

Mazdayî wê, di wê temenê de wê, ji du aliyan ve wê di wê temenê de wê dikarê wê werênê ser ziman. Wê di dewama wê de wê pêşî wê weke aliyekê giring wê li ser wê temenê bê ser ziman. Aliyê pêşî êdî wê li ser

wê re wê, di dewama wê de wê weke aliyê zanîn wê hebûna heyî û bûyî û ankû dibê û hwd re wê, di wê temenê de wê bi wê re wê, xwe di renekê de wê, bîde dîyarkirin. Ev wê di wê temenê de wê bi wê re wê di wê rengê de wê werênê li holê ku wê mazdayî wê, pêşî wê weke aliyê wê yê pêşî wê pênasekirina wê ya bi zanîna pêşî a ji wê hebûnê a objektiv wê karibê were ser ziman. Di wê çerçoveyê de wê, mazdayî wê aliyê wê yê din ê duyem jî wê li ser wê zanîna objektiv re wê weke aliyê 'li xwe bi hişbûnê a wê zanîna ji hebûnê' ku wê bi wê re wê, di awayekê de wê bihizirê û wê fahmbikê û wê di wê temenê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê, were ser ziman. Mazdayî wê di wê temenê de wê, di renekê de wê weke ku mriov wê dibînê û wê fahmdikê wê di renekê de wê, weke têngînek hişmendî a di derbarê xwe bixwe de a bi zanîna wê hebûnê re wê, di renekê û awayekê duyem de wê xwe bi wê re wê bide dîyarkirin.

Di aslê xwe de wê, dema ku em li wê dihizirin wê, di wê temenê de wê, temenê wê aliyê mazdayî wê, rengê zanîna wê, di wê temenê de wê, ji temen ve wê weke di renekê ku wê pirr piştê wê, platon wê bi têngîna îdeayên xwe re wê werênê ser ziman wê di renekê bi wê rengê de wê encamek bi fahmkirinê a bi wê zanîna wê ya mazdayî ku ew bi wê were wê pêşkeve û wê were ser ziman re wê, di wê temenê de wê were ser ziman. Li ser wê temenê em vê gotinê jî dikarin wê bêjin ku wê di nava têngîna ahrimanî de wê zêdeyî wê metafîzîkek zêde kûr nebûna wê û di dewama wê de di mazdayiyê de wê, ew di temenekê sermedî de wê pênasekirin û kirpandina wê, di awayekê de wê hinekî jî wê temenê wê di wê rengê de wê di awayekê de wê weke ku wê, renekê wê bi wê re wê biafirênê bê.

Di wê temenê de wê zanînê û dîtbarîya wê û hişmendîya derbarê de wê, aliyê mazdayî wê bi wê re wê biafirênê. Her wusa wê, di wê temenê de wê, mazdayî wê xwe bigihênê asoyekê ber bi fahmkirinên pêş de jî. Minaq wê berî ku ew bûyina hebûnê bibê wê karibê xwe bigihênê li wê, di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê din ê ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê, bi wê re wê werênê ser ziman bê.

Di mijare fahmkirina mazdayiyê de wê, di wê temenê de wê di temenê hiş û zanînê de wê kûrbûn wê beremberê kûrbûna biheyîna ahrimanî a bi temenê bûjenî û ya heyî re wê, di wê rengê de wê bibê. Ev wê, di wê temenê de wê, di renekê de wê, weke du aliyên ku wê di wê temenê de wê, di renekê de wê weke ku wê hev temem bikin wê, di dîmenekê fahmkirinê de wê xwe di renekê de wê bidina dîyarkirin. Aliyê mazdayî wê bi zêdeyî wê bi temenê têngînê îdeayî û fahmkirina bi çerçoveya wan

û her wusa di dewama wê de wê bi têngîna kûrbûna di wê de wê bi fenomenolojikî a hetaheta de wê li ser temenekê fahmkirinê wê bi wê re wê bibê. `Vohumanah´ mazdayi wê di wê temenê de wê temenekê zanînê a ku mirov wê, di wê de wê hem bi aliyê zanîna objeyî û hem jî bi aliyê zanîna şubjeyî a di derbarê wê û bi fahmkirina wê û xwe bixwe de jî wê karibê wê fahmbikê bê. `Aka manah´a ahriman jî wê di wê temenê de wê bi hebûna heyî re wê, di wê temenê de wê, di wê rengê de wê, xwe di wê temenê de wê, bi wê re wê, were lê hizirkirin. Kengî ku wê mazdayî wê bi wê temenê xwe yê zanînê wê bidest hizirkirina wê ya cihê a jî ahrimanî û ankû temenê hebûna heyî ku wê were lê hizirkirin û wê bi wê re wê were lê hizirkirin û wê ji hizir wê bi ber hebûnê û bûyîna wê ve wê, têngihek wê bi mazdayî re wê di wê temen û rengê îdeayî de wê were pêşxistin û pê de wê, di wê temenê de wê, beremberê wê Aka-manah´a ahrimanî jî wê bi wê hebûnê wê li ser temenekê xwezayî wê li ser ya heyî û bi wê re bi sînor wê di renekê de wê bidest gihiştina li hişmendîya biriqîna ji xwe wê bikê. Di wê temenê de wê dualite di nava dualiteyê de wê di wê rengê de wê biafirê û wê bi wê re wê di wê temenê de wê êdî wê kûrbûn wê di wê rengê de wê bibê.

Di temenê ku wê mazdayî wê êdî wê di dewama wê de wê bi wê re wê bihizirê wê ji hizir bi ber hebûnê ve wê herê. Ev jî wê encama pêvajoyîna hizirkirinê a di xwe de ku wê bi wê re wê bibê wê di wê temenê de wê, di wê rengê de wê bi wê re wê bibê bê. Di wê çerçoveyê de wê, di wê rengê de wê, ew hîyararşîya ji jêr bi ber jor a di nava ahrimanî û mazdayî de ku wê hebê wê, piştre wê, di şewayekê ku wê bi mazdayî re wê were lê hizirkirin wê bi ji hizirkirinê bi ber hebûnê ve ku wê temen û rengê hizirkirinê wê bê afirandin wê di dewama wê de wê êdî wê, renekê din ê hizirkirinê wê di wê temenê de wê weke ku wê biafirê bê. Di dewama wê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijara rengê hizirkirina mazdayî wê di xwe de wê bi kifşkirina hebûnê re wê, êdî wê di renekê de wê, bidest hizirkirinê wê bikê. Di wê temenê de wê hebûna di hizir de wê, di wê temenê de wê, beremberê wê weke ku wê bi `îdeayên platon´ re wê piştre wê were dîtin wê di jîyanê de wê were lêgerîn. Di wê temenê de wê pêvajoyên felsefeyî ên mazdayî wê di temenekê felsefeyî de wê êdî wê xwe di renekê de wê bidina dîyarkirin.

Wê dema ku wê ev wê bibê û wê bi demê re wê êdî wê di fahmkirinê de wê serwer bibê wê aliyê ahrimanî wê ku wê taqabûlî hebûna heyî û têngîna felsefeya xwezayî wê bikê wê di wê temenê de wê di renekê de wê, li şûn wê bimênê. Wê di wê temenê de wê, ev wê, di awayekê de wê,

dema ku wê ji ya ideayî wê dûrketinê wê weke aliyê xirab bê dîtin. Di dewama wê de wê, weke aliyekê wê yê din jî wê ew bê ku wê di dewama wê de wê, mijare ahenge hizirkirina ahrimanî wê bi wê temenê xwe yê hebûnî a heyî re wê, weke ku wê ji wê rewşa îdeayî wê weke ku wê dûrbikê wê, êdî wê li hemberî wê û beremberê wê xirab bibê û ankû wê xirab û nebaş wê were dîtin.

Lê di mijare mazdayî de wê, di awayekê de wê, li ser wê temenê wê weke ku mirov wê dikarê wê bi wê re wê kifşbikê wê ji nerînek li ser jîyanê re wê di wê temenê de wê binerê û wê bixwezê ku ew fahmbikê. Di wê çerçoveyê de wê bi îdeayên wê re wê weke ku wê her tişt wê di nava çerçoveya wê a fahmkirinê a îdeayî de wê xwe bide dîyarkirin. Li ser wê temenê wê, têgîna zerwanî a hebûn ji xwe ve heya ku wê, di nava kosmolojiya wê de wê, were ser ziman wê bi mazdayiyê re wê xwe di rengekê de wê bide dîyarkirin. Ew jî wê di wê temenê de wê weke ku mirov wê dibînê wê, tişt ji xwe heya û bi wê rengê bi hiş mirov wê bigihijê wê û wê kifşbikê û bi wê re di wê temenê de wê pêde wê herê. Wê ev aliyekê dîyarker ê kosmolojiya fahmkirina mazdayiyê wê bi xwe re wê biafirênê. Ev jî wê di wê temenê de wê tişt ku ew ji xwe heya wê di wê temenê de wê, tenê wê pêwîstiya kifşkirin û dîtina wê ya bi hiş bê. Wê di wê temenê de wê di rengekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê. Di nûansî û fahmkirina xwe ya kosmolojikî de wê ahrimanî wê xwediyê nerînek cihê bê. Ew li ser temenê xwe yê hebûnî wê bi awayekê darêjkî û bûyîna wê re wê, wateya xwe wê ji xwe re wê bistênê. Di wê temenê de wê, di awayekê de wê, ew wê di wê çerçoveya bûjena bêdarêjk de wê weke hebûna wê bûjen bi darêjk wê bi hebûnî wê biafirênê û wê bide dîyarkirin. Di wê temenê de wê ahrimanî wê ya heya wê di wê temenê de wê, di awayekê de wê bide dîyarkirin. Ahrimanî hinekî jî wê ji aliyê dunyawîtiyê û hebûna heyî û di dewama wê de wê bi ya heyî re wê binerê û wê bi wê re wê, bikê ku ew fahmbikê. Di wê çerçoveyê de wê temenekê felsefeyî a xwezayî a tekûz wê mirov bi felsefeya ahrimanî re wê kifşdikê. Di wê temenê de wê, di aslê xwe de wê weke ku wê ahrimanî wê di awayekê de wê, hebûna xwezayî û hemû tiştên ku ew di jîyanê de dibin wê weke bi darêjkbûna ji wê hebûna zerwanî a ne bêdarêjk wê ji aliyekê ve wê şîrovebikê û wê werênê ser ziman. Di wê temenê de wê bi wê re wê, di rengekê û awayekê de wê, bide dîyarkirin. Ji wê temenê wê êdî mirov wê di wê rengê de wê baştirin wê fahmbikê ku wê, ahrimanî wê felsefeyek xwezayî a jîyanî jî bê. Wê ji vê nûqtayê ve wê, dû aliyên giring wê bi hizirkirina felsefeyî a ahrimanî wê

derkevina li pêş. Aliyê pêşî wê bi hebûna bû ku ew bi xwe û weke xwe bê dîtîna û bi hişkirin bê. Aliyê din jî wê weke hebûnekê wê dîtîna wê û herêkirina wê ya bi heyînî bê. Di wê temenê de wê ahrimanî wê bi temenekê hebûnî, fîzîkî û bûjenî û hwd wê xwe di çerçoveya ya heyî de wê bide dîyarkirin.

Di têtînek morfolojikî de wê navê ahrimanî wê, dema ku mirov wê li wê dihizirê wê, wê li ser koka 'he' re wê, di rengekê de wê bi têtîna hebûnê û ya heyî re wê, xwediyê wateyekê bê. Di dewama wê de wê, di şewayekê de wê, wê dema ku wê kokê bi têtîna '...manî' re wê, li wê bihizirê 'ya me ya ku ew heyî' jî wê di rengekê têtînî de wê bi xwe re wê di rengekê de wê bide fahmkirin. 'Manî' wê di kurdî de wê, wateya ya me de bê. Wekî din li ser wê temenê wê têtînek aidiyetî wê bi xwe re wê werênê ser ziman. Wê di wê çerçoveyê de wê bo ku mirov wê têtîna aidiyetê wê kifşbikê û wê werênê ser ziman wê temenekê fîzîkî û bûjenî ê bi hebûn û heyînî wê pêwîst bê. Di wê çerçoveyê de wê, kirpendina wê ya li ser ya heyînî a bi aidiyetî bi navê wê re wê, di wê rengê de wê, xwe di rengekê fahmkirinê de wê karibê bide dîyarkirin.

Wekî din jî wê mirov dikarê di dewama wê de wê bi wê re wê werênê ser ziman ku wê ahrimanî wê, wê bi têtîna 'rî' ku wê li piştî 'he' re wê werê wê di wê temenê wê, têtîna 'koka me' jî wê bi xwe re wê bide dîyarkirin û wê bikê ku mirov wê werênê ser ziman. 'Rî' wê rengekê tawandinê ê ra, re, rê û hwd bê. Wê di wê temenê de wê di wê rengê de wê têtîna 'ra' wê di wê temenê de wê di wate ra û ankû kokê de wê, têtînekê wê bi xwe re wê di wê temenê de wê bide dîyarkirin. Di aslê xwe de wê, navê ahrimanî wê, dema ku mirov wê, di wê temenê de wê li wê dihizirê wê, wê di wê şewayê de wê wateya 'koka manî' û ankû 'koka me' wê bi xwe re wê, werênê ser ziman. Em dikarin têtîna 'koka me' bi rengê 'rayê me' û ankû 'rayî manî' jî wê di rengekê de wê, fahmbikê û wê di wê temenê de wê werênê ser ziman. Di wê çerçoveyê de wê, têtînek kokî wê, di awayekê de wê di gotina ahrimanî de wê bi wê re wê di rengekê de wê weke ku mirov wê dikarê wê kifşbikê wê di wê de wê hebê.

Ji aliyê felsefeyî ve wê, ahrimanî wê di wê temenê de wê, temenekê kûrbûnê a di çerçoveya felsefeya xwezayî de wê bide me. Li ser wê temenê wê dema ku em bi têtînek hebûnî wê li wê dihizirin wê dibînin ku mirov wê, di dewama wê de wê, çawa wê di rengekê de wê fahmbikê wê bi xwe re wê bide dîyarkirin. Di aslê xwe de wê, di nava xwezayê de wê, her tiştê ku wê di wê de wê, hebê ku ew zindî bê û ne zindî bê wê, di

wê pêvajoya bi darêjkkirinê de wê weke ku wê bi ahrimanî û ankû ji bi navekê din ji wê kokê weke bi ra bûya û çêbûya wê bigihijê têgînekê bi wê. Di nava felsefeya wê ya xwezayî de wê, her tiştê ku ew hat li darêjkê wê, di wê çerçoveyê de wê, weke hebê û wê bi hebûn bê. Di xate felsefeya ahrimanî de wê bi wateyê ku wê li ser wê re dihê salixkirin û weke ku em di avêsta de nîşanakên wê yên fahmkirinê dibînin wê, berî wê hebûna bêdarêjk ku wê bi pêvajoya destpêka ahrimanî re wê bi pêvajoya darêjk re wê hebûna hebûnê û pêvajoya wê ya bûyinê wê xwe bide dîyarkirin wê li ser wê re wê di rengekê de wê weke ku wê were dîtî û wê were fahmkirin.

Di mijara hebûna hebûnê de wê, di wê temenê de wê, dema ku em ji wê aliyê ve bi têgîna ahrimanî li wê dihizirin wê yekser wê ahriman wê were wateya darêjkbûnê jî di çerçoveya bûyina hebûnê a ji wê hebûna bêdarêjkîyê weke darêjkê de. Di wê temenê de wê, şîroveyên ku wê li ser bûyina hebûna bê darêjk a bi kosmolojiya zerwanî re ku wê were ser ziman û bi ya ahrimanî re ku wê were wateya bi darêjkbûnê wê, di wê şêwaye de wê têgînekê wê bi xwe re wê bide dîyarkirin. Têgînek darêjkî wê, di wê çerçoveyê de wê weke ku em dibînin wê bi têgîna ya heyî û bûyi re wê, bi wê re wê xwediyê awayekê wê yê fahmbikê wê biafirênê. Ji wê aliyê ve wê, dema ku em ji wê têgîna pêvajoya kosmolojiya zerwanîyê a bêdarêjkiyê û heta ya dema bi darêjkiyê ku mirov li wê bihizirê wê, di wê rengê de wê şêwayekê têgînê hebûnê ê teybet wê bi felsefeyî wê bide dîyarkirin. Hinek rengên hizirkirinê ên di wê temenê de ku mirov bi têgîna hebûnê re wê dibînin wê hebûn wê weke ku ew hebê û wê, herhebê. Di wê herhebûnîya wê de wê, ev rewşa wê de wê, awayên darêjkgirtinê ku wê bibin wê awayên fîzîkî û bûjenî û ankû tiştên xwezayî û gerdûnê û hwd wê bi wê re wê biafirin. Di demên kevnera de wê şêwayekê hizirkirinê ê weke bi felsefeya xwezayê ku wê empedokles re wê pêşkevê û wê werênê ser ziman ku wê ew wê dayimî wê hebê û tenê awayên wê yên hevqirtinê wê hertimî wê bibin û wê bi wê re wê, tişt wê biafirin ku wê werênê ser ziman wê, di wê temenê de wê, bi wê re wê mirov bigihijê têgînekê. Ne di nava têgîna zerwanîyê de û ne jî di nava ya ahrimanî û kosmolojiye wê de wê bahsa afirandina wê destpêkê wê weke ji tûnabûnê bûnê wê nekê. Di wê temenê de wê, ev wê weke aliyekê wê yê din ê teybet bê ku mirov wê bi teybetî wê di wê de wê kifşbikê û wê werênê ser ziman bê. Piştî wê bi di felsefeyiya wê de re wê bi kûrbûnê re wê hinek hizrên weke bi mazdayî re wê werina ser ziman ku wê weke

ji hizrê bûyinê ku wê werênê ser ziman wê di wê temenê îdeayî de wê êdî wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê werênê ser ziman bê.

Di wê warê de wê mazdayî wê têtîninê weke hizirkirinê afirênê ku wê bi xwe re wê werênê ser ziman wê, di wê temenê de wê, ji aliyekê ve wê dikarê wê, bi wê rengê wê bi têtîna afirînê weke bi awayekê fahmkirinê ê ji wê derhanînê wê fahmbikê û aliyekê din jî wê weke li ser temenekê îdeayî ku mirov wê bi wê kifşkirina wê re wê xwe bigihênê li wê têtîna wê re wê, bi wê re wê li bihizirê bê. Mazdayî di kosmolojiya wî ya fahmkirinê de wê ew wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê hebê ku wê, li gorî wê, rewşên ku ew hena û ne bi hiş in wê, dema ku mirov wê, di wê temenê de wê bi aqılmeşandinê û hwd re wê, bi wê re wê bigihijê wê. Minaq ji ba bi awayekê xwe bigihênê birehê û hwd. Ji avê xwe bigihênê afirîna jîyanê û hwd. Di wê temenê de wê ev wê, weke aliyna ku wê di wê temenê de wê, di wê de wê bi wê re wê, hebê.

Di wê temenê de wê, aliyekê din wê weke ku em di bînin wê di demên zerdeştîyan de jî wê li wê were zêde nîqaşkirin ku wê ew bê ku wê têtîna afirînê bê. Di wê temenê de wê ev têtîna afirînê wê, di wê temenê de wê li ser çî temenê wê were fahmkiirin wê, di wê temenê de wê, bi wê re wê were lê hizirkirin. Bi ahrimanî û felsefeya wî re wê, di wê temenê de wê li ser temenê û têtîhek ku wê ya ku ew heya ji wê awagirtinê û hwd re ku ew dibê û dihê li holê wê bi wê re wê, di têtîhek darêjkî de wê bi wê li wê bihizirê. Ev wê weke aliyekê wê yê ku wê bi wê re wê li wê bihizirê ku mirov wê di wê temenê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman bê.

Di aslê xwe de wê, di wê temenê de wê, têtîna ji xwe hebûyina gerdûnê û ankû wê di wê temenê de wê, bahsa afirandina gerdûnê ji aliyê hêzek serxwezayî û hwd re wê newê kirin. Ev wê, di rengekê de wê, weke ji xwe wê gerdûn wê hebê wê têtînekê wê bi mirov re wê bi wê re wê biafirênê. Lê mejiyê mirov wê dema ku wê fêrî hizirkirinê wê bibê wê hertimî wê bi xosletê lêpirsînê wê tevbigerihê. Bi wê yekê êdî wê, di wê çerçoveyê de wê, ew gerdûn çawa heya û berî wê û piştî wê gelo heya û ankû nîn a wê, di wê temenê de wê, li wê were lê hizirkirin. Di awayekê de wê ahrimanî wê di temenekê û têtînek demkî de wê bi hebûnek heyî û ya fîzîkî re wê ji aliyekê tefkirkirina li wê hizirkirinê wê bi xwe re wê biafirênê ku wê, gerdûnek bi dawî û ankû bi destpêk wê hebê bê.

Di dewama wê de wê, mirov dikarê wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê ku wê mijare hizirkirinê a mirov wê, di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe di dewama wê de wê weke aliyekê

wê yê din ê giring wê xwe bi wê re wê bide dîyarkirin. Di aslê xwe de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê, mijare gerdûnê û hebûna wê, di wê temenê de wê, weke hebûnek bi fîzîkî wê bi wê rengê pênasekirina wê, di wê temenê de wê êdî wê temenê yê tefkirkirinê wê bi wê re wê biafirê.

Hebûna gerdûnê wê dema ku em bahsa wê dikin û gotina 'hebûnê' li pêşîya ya gerdûnê didênin wê di wê temenê de wê têgîn û têgihên di gotina hebûnê de hena wê rengên fahmkirina bi gotina gerdûnê re wê, di rengekê de wê bi xwe re wê biafirênin û wê di dewama wê de wê, çerçoveya wê ya fahmkirinê wê ji reng û awayekê ve wê biafirênê. Wê dema ku em dibêjin *hebûna gerdûnê* wê demê em dibêjin ku gerdûn xwediyê hebûnekê ya. Ev jî wê weke kirdeyekê fahmkirinê wê di wê têgîn û gotin û fahmkirinê de wê xwe di awayekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin.

Li ser wê temenê wê heman tişt wê dema ku em weke ku em di kosmolojiya ahrimanî de dibînin wê bi gotina 'sinoriyê' re jî wê di wê temenê de wê karibê bigihijê rengekê fahmkirinê. Ya ku wê di wê temenê de wê temenê têgîna gerdûnê a di kosmolojiya ahriman a fîzîkî de wê biafirênê jî wê ew hebûna ku ew bi wê dihê pênasekirin bê. Di wê temenê de wê tişt ku ew heya û di wê heyînîya wê de wê ew wê weke aliyekê wê yê ku em dikarin wê di wê temenê de wê, di rengekê de wê bi wê re wê li wê bihizirin û wê werênê ser ziman. Têgîna gerdûna bi sînor û ankû gerdûna bi destpêk wê di wê temenê de wê, bi wê re wê, di wê rengê de wê bi wê re wê were ser ziman. Di çerçoveya kosmolojiya zerwanîyê de wê bahsa destpêkekê wê di aslê xwe de wê bi kirpendinî wê newê kirin. Lê wê di wê temenê de wê, dema ku wê, mijar wê were li ser herdû cêwîyên bi navê ahriman û mazda wê, di wê temenê de wê, rewşa têgînên weke yên pêşî, destpêkê, serwerîya pêşî û hwd wê, weke têgîna ku wê bi wê re wê xwe di rengekê de wê bidina dîyarkirin.

Di wê temenê de wê, temenê de wê çendê ku wê herdû wê bi hev re wê weke ku wê werin û bibin ji aliyê zerwanî ve wê, di wê temenê de wê, ahriman wê weke 'yê pêşî' û destpêka serwerîya pêşî ku wê ji zerwan lê were dayin ku wê were lê hizirkirin û pê de wê, di wê temenê de wê bi wê re wê, ev rewş wê rewşek kosmolojîkî a fahmkirinê jî wê bi xwe re wê di dewama wê de wê biafirênê. Di wê temenê de wê, ya ku wê were dîtin û wê karibê di serî de wê were fahmkirin jî wê di wê çerçoveyê de wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe di dewama wê de wê bi wê re wê di awayekê de wê bide dîyarkirin.

Di rengê biriqîna ji têngîna ahrimanî a ku ew bi kosmolojikî bi xwe re dide dîyarkirin wê li ser wê temenê wê weke ku wê were dîtîn wê gengêşîya weke nakokîya nava wî û mazda de jî wê li ser wê temenê serwerîyê û hwd re wê, were ser ziman. Li gorî wê ku ew wê weke yê pêşî ku wê zerwan wê mafê kifşkirinê wê li destê wî bixê bê. Di dewama wê de wê, mazda wê li dijî wê şer bikê û wê bixwezê wê bidest bixê. Ahriman wê di dema wî, û bi destê wî weke ku wê zerwan wê mafê kifşkirin û destpêkirina jîyanê wê bide destpêkirin. Her wusa wê, di wê temenê de wê li ser temenê wê mitolojîya dijberîyê a nava mazda û ahriman de ku wê ahriman wê, weke *dijberê jîyanê* wê were pênasêkirin jî wê, weke hizirkirina weke ku wê piştê wê werin û pêşkevin bin. Lê di wê temenê de wê ev rengên hizirkirin wê nikarin ne rastîya ahriman û ne jî ya mazda wê bi wê bidîna rawakirin bin. Vajî wê, ji hinek aliyên fahmkirinê ên bi kosmolojikî weke bi fahmkirina wan ya heyî re wê, bina temenê sernûxûmandînan jî. Ber vê yekê mirov nikarê di wê temenê de wê, di awayekê de wê, rastîya wan bi tememî di çerçoveya wê tefisra mitolojikî de wê fahmbikê û wê bi tememî wê werênê ser ziman. Ber ku wê aliyên wê yê bi hizirî û felsefeyî ên ku ew werina fahmkirinê wê hebin. Ev aliyê mitolojîyî jî wê hinek ser wan aliyan binûxûmînin bin. Ber vê yekê wê, di wê temenê de wê bo ku mirov bigihijê fahmkirina rast a kosmolojîya ahriman jî û ya mazda jî di wê temenê de mirov divê ku karibê bi hiş û mejîyê xwe derkeve dervî wê rewşa rengê fahmkirinê a dijber a bi navê ahriman û mazda re jî. Di mijara ahriman û mazdayî de wê ev wê bi wê re wê di rengekê de wê were dîtîn ku mirov, wê çerçoveyek fahmkirinê a ku mirov wê bi wê re wê di rengekê de wê bi wê re wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê. Di aslê xwe de wê, di wê temenê de wê, di wê rengê de wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe bi wê re wê di awayekê de wê karibê bide dîyarkirin.

Demên serwerîya ahriman ku wê were ser ziman wê di rengekê de wê weke bi navberê neh-hezar salî re ku wê were ser ziman wê di awayekê de wê, dema ku wê di dewama wê de wê bahsa hatina 'sê-saoşyantân' wê were kirin û her yekê wê weke di navbera sê-hezar salan re wê were ku wê were salixkirin wê di rengekê de wê, weke têngî û rengekê fahmkirinê a ku ew hevdirê ku mirov dikarê wê fahmbikê bê. Ber vê yekê wê weke ku wê bi di mitolojîya ahriman û mazda a dijberîyê de wê weke bi 'fêrsek' dijberî li wê hanîna ser ziman a ahriman jî wê weke ne li gorî wê ahege fahmkirinê wê di rengekê de wê were dîtîn.

Bi wê re mirov dikarê wê jî wê weke aliyekê wê yê din wê werênê ser ziman ku wê, ahriman wê çendî ku wê weke ku wê di wê temenê de wê, bi mitolojikî wê bi dualiteyek vajî hev wê were ser ziman lê wê, di dîmenekê din de jî wê, weke du aliyên ku wê hev temem dikin jî wê di rengê de wê dîmenekê bi xwe re wê bidina dîyarkirin. Lê di awayekê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê ev herdu ali wê di aslê xwe de wê, bi kosmolojiya wan re wê dema ku em li ser temenekê felsefeyî dikin ku wan fahmbikin wê bi wê re êdî em wê, di serî de wê weke aliyekê wê yê giring ê fahmkirinê wê dibînin.

Di nava têngîna ahrimanî û mazdayî de wê, di wê temenê de wê hinek şîrovevên ku wê di nava mezdekiyan de wê were kirin wê di wê temenê de bê ku wê çawa wê, di wê rengê de wê, weke aliyê madîyetê û menewîyetê wê karibê li rex hev di awayekê de werina fahmkirin. Ev jî wê weke aliyekê wan ên din bê ku nirov wê di serî de wê, weke aliyekê giring bikirpênê bê.

Li vir wê, weke ku em dibînin wê di kosmolojiya ahrimanî de wê, li ser ya heyî a bi hebûnî û bûyî re wê, têkiliyek wê ya bi çerçoveya têngîna gerdûnî re ku wê çawa wê bi têkiliyekê wê were fahmkirin wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê bi wê re wê biafirênê bê.

Di dewama wê de wê jî mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê, di wê temenê de wê weke aliyê wê yê din ê giring jî wê mijare aliyê hebûnî wê di wê temenê de wê bi wê re wê, bi wê re wê werê dîtin. Ji ya heyî bi ber têngîha wê de çûyin û gihiştina wê û ankû ji ya hesan bi ber ya tevlihev ve çûyin wê di şêwayekê de wê bi wê re wê, di wê temenê de wê were dîtin. Ahrimanî wê, di nava jîyanê de wê, li ser wê temenê wê yê hizirkirinê wê hertiştê ku ew heya wê di temenekê heyînî de wê bi wê re wê, di rengê de wê salixbikê û wê werênê ser ziman. Wê, di her tiştên ku ew bi hebûnî, fîzîkî, bûjenî û hwd de ku ew heya wê weke ew hebê û bi wê re hebê wê, di wê rengê de wê xwediyê rengê wê yê fahmkirinê wê xwe bi wê re wê bide dîyarkirin.

Di aslê xwe de wê ev jî wê bi wê re wê, karibê were dîtin û fahmkirin ku wê mijare hizirkirina wê di wê temenê de wê bi wê re wê, ji aliyekê din ve jî wê karibê bi wê bihizirê û bigihijê şewa û têngînekê bi fahmkirinê. Ew jî wê di wê temenê de wê, ew bê ku wê ji vê aliyê ve wê li ser temenekê xwezayî ê felsefeyî wê encamên wê xwe di rengê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê bi wê re wê weke ku wê bide dîyarkirin.

Di dewama wê de wê jî mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê di nava jîyanê de wê tişta ku ew heya ew pêşî weke xwe bi wê rengê wê bi biriqina xwe re wê, di wê temenê de wê bi wê re wê were fahmkirin. Ev wê, di wê temenê de wê di şewayê aqilekê jîyanî de wê di dîmenekê de wê xwe di renekê de wê bi wê re wê, weke ku wê bide dîyarkirin.

Di wê çerçoveyê de wê hinek aliyên ku mirov dikarê weke biriqin, encam û çavkaniya wê hizirkirinê bin em bînina ser ziman wê hebin. Minaq wê, di demên piştre jî wê, di awayekê de wê hertimî wê giringî dayina li menewiyetê û bi wê re di awayekê wê, weke ku wê hertimî wê ya rewşa hebûnê, bûjenî û hwd wê xirab bê ku wê li wê were nerîn wê, di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê werênê ser ziman bê. Weki din jî wê, her wusa wê, dema ku wê li ser ya fîzîkî û bûjenî re wê weke 'ji ya menewî dûrketinê' wê were dîtin û şîrovekirin jî wê di wê temenê de wê weke aliyekê ku mirov wê bi wê re wê, di encama wê de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê. Di aslê xwe de wê, têngîna hebûnê wê, di wê temenê de wê çawa wê mirov wê bi hey û bale mirov bikişênê bi aliyê xwe ve wê, hinekî wê bi wê ve girêdayî bê. Di wê çerçoveyê de wê, weke bi tiştê ve girêdan wê, weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê, werênê ser ziman bê.

Mazdaism wê di wê temenê de wê, xwe li wê aliyê menewî wê bigirê û wê di wê temenê de wê, weke ya giring wê menewiyet bê wê di wê temenê de wê, li wê bihizirê. Li ser temen û têngîha zanîna xwe ya bi navê 'vohu manah' re wê, di renekê de wê, bi temenekê objektîv û subjektîv û hwd re wê bi epistemolojikî wê, li wê bihizirê. Di wê çerçoveyê de wê, di aslê xwe de wê, aliyê mazdaist jî wê dibînê ku wê aliyê bûjen û ankû madiyatî wê, di wê rewşê de wê, weke aliyekê wê yê ku ew pêwîsta hebê bê. Ya ku wê di awayekê de wê, weke pêvajoyên afirandinê ku wê bê dîtin û wê bi wê re wê weke temenekê pêşketinê jî wê karibê were fahmkirin wê ev alî bê. Pêvajoyên piştî felsefeyê jî wê di wê temenê de wê, di awayekê de wê, herê ji hev cihêkirinê. Minaq têngînen weke *idealism* û *metalyalism* wê di wê temenê de mirov dikarê bibîrbikê û werênê ser ziman. Her wusa ev di nava baweriyên de wê bi temenê têngîna dojah û bihûştê û hwd re wê, di awayekê de wê were bi dualite kirin. Ev dualite hemû jî wê di aslê xwe de wê li ser reng û awayên wan ên epistemolojikî hwd re wê, pêwîstîya wan bi wê bê ku ew bi serê xwe werina fahmkirin bin.

Di nava jîyanê de bi têngîna ahriman û mazdayî kûrbûn wê di renekê de wê weke aliyekê wan ê din jî wê di wê temenê de wê bide dîyarkirin.

Li ser wê temenê wê, ji hev derhanîn û fahmkirinên ku wê bi wê re wê bibin wê di rengekê de wê, rengê nîqaşên felsefeyî ên demên kevnera ên li herêmên asayayî û mesopotamiya û ankû kurdistanê wê bi xwe re wê bidina dîyarkirin.

Her çendî ku ew nîqaş û hizirkirinên ku ew hatina kirin wê, di awayekê de wê, werina tarûmarkirin û ankû ji holê rakirin jî ji aliyê têngînên serwerî ên ku wê piştire wê bi bawerî û ankû desthilatî wê werin û hwd re jî lê wê rengê hizirkirinên wê û kevneşopîya wê ya hizirkirinê a rûniştî wê xwe di awayekê zelal de wê, di nava wan de jî wê di rengekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin û domandin.

Di warê felsefeyî de wê dema ku em têngîna ahrimanî û mazdayî şrove dikin wê di awayekê de wê, weke ku mirov wê bi zelalî dibînê wê encamên dihê ên giring wê bi xwe re we bide dîyarkirin. Aliyên weke yên di temenê dûaliteya avêstayî de ku wê li ser temenekê dijberîya du gîyanên li dijî hev û hwd re ku wê tefsirkirin bînin kirin bi mitolojikî û hwd jî wê, ev wê, di awayekê de wê tenê wê weke aliyekê wê fahmkirinê wê biafirênê. Di aslê xwe de wê aliyê jî wê weke ku mirov wê, dibînê wê di nava jîyanê de wê, bi aliyê baş û nebaş û hwd re wê li ser encam û hizrên avêsta re wê rê li pêşveçûnên giring ên rewîstî û fahmkirinên bi wê re ên xwezayî jî wê vekê.

Lê wê mirov wê dibînê ku heta ku mirov têngîna ahriman û mazdayî bi şêwayekê felsefeyî wan ji hev dernexê û fahm nekê wê mirov nikaribê wê pergale hizirkirinê a bi wan re dihê û diafirênê bi pêvajoyên wan ên pêşketinê re fahmbikê û werênê ser ziman jî. Ev wê, weke du aliyên ku wê hev temem bikin. Pêvajoya mitolojikî a ku wê zerdeşt wê di rengekê de wê di avêsta de wê di dîmenekê de wê werênê ser ziman jî wê, piştire wê, li ser wê re wê pêwîstîya bi wê kûrbûna bi hizrên felsefeyî ku ew pêwîstiya bi wan bûyin wê hebê. Li ser wê temenê wê, di aslê xwe de wê, Zerdeşt wê, di awayekê de wê, şêwayê ku ew dihênê ser ziman wê, çerçoveya wê bi awayekê kronolojikî û hwd derdixê wê bixwezê ku ew dîmenekê wê yê berfireh bi rengên hizirkirinên wê û bi wê re wê werênê ser ziman di avêsta de. Ya ku ew dikê wê di wê temenê de wê, bibê û wê zerdeşt wê bi avêsta re wê, di wê temenê de wê dawîyê li rengê jîyankirin û fahmkirina demekê wê bi wê rengê wê werênê û wê demek din wê bi wê re wê, di awayekê de wê bide destpêkirin.

Di wê temenê de wê, weke ku mirov wê ji nava avêsta wê bixwezênê û wê bi awayekê hesanî wê têbigihê zerdeşt wê, di rengekê de wê pêşniyarîya kûrbûnê a bi hişmendî bi wê re wê, li ser temenekê bi aqilê

felsefeyî û hwd re wê bikê. Di wê çerçoveyê de wê ya ku wê weke rengê demê û hizirkirina wê pênasebikê û wê di wê temenê de wê werênê ser ziman jî wê, di rengekê de wê ev bê. Ji wê aliyê ve wê şîroveyên wî yên ku ew dihênê ser ziman di serî de wê, dema ku mirov wê bixwenê ji du aliyên ve wê bixwênê. Aliyê pêşî wê ji aliyê rengê hizirkirinê ê bi demên berê wê ku ew bi kevneşopîyî û hwd heya û ew di avêsta dîmenê wê dihênê ser ziman bê. Aliyê din ê duyem jî wê di rengê pênasekirina bi epistemolojikî a bi gotinkirinên wî yên ku ew bi wateyî dikê re bê. Wê di wê temenê de ew wê, di rengekê de wê, bixwezê ku ew di wê de kûrbibê û wê bi awayekê bigihijê wê rewşenîya kûr a zanyarî ku ew bi wê re karibê baştirin fahmbikê û wê werênê ser ziman. bi rastî jî zerdeşt hê ew bi tememî di wê temenê de ne hatiya fahmkirin. Felsefeya wî di dema xwe de wê ji gelek aliyên ve wê, di wê temenê de wê, werênê ser ziman. Ew aliyê maddî û menewî vajî hev nabîne û vajî wê, ew weke aliyekê ku ew wê çawa wê bi wê nêzî hevdû bûn wê bibê wê di wê temenê de wê werênê ser ziman. Li ser wê temenê wê bixwezê ku ew rengekê rewîstî a mirovî di awayekê felsefeya wê di wê temenê de wê bi temenê wê re biafirênê û werênê ser ziman.

Di aslê xwe de wê di wê temenê de wê têngîna rewîsta zerdeştî ku mirov wê weke mijarekê wê di dewama wê de wê werênê ser ziman wê weke mijarek pirralî a bi fahmkirinê û zanyarî wê xwe di rengekê de wê bide dîyarkirin. Aliyên baş û nebaşîyê wê li ser wê temenê re wê salixkirinên wî bibin û ew li ser wê temenê re wê, bi wê re wê bixwezê ku ew li wê bihizirê.

Lê ev wê di serî de wê, ji du aliyên ve wê mirov wê bigihinê li encamê di fahmkirinê de. Aliyê pêşî wê bi rengê darazî ku ew şîrove dikê û ew dihênê ser ziman bê. Aliyê din jî wê bi rengên şîroveyên wê yên bi li ser temenê hebûn û têngiştina hebûnê bi dualiteya ahriman û mazdayî re ku wê werênê ser ziman ve wê girêdayî wê karibê li wê bihizirê bê.

Di wê temenê de wê, têngînek rewîstî a bi epistemolojikî ku wê li ser temenê bi salixkirina jîyanê û di dewama wê de bi wê re wê fahmkirina wê bi wê bi dest xistinê li ser esasekê hebûnê û hwd re ku mirov wê fahmbikê û wê bi wê bijî re wê, li wê bihizirê û wê werênê ser ziman. Di wê temenê de wê, ew di awayekê ahengî de wê bihizirê. Wê dema ku ew li mafê jîyanê ê bo mirov bi nirx dibîne û wê diparêzê wê bo hemû zindiyên din ên nava xwezayê wê mafê wê, bi wê rengê wê bi nirx bibîne û wê werênê ser ziman. Ev wê di levkirin û ahenge hizirkirina wî de wê, weke rewşek ku ew mirov bi wê nekeve nava nakokiyê de jî bê wê bi wê

re wê di rengekê de wê xwe bi wê re wê bide dîyarkirin. Di wê temenê de wê, têngîna xwe ya başî û nebaşîyê wê di wê temenê de wê di awayekê de wê li ser temenê başbûn û nebaşbûna mirovî wê werênê ser ziman. Di dewama wê de wê, di awayekê de wê, bi wê re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman.

Ev aliyên ku em dikarin bi berdeyamî li wan bihizirin û wan werênina ser ziman wê weke alî û awayekê giring ê ku mirov dikarê wê di dewama wê de wê, di reng û awayekê de wê werênê ser ziman bê. Di aslê xwe de wê, di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê giring wê ew wê bi wê re wê re wê xwe di rengekê de wê karibê bide dîyarkirin.

Di aslê xwe de wê, di wê temenê de wê, dema ku em di wê temenê de wê, di hiziririn wê di wê temenê de wê, têngîna felsefeyî a zerdeştî wê di li ser temenekê dualiteyî bi awayekê pirr dîmenî wê divê ku mirov wê di wê çerçoveyê de wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman. Minaq wê ji aliyê têngîna ahrimanî ve weke ku me li jor di awayekê de wê hinekî hanî ser ziman wê, di wê temenê de wê, bi aliyê wê yê hebûnî û ji wê hebûnê gihiştina biriqin û fahma wê û zanîna wê û hwd re wê, di awayekê epistemolojikî ê cihê de wê karibê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman bê. Aliyê din ê mazdayî wê dema ku mirov wê li wê bihizirê wê bi zêdeyî wê ji aliyê îdeayî ve wê li wê bihizirê û wê ji wê hizrê bi ber hebûnê ve wê herê. Di wê temenê de wê, weke ku mirov di awayekê de mirov, minaq bi rengê hizirkirinên platon û hwd re dibînê wê di wê temenê de wê şewayekê îdeayî ê hizirkirinê wê di dewama wê de wê bi wê re wê, di wê temenê de wê were dîtin ku mirov wê fahmbikê. Wê di wê temenê de wê ahrimanî wê çendî ji jor bi ber jor ve wê di wê dîmenê de wê bi epistemolojiya zanyarî wê xwediyê şewayekê fahmkirinê bê wê bi wê re wê mazdayî wê beremberî wê vajî wê, di rengekê de wê, xwediyê şewayekê epistemolojikî bê. Wê di wê temenê de wê, ew jî wê, di wê çerçoveyê de wê, xwediyê rengekê fahmkirinê bê. Mazdayî wê bi îdeayên xwe re wê bigihijina hebûnê û di wê temenê de wê bi wê re wê, kifşbikin û wê têkiliyê bi fahmê wê bi wê re wê dênin. Ji aliyê din ve wê ahrimanî wê ji aliyê hebûnê û heyîna wê ve wê binerin û wê di wê temenê de wê bi temen û çerçoveyek hizirkirinê û hwd re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman. Wê ew jî wê ji aliyê hebûnê, fîzîk û bûjenê ve wê bi ber biriqin û hizra wê û hwd ve wê herê û wê bi wê re wê xwe bigihênê têngiştin û hişmendiyekê. Di wê temenê de wê di wê rengê de wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê di wê rengê û awayê de wê li wê bihizirê û wê di dewama wê de wê weke aliyekê wê yê giring

wê di serî de wê werênê ser ziman bê. Di mijara fahmkirinê de wê ev aliyên bi ahrimanî û mazdayî ên fahmkirinê wê pêwîstiya wan bi wê hebê ku mirov di wê temenê de bi zanîna wan re ku mirov bibê bê.

Di mijare fahmkirina têgîna ahrimanî û felsefeyî wê di wê temenê de wê, ji aliyê epistemolojîya hizrî ve ku mirov li wê dihizirê wê di wê temenê de wê hinek aliyên wan ên giring wê hebin ku mirov werênê ser ziman bê. Di aslê xwe de wê, dema ku mirov ahrimanî û mazdayî bi serê xwe wan weke aliyana teybet ne hilde li dest wê, zêde bi têgînên weke dualîteya başî û nebaşîyê a bi ahriman û mazdayî re ku wê were ser ziman re jî wê zêde baş newina fahmkirin. Heta ku ev rewş wê, ji gelek aliyên ve weke ku me li jor li devereke hanî ser ziman wê bina temenê kêf fahmkirinê û ankû hîç bi temenekê zanînî û felsefeyî ne fahmkirinê jî.

Ber vê yekê wê di temenekê zanînî de çerçoveya wan a zanînî a ku wê were fahmkirin ew di serî de ew were derhanîn li holê wê pêwîst bê. Di demên kevnera ên herêmê de biqasî ku em kifşdikin wê bi zêdeyî wê di warê kûrbûnê bi hizrên mazdayî û ahrimanî de wê ji van aliyên ve wê, bi zêdeyî wê, hizirkirin wê bibin. Wê di demên mediyayî de wê, ku wê weke di nava xalkê de wê li kurdistanê were ser ziman ku wê weke hev girtina yazdanên xwe yê baş û nebaş jî ku wê were ser ziman û bi gotin kirin wê hinekî jî wê di wê temenê de bê. Di wê temenê de wê dema ku em li wê rengê nêzbûna nava gel dinerê wê dibîne ku wê li şûna wê bi nêzîkatîyek weke ev baş û ev nebaş a ku wê nêz bibin wê li şûna wê weke aliyekê giring wê dibîne ku wê çawa wê, di rengekê de wê, di temenekê felsefeyî de wê weke ku mirov dibîne li ser awayê kosmolojîya wan re wê nêz bibin. Di awayê fahmkirinê ê bi ahriman û mazdayî de ku wê di wê çerçoveyê de wê di demên kevnera de wê nêzbûn li wan wê were kirin wê were dîtin ku ew wê di wê temenê de wê hem li ser rengê cihêbûna wan a bi epistemolojîkî û kosmolojîkî wê di wê temenê de wê nêzbibin û hem jî wê ji aliyê din ku wê çawa wê hev temem bikin û wê bi hev re wê di ahengekê de wê werina fahmkirin wê li wan nêzbûn wê bibê. Ev wê, weke aliyekê bi zanîn nêzîkbûn jî wê were dîtin.

Di wê temenê de wê felsefeyên demên kevnera de wê bi hewldanên kûrbûna di zanîna gerdûnê, mirov, jîyanê, zanîna jîyanê û hwd de wê, di wê temenê de wê di ahengekê de wê, salixkirin wê werina pêşxistin. Mazdayî wê li ser kevneşopîyên bawerîyan re wê zêdetirî wê di rengekê levkir de wê were dîtin ku wê xwe bide dîyarkirin û wê pêşkeve. Piştî demên kevnera ku wê dema ku wê dem wê were demên serdema navîn

wê bi wê re wê di wê temenê de wê were dîtin ku wê çawa wê aliyê bawerî wê li ser wê temenê wê derkeve li pêş.

Aliyê bawerî wê li ser temenê menewiyetê û xwe dana li wê re wê, were lê hizirkirin. Di wê temenê de wê tiştên ku wê aheng û heya mirov xira dikin wê di wê temenê de wê, weke aliyên xirab wê werina dîtin. Tiştên ku mirov di jîyanê de dikê bi hebûnî, kirinî û tiştî ku ew dibin ku ew heya mirov dikişênina li ser xwe wê, di wê temenê de wê weke aliyna fîzîkî û bûjenî ên bi hebûnî ku wê di wê temenê de wê êdî wê ne herênî û ankû nebaş wê werina dîtin. Di wê temenê de wê, ji ya bûjenî dûrketin wê di wê temenê de wê, di destpêkê de wê di rengê ku wê were ser ziman û rengên ku wê piştî wê werina ser ziman wê were dîtin ku wê hinek cihbûn wê di nava wan de wê hebê. Di yên berê ên demên kevnera de wêw ere dîtin ku wê, di awayekê de wê li ser temenekê ponijbûnê û ne dijberîyê wê pêşkeve. Lê di yên piştî de ku wê bibin wê di awayekê de wê li ser ya zêhnî, heybûn û dijberîyê wê di wê temenê de wê pêşkeve. Wê ya ku wê dervî ya ku mirov wê fahmkir û ankû ne li wê kir wê weke vajî wê were dîtin. Ya menewî di nava hizrên zerdeştî a dema klasik de wê ne li ser temenê ya bûjenî û bi hebûnî heya di dijberîyekê de wê pêşkeve weke ku wê piştî de wê temenê de wê bê hanîn li ser ziman. Li vir wê di ahengekê de wê di levkirinekê de wê çawa wê were fahmkirin wê di temen û bi aqilekê di wê de wê bi kûrbûn û fahmkirinê re wê di wê rengê de wê bi wê re wê were dîtin ku ew wê bibê. Di wê çerçoveyê de wê mijare rengê menewiyeta demên zerdeşt û rengê wê yê rewîstî wê di wê temenê de wê, li ser xosletên bûjenî, fîzîkî û hwd bi hebûnek hebûnî re wê di wê temenê de wê karibê were fahmkirin. Wê ne li ser temenê redkirina wan û an li ser temenê nebaş nedîtina wan wê bibê. Ya ku wê di zerdeştîyê de wê bi temen û têgînek nebaşîyê wê li wê were lê hizirkirin wê têgînek rewîstî wê bi wê re wê hebê û wê di wê temenê de ew wê di wê temenê de wê pêwîst bê ku mirov wê, di wê temenê de wê hilde li dest û wê werênê ser ziman. Mînaq jîyanê bi nirx dibînê û ji dest girtina mafê jîyanê û mudahale kirina li reng û mafê jîyane mirov wê nebaş û xirab wê were dîtin. Di wê temenê de wê ev wê di temenekê xwezayî de wê weke ku mirov wê dibînê wê li wê were lê hizirkirin. Di dewama wê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê aliyekê din jî wê bi wê re wê, dikarê wê bi wê re wê, werênê ser ziman ku wê, di wê çerçoveyê de wê hewldanên pênasekirinê ên xirabî û nexirabiyê, başî û nebaşîyê wê hebê. Lê wê, ev wê di wê temenê de wê dema ku wê, dualiteya xwe ya

epistemolojikî a ku me li jor hanî ser ziman wê di dîmenekê ji wê cihê de wê weke ku wê were hanîn li ser ziman.

Di awayekê de wê dema ku mirov wê, mitrayîyê wê fahmbikê wê, di wê temenê de wê dikarê wê di rengê de wê werênê ser ziman ku wê, mijare fahmkirina zerdeştîyê a hebûnê wê di wê nûqtayê de wê were dîtin ku wê weke têngînek navendî wê bi xwe re wê biafirênê. Ji wê mirov dikarê di wê temenê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman.

Hebûn wê di temenekê de wê, weke ku wê were dîtin wê bi kosmolojiya ahriman re wê, were dîtin wê, di awayekê de wê, tişt wê ji hev wê bibê û wê dema ku wê darêjka wê bû wê ew bi wê re wê bibê. Di wê temenê de wê were dîtin ku wê weke ku wê bi têngîna ahrimanî re wê were dîtin wê li ser esasê bi darêjkê û têngîna wê re fahmkirinê re wê di rengê de wê bi wê re wê hebûn wê were ser ziman. Heta roja me jî wê, di nava kurdan de wê gotinên weke dema 'ku mirov mir wê laşê mirov wê herê axê. Wê bi wê tiştna din wê biafirin.

Li ser wê temenê wê, jinûvebûyin wê bi rengê têngînek reankarnasyonî ku mirov dikarê wê bi kirpênê wê di wê temenê de wê, di rengê de wê, weke bi hevgirtina piçkên piçûk ku wê piştre wê weke demokrit û hwd wê bi têngîna atomê û hwd re wê werênîna ser ziman wê di rengê de wê de wê ji wê afirînê wê di awayekê de wê werênê ser ziman Têngîna windanebûna tiştê wê li ser wê temenê were fahmkirin. Hizrên weke 'dengên ku mirov derdixê jî ew di valahiya fezeyê de girtî dimênin' jî wê di wê temenê de wê, weke têngînek wê li ser wê esasê mayindatîyê ku wê were fahmkirin bê. Di mijare fahmkirinê û hwd de wê di wê temenê de wê ev alî wê weke aliyekê ku mirov wê hinekî din li ser wê bisekinê û di wê de kûr bibê bê.

Ji vê têngînê wê ya ku ew dihê dîtin ku mirov wê fahmbikê wê ew bê ku wê, weke ku wê ew tiştên ku ew hebûn ji wan diafirê wê hebê û wê ew di awayekê de wê herhebin û wê dema ku ew hatina cem hev û ji wê tiştekan û hebûnek bû û piştre ku ew ji hev çû wê ew hebûn wê hin bi hin wê deforme bibê û wê ji holê herê û ankû wê bi awa gûhartinê wê bigûharê li tiştekan din. Di wê temenê de wê, hebûn wê, di wê rengê de wê weke bi wê encama wê hevgirtinê ku ew dibê wê, di wê temenê de wê bi wê re wê, di rengê de wê li wê were lê **hizirkirin**. Ev rengê hizirkirina li hebûnê wê piştre wê di hûrgilkirina wê de wê bê temenê hizirkirina li piçkên ku ew ji wan ew hebûn diafirê wê bi wê re wê, li wê bihizirê. Hebûn wê di wê temenê de wê tenê hevgirtinek ku wê di wê temenê de

wê, bi wê re wê li wê were lê hizirkirin. Ev têngîna hevgirtiniya hebûnî wê bi wê re wê, li ser têngîna zerdeştî de wê bi demê re gûharînê ku wê li wê bihizirê û wê gûharîn wê bibê bi wê re wê temenê wê jî wê biafirênê. Hebûna darêjkê wê di wê temenê de wê, weke rewşek hevgirtinê û ankû hatina cem hev û ankû hevgirtina wan piçkên bingihîn wê bibê bê. Wê di wê temenê de wê, hebûn wê bi hebûna wê ya darêjkî û têngihîştina darêjkî a bi fîzîkî û hwd re ku wê li wê bihizirê wê di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê biafirênê. Hebûna darêjkî wê, di aslê xwe de wê, di wê temenê de wê, weke têngînek xwezayî a têngihîştina aliyê felsefeya zerdeştî a biahrimanî ku wê were li holê wê biafirênê bê. Di aslê xwe de wê hebûn wê, di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê xwe di dewama wê de wê bi wê re wê, bide dîyarkirin. Bi wê re wê darêjk wê weke aliyekê ku wê di çerçoveya bûyîna tiştê de wê, were ser ziman. Wê di dewama wê de wê, di wê çerçoveyê de wê, di nava felsefeya zerdeştîyê de wê, dema ku wê li aliyê baş û nebaşîyê wê, lê were lêhizirkirin wê di astek duyemin de wê li ser wê pêvajoya hebûnî a objektiv û bûyîna wê re wê, weke aliyekê ku wê li wê were lê hizirkirin bê. Di wê temenê de wê, ev wê bi wê re wê were dîtin ku wê, weke ya ku wê ji wê were fahmkirin ku wê bi kirinên xwe re wê yan bi ber başîyê ve wê herê û yan jî wê bi ber xirabîyê ve wê herê. Di wê temenê de wê girêdana li kirinê a piştî kirinê wê li ser wê temenê wê bi wê re wê li wê were lê hizirkirin. Weke ku me li li jor li çend deveran hanî ser ziman ku wê, hizirkirinên li ser berpîrsîyarîya li kirin û xwe û hwd wê, aliyekê wê yê ku wê bi wê re wê were lê hizirkirin wê bi vir ve jî wê girêdayî bê. Ya ku ew bi hebûnî hat li laş wê, piştî wê re wê, bi hişê xwe re wê, bi kirinên xwe yên baş û nebaş re wê, rengê keseyetîya xwe ya menewî wê di wê temenê de wê bide dîyarkirin. Ji vê aliyê ve wê dema ku mirov li wê dihizirê wê aliyê wê yê baş ku wê bibin wê weke ku wê mazdaism li ser encamên wê re wê li wê were lê hizirkirin wê dîmenek wê bi wê re wê were dîtin. Li vir wê têngîna hebûnê û bi darêjkbûna wê a bi têngîna felsefeyî a ahrimanî re ku wê were ser ziman wê, di wê temenê de wê, li ser temenekê objektiv wê, were dîtin û fahmkirin ku wê li ser temenekê wê hebê. Di wê temenê de wê, têngînên weke yên ji bûyînê ve xirabûn û hwd wê, di wê temenê de wê, bi temenekê qarakterîyî a li ser wê hanîna ser ziman wê, pêwîstîya nîqaşkirina wê bê. Ber ku wê ya ku mirov wê di wê temenê de wê, li wê dihizirê wê, ji wê zêdetirî wê bi temen û rengekê ku wê piştî bûyin bû û pê de wê, bi kirinên xwe re wê berê xwe wê bide bi aliyê başî û nebaşîyê. Li vir wê, mêyla rengê fahmkirinê di *avêsta* de

wê were dîtin ku wê, li ser temenekê epistemolojikî re wê, hilde li dest û wê werênê ser ziman.

Ji vê aliyê ve wê dema ku em di nava felsefeya hebûnê de bi têgînên *avêsta* kûr dibin wê dîmenekê cihê ê teybet wê bi fahma hebûnê re. Hebûn wê di wê temenê de wê, weke hebûnek bi darêjkgirtî û bûyi re wê di wê temenê de wê, li wê were lê hizirkirin. Destpêka wê bûyinê û dawîya wê heya. Ev hebûn wê, dema ku ew bû wê pêvajoyên pêşketinê wê di xwe de wê bijî.

Mijare hebûnê wê were dîtin ku wê di wê temenê de wê di çerçoveya bûyîn, awa û rewşa wê ya jîyanî û rêgezên fîzîkî û hwd ên ku ew bi wê bijî re wê li wê were lê hizirkirin. Di aslê xwe de wê ev aliyê felsefeya zerdeştîyê wê, di wê temenê de wê, weke aliyekê wê yê giring wê xwe di dewama wê de wê weke aliyekê wê yê giring xwe bide dîyarkirin. Di wê temenê de wê mijare hebûnê wê di wê rengê de wê li ser çî temenê û rêgezê wê hebê, bijî û xwediyê çî nirx û fahmê bê wê bi wê re wê li wê were lê hizirkirin.

Di nava felsefeya zerdeştîyê de wê ji wê aliyê ve wê, ji du aliyan ve wê nêzî mijare hebûnê û fahmkirina wê bê kirin. Aliyê pêşî wê nêzîkatiya bi hişê wê hebûnê bi giştî û çerçoveya wê ya heyî, erk, funksiyon û nirxbûna wê hebûnê ve bê. Wê di wê temenê de wê, li ser wê temenê wê li wê were lê hizirkirin. Aliyê din jî wê ji aliyê hişmendîya wê hebûnê bi xwe ku ew dihizirê û weke zindiyekê dihizirê ku ew çawa dihizirê, çawa dibînê û hwd wê bi wan aliyan ve wê li wê were lê hizirkirin. Li ser wê re wê aliyê pêşî wê bi wê re wê çawa wê hebûn wê weke nirxekê wê were pênasekirin wê were lê hizirkirin ku ew zindiyê ku ew dihizirê wê derkbikê û wê fahmbikê û li gorî wê fahmê tevbigerihe.

Fahma ji hebûnê wê di wê temenê de wê, weke aliyekê darazî û nedarazî ku wê di zikhev de wê hebê wê li wê were lê hizirkirin. Di aslê xwe de wê mijara hebûnê wê li wê hizirkirin wê di wê çerçoveyê de wê, di wê de bi kûrbûnê re wê, bê temenekê giring ê kûrbûna di felsefeya xwezayê de jî bê. Di wê warê de wê hebûna dijî û ya najî wê li ser wê temenê wê ji hev wê were cihê kirin û wê li wê were lê hizirkirin. Hebûna dijî jî wê di xwe de wê bi temenê ya dihizirê û ya nahizirê re wê, were cihê kirin. Di wê çerçoveyê de wê, weke ku wê di demên kevnera de wê were dîtin wê di dewama wê de wê li ser temenekê ku wê bi hiş mirov dibê xwediyê hişmendi û bi wê hişmendiye dibê xwediyê rewîst û berpîrsîyarîyek ji hebûnê û li hebûnê û hwd re wê li wê were lê hizirkirin. Ev jî wê bi wê re wê di reng û awayekê de wê weke ku mirov wê dibînê

wê bi wê re wê xwe dîyarkirin bê. Di mijare fahmkirina hebûnê de wê aliyên bi hiş wê di wê temenê de wê weke aliyekê ku wê ji gelek aliyên ve wê nêzîkatî bi wê were lê hizirkirin wê bi wê re wê were dîtî. Di wê çerçoveyê de wê mijare hebûnê wê, dema ku wê ew bû wê di wê temenê de wê bi hebûna xwe ya zindîyî, menewî û ankû rewîstî û hwd re wê, bê lê hizirkirin û wê were hanîn li ser ziman. Weke ku em di avêsta de dibînin û dixwênin wê hebûn wê di wê temenê de wê weke nirxek pîroz wê were dîtî. Her wusa mafê jîyanê li ser wê temenê wê li wê were lê hizirkirin û wê bê parastin.

Di awayekê de wê dema ku em lê dihizirin em wê dibînin ku wê pêvajoya mitra-zerdeşt wê di awayekê de wê weke pêvajoyek felsefeyî a ku wê di wê temenê de wê li ser esasê fahmkirinê û bizanebûna di derbarê hebûnê û hwd de wê, bi wê re wê kûrbûn wê bibê bê. Wê di wê çerçoveyê de wê, sazûmana fahmkirinê wê bi wê re wê were lê hizirkirin. Mijarên weke destpêka jîyanê, destpêka bûyina mirov, destpêka gerdûnê û hwd wê, di wê temenê de wê, di rengekê de wê, di nava wê, pêvajoyê de wê, were dîtî ku wê li wê were lê hizirkirin. Ev alî jî wê weke aliyna ku wê bi têngînên weke 'mirovê pêşî 'yima' û ankû şaoşyant û hwd re wê li wê were lê hizirkirin û wê bê hanîn li ser ziman.

Lê di aslê xwe de wê mirov dikarê wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê mijare fahmkirina bi felsefeyî wê di wê temenê de wê, di rengekê de wê, zêdetirî wê dibînê ku wê di temenekê lêpirsîn, lêkolînkirin û herwûsa di wê de bi kûrbûnê û hwd re hewldanên fahmkirinê wê zêdetirî wê derkevina li pêş.

Mijare kûrbûnê wê di wê çerçoveyê de wê weke mijarek ku wê mirov dikarê wê hinek aliyên ve di çerçoveya mijarê de bi çend gotinan li vir jî wê werênê ser ziman. Li vir wê mijare kûrbûnê wê, dema ku wê li wê were lê hizirkirin wê weke aliyekê ku wê çavkaniya zanîne jî wê piştre wê bi wê re wê li wê were lê hizirkirin jî wê, were dîtî. Di wê temenê de wê, mijare çavkaniya zanîne ku mirov çawa dikarê xwe bigihênê wê, bi rêya sehên xwe xwe bigihênê û derkbikê û ankû di wê temenê de wê, ew wê, di rengekê de wê, çawa wê hebê wê, di wê rengê de wê, were ser ziman.

Di aslê xwe de wê mijare zanîne wê di temenekê epistemolojikî wê di her demê de wê, weke aliyekê ku wê li wê were lê hizirkirin û wê dúbare wê bi wê re wê bê xwestin ku ew were fahmkirin. Di wê rewşê de wê zanîn wê, dema ku wê bi wê re wê were lê hizirkirin wê di nava civake kurd de wê weke têngînek vegûhar jî wê di awayekê de wê were dîtî ku

wê li were lê hizirkirin. Lê ji aliyekê ve wê, mijare wê çî wê beremberê wê zanînê wê hebê û ankû çî mirov dikarê beremberê wê weke çavkaniya wê fahmbikê wê hertimî wê li ser wê re wê bê hizirkirin. Em dizanin ku wê di demên kevnera de wê di nava zerdeştîyan de wê aliyekê weke ku wê bi hizirkirina bi ahrimanî re wê di wê temenê de wê bi epistemolojikî wê were lê hizirkirin ku wê tişt heya û wê zanîna wê jî wê hebê. Lê tişt ne mayinda ya. Wê di pêvajoya xwe ya vegûharinê de bê. Wê di wê temenê de wê li gori wê, di awayekê de wê bi têngînek gnostikî wê were dîtîn ku wê li wê were lê hizirkirin û wê hewl were dayin ku ew bi wê were fahmkirin.

Li vir ji wê aliyê ve wê hinek aliyên ku mirov bi wê re kûrbibê û fahmbikê wê hebin. Ew jî wê di wê temenê de wê, mijare zanînê û tiştê bê. Ev di dîroka hizir de ku mirov li wê dihizirê wê hertimî wê weke mijarekê lê hizirkirin û wê li ser wê ne di hem hizirê de bûnê wê bêbûyin û wê bê lê hizirkirin. Ber vê yekê ev alî wê weke aliyekê teybet wê xwe di dewama wê de wê bide dîyarkirin.

Wê dema ku em tiştêkê diafirênin û ankû tiştêkê heyî ku em wê dibînin em di derbarê wê de digihijin gelek tiştan bi zanînî. Lê piştî ku ew tişt jî holê çû bi deforme bûyînê bû û ankû bi awayekê din û hwd wê, di wê temenê de wê, çawa wê, ew zanîn wê beremberê wê rewşek were ser ziman? Em dikarin wê bişibihênin rewşa kaşekê ji qaşayê. Em dema ku em wê dibînin wê bi awa û reng û dîmenê wê re emê xwe bigihênina zanîna wê. Lê ew kaşê qaşayê ku rojê lêda wê bihalihê. Piştî ku me bi awayên wê yên derkkiri ku ew derkkirin kir û pê de wê, piştî wê, ew tenê wê weke têngînekê piştî haliya wê bimênê. Ev jî wê weke pêvajoyekê wê xwe rewşa fahmkirinê û hwd re ku wê bi wê re wê bide dîyarkirin bê. Wê demê wê ev pêvajoyên bûyînê ên bi zanînê wê di wê temenê de wê di rengekê de wê bi wê re wê xwe di awayekê de wê bi wê re wê bide dîyarkirin.

Di wê rewşê de wê mijare zanînê wê bi temenekê epistemolojikî wê li ser çerçoveya fahmkirina kosmolojiya ahriman û mazdayî re wê pêwîstîya fahmkirina wê ji hinek aliyên ve wê hebê. Wê ev herdû têngî jî wê ji aliyê xwe ve wê şewayna hizirkirinê ên cihê wê bidina dîyarkirin ku em bi wan bihizirin. Di wê çerçoveyê de wê, di wê temenê de wê şewayê ku ew di wê temenê de wê, bi wê dihizirê zanînê wê bidina dîyarkirin û wê bîna ser ziman. Lê pêvajoyên wê yên wê yên çawa bûyînê û hwd ku mirov wê dihizirê wê weke aliyekê din ê ku ew bi pêwîstîya hûrgilkirina wê re ku ew were fahmkirin wê hebê.

Cihê û cihê şewayê hizirkirinê ê bi ahrimanîsmê û mazdaîsmê

Li vir wê dema ku em bahsa şewayê hizirkirinê ên wê, mijare zanînê, rengên fahmkirinê, çavkanî û hwd wê weke aliyana ku mirov wê bi wê re wê li wê bihizirê bê. Di aslê xwe de me hinekî li jor ev bi çend gotinan ji hin aliyana ve wê hanî ser ziman. Lê li vir wê, mijare zanînê wê di wê temenê de wê, dema ku wê were ser ziman wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe di dewama wê di wê re wê bide dîyarkirin.

Di mijare zanînê de wê, dema ku mirov wê, li xwezayê dinerê wê dibînê bi hiş û bi wê digihijê zanînê û ankû fahmkirina wê, Wê di awayekê de wê hemû aliyên me yên bi zanînê wê li ser temenekê ceribandînê û azmûnkirinê û hwd wê ava bê. Wê di wê temenê de wê dema ku em di temenekê xwezayî de wê li wê dihizirin wê di çerçoveyek xwezayî de wê bi wê re wê, ji aliyê ve wê, di rengekê de wê, were fahmkirin.

Di wê temenê de wê, dema ku em mijare ahrimanîsmê û mazdaîsmê wan hilde li dest wê, di wê temenê de wê, di temenekê hizirkirinê de wê bi wê re wê xwed i rengekê de wê bi wê re wê, di rengekê de wê bide dîyarkirin. Weke ku me hinekî li jor hanî ser ziman wê ahrimanîsmê û mazdaîsmê wê di çerçoveya xwe de wê xwediyê şewayên fahmkirin ên ji hev cihê bin. Di wê temenê de wê, di wê rengê de wê, dema ku mirov wê li wê dihizirê wê di wê temenê de wê, çawa wê ev alî wê bi wê re wê, werina fahmkirin wê di aslê xwe de wê, weke aliyekê giirng wê li pêşîya mirov wê bimênê.

Em ji aliyekê ve wê dibînin ku wê, di wê temenê de wê, ev herdû alî wê dema ku wê di temenekê ne wekhev û ankû vajî hev de wê werina ser ziman wê li ser wê temenê wê, di rengekê de wê, di nava jîyanê de wê li ser têngînên fahmkirinê wê xwe bide dîyarkirin. Ahrimanîsmê wê di rengekê de wê, di temenekê bi hebûnê re bi sînor li rewşa fîzîk, bûjen û heyînê û hwd wê bihizirê û wê di wê temenê de wê di rengekê de wê bi wê re wê, di awayekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê. Di dewama wê de wê, mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare ahrimanîsmê wê di wê temenê de wê di aslê xwe de wê, di awayekê de ku em rengê xate rengê pêşketina demên kevnera jî li berçav bigirin wê pêşî li ser temenekê xwezayî wê hildina li dest û wê werênina ser ziman.

Tişt ku ew heya wê karibê bi fîzîkî û bûjenî bibê xwediyê şewayekê hebûnê ku mirov wê karibê wê derkbikê. Li ser wê temenê wê mijare hebûnê ku wê ahrimanîsmê wê li wê dihizirê wê di wê temenê de wê di

jîyanê de wê bi têngîna yên ku ew hena û di wê çerçoveyê de wê weke aliyekê wê yê ku ew bi wê re were fahmkirin re wê were dîtîna ku wê were ser ziman. Di mijara fahmkirina hebûnê de wê, di wê temenê de wê sê rêgezên fahmkirina têngîna şewayê fahmkirinê ê ahrimanismê wê bi xwe re wê di rengekê de wê bi wê re wê, di awayekê de wê bi wê re wê bide dîyarkirin. Yek wê pêşî wê li ser temenê hebûna hevgirtî bê ku wê di wê temenê de wê, ew wê, di awayekê de de wê bi wê re wê bi temenekê xwezayî wê li wê were lê hizirkirin û wê di dewama wê de wê bi wê re wê, bê hanîn li ser ziman ku wê, bi wê hevgirtinê wê awayên tiştê ên bi fîzîkî, bûjenî û hwd re wê bi temenekê hebûnê wê dîyar bibin û wê karibin werina li holê. Di dewama wê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê di wê temenê de wê mijare hebûnê wê, di wê çerçoveyê de wê bi wê re wê, di reng û awayekê de wê xwe bi wê re wê, bide dîyarkirin. Hebûn wê, di nava jîyanê de wê, weke tiştê û hebûnekê ku ew hebê wê, di wê temenê de wê bi xosletên xwe yên cihê re wê hebê. Wê bi fahmkirina wan xosletên wê pêvajoyên wê yên fahmkirinê re wê, di wê temenê de wê were dîtîna. Em wê di awayekê de wê di nava têngîna ahrimanismê de wê kifşdikin ku wê têngînek vegûhar wê li ser wê temenê hevgirtinê wê bi fîzîkî bûyin û xwe ji hev afirandinê û bi wê rengê domandinê û hwd re wê, hebê. Di wê temenê de wê, ev wê, weke aliyekê ku wê bi wê re wê têngîna bûyinê wê were salixkirin û wê were hanîn li ser ziman bê.

Li ser wê temenê wê hebûn û bi sînoriya fîzîkî ku ew li wê dihizirê wê bi wê re wê, di awayekê de wê, weke têngînekê wê bi wê re wê were dîtîna Di nava têngîna ahrimanismê de wê têngîna demkî û ankû dema bi sînor wê di wê temenê de wê bi wê re wê hebê ku wê were lê hizirkirin.

Di dewama wê de wê mirov dikarê wê di dewama wê de wê, werênê ser ziman ku wê, têngîna dema bi sînor li ser temenekê hebûnê re jî wê weke aliyekê ku mirov wê bi wê re wê karibê wê fahmikê bê. Di dewama wê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê, mijar hebûnê wê bi wê re wê li wê were lê hizirkirin. Di nava wê herikîna gerdûnê de wê tişt wê bibê û wê herê. Piştî wê cardin wê bibê. Di wê temenê de wê bi têngînek dewrûdayimi wê di wê temenê de wê, weke aliyekê wê yê din ê giring wê karibê bi wê re wê li wê bihizirê bê.

Di mijare têngîna ahrimanismê de weke ku me li jor li çend deveran wê hanî ser ziman wê bi temenekê hebûnê a fîzîkî, bûjenî û hwd re wê di çerçoveyê têngînek xwezayî de wê pêwîst bê ku mirov wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Di aslê xwe de wê ahrimanism wê di wê temenê de wê li ser pêvajoya bûyinê û di wê temenê de wê, bi bûyîna bi darêjkên ji hevgirtinên nû û nû re ku wê bibin re wê, xwediyê têgînek fahmkirinê bê. Li ser wê temenê wê, di nava hebûna xwezayî a heyî de wê, bi wê re wê, li ser temenekê heyina hebûyi re wê li wê bihizirê û wê bixwezê çerçoveyek fahmkirinê bide me.

Di wê temenê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê, tişt ku ew heya wê çawa wê xwediyê demek xwe ya jîyanî bê wê bi wê re wê di wê temenê de wê were pênasekirin. Li gorî ku wê bi wê rengê wê bi epistemolojiya ahrimanismê re wê were ser ziman wê, di awayekê de wê, tişt wê, bi pêvajoye xwe ya bûyinê û dawîya wê re wê bi sînor wê xwediyê awayekê hebûnê bê. Wê, di wê temenê de wê mijare hebûnê wê, di pêvajoyên wê yên gûharînê û *darêjk gûhartinê* jî wê, di wê temenê de wê pîr zêde wê li wê were lê hizirkirin. Tişt ku ew hebê wê bi wê re wê xwediyê awayekê, regekê, şewayekê û xosletên xwe yên bi xwe re bê. Wê bi wê re wê, di regekê de wê karibê ew were fahmkirin.

Di wê temenê de wê, di hizirkirina ahrimanismê de wê, dînyewîtî wê li ser wê temenê hebûnê a ku ew bi wê bi sînor salixdikê re wê bi wê re wê hebê. Di wê temenê de wê, di regekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê karibê bi wê re wê li wê bihizirê bê. Di aslê xwe de wê, di dewama wê de wê, mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê, mijare hebûnê û epistemolojiya hebûnê wê di wê temenê de wê di nava têgînek demî de wê bi wê re wê li wê were lê hizirkirin. Aliyekê ku wê bi zanîna ahrimanismê re wê were ser ziman wê di nava mazdaismê de jî wê di regekê de wê weke ku em dibînin wê bi wê re wê, bi cih bibê. Li ser wê temenê wê, dema ku wê bahsa zanînê û hebûna zanînê a bi menewiyetê re wê bi mazdaismê re wê were kirin wê di wê temenê de wê, ji aliyekê ve wê çendî ku wê hebûna bûjenî, bi fîzîkî û hwd wê rednekê jî lê wê di regekê de wê weke ku mirov wê dibîne wê, hebûna bûjenî û fîzîkiya ne mayînda wê di regek de wê bi wê re wê bê dîtî û wê li wê were lê hizirkirin. Di wê temenê de wê ji du aliyan ve wê têgîna epistemolojikî a zanînê ya mazdaismê wê pêwîst bê ku mirov li ser wê bihizirê û wê werênê ser ziman. Aliyek weke ku me li jor bi têgîna îdeayan re wê hanî ser ziman wê bibê. Aliyê din jî wê di regekê de wê weke aliyekê wê yê ku wê di têkiliya zanîn û tiştê de wê, were dîtî û wê were ser ziman. Di dewama wê de wê mirov dikarê wê di dewama wê de wê, werênê ser ziman ku wê, tişt wê dema ku ew heya wê bi wê hebûna xwe re wê, ji gelek aliyan ve wê, di wê temenê de wê, di regekê de wê pêwîst bê ku

ew were fahmkirin. Li ser wê temenê wê tişt û fahmkirina wê, di awayekê de wê li ser demek û awayekê wê yê hebûna heyî ku ew bi biriqîna wê bi temen dibînê di hişmendiya me de wê bi wê re wê hebê. Lê piştî wê demê û kêlîkê re wê, di rengê de wê, ew gûhartina bi darêjkî û ankû ji holê çûna wê hebûna bûjenî û fîzîkî û hwd wê, ew zanîna wê, di wê temenê de wê bi serê xwe wê, di wê temenê de wê, were dîtin ku wê li wê were lê hizirkirin. Di nava hizirkirinên mazdaistên demên kevnera de wê, were dîtin ku wê ji wê aliyekê ve wê hewldana fahmkirina çavkaniya zanîne û hwd wê, di wê temenê de wê, dema ku ew çavkaniya wê ya hebûnî, bi bûjenî û fîzîkî wê ji holê wê herê wê, demê ku ew zanîn wê bi temenê wê li şûn bimênê wê demê mirov zanîne bi çî çavkaniyê wê fahmbikê wê li ser wê temenê wê li wê were lê hizirkirin.

Weki din wê weke aliyekê din ê mijare fahmkirinê wê pêvajoyên gûharîna fîzîkî û ankû darêjk gûharandina wê bê. Wê ev alî wê çawa wê bi çerçoveyek zanîni wê were fahmkirin wê, di wê temenê de wê li wê were lê hizirkirin. Dema ku em li şîroveyên zerdeşt ên li ser 'vohu manah' ku ew di avêsta dikê ku mirov li wê dinerê wê, were dîtin li wê di wê temenê de wê ji aliyekê ve wê, çawa wê, bi awayekê di wê de wê were kûrbûn û wê bê gihiştin li çavkaniya wê ya bi hebûnê û hwd re wê bi wê re wê li wê were lê hizirkirin. Çavkaniya mazdaismê a weke çavkaniya hebûnê ku ew hizir dibinin wê hinek xosletên wê hebin ku mirov wan bi teybetî fahmbikê û werênê ser ziman bê. Di wê temenê de wê ev jî wê bi wê re wê di rengê de wê were dîtin ku wê, çawa wê, zanîn wê bi hebûnê re wê, were fahmkirin wê, li ser wê re wê li wê were lê hizirkirin. Lê aliyê giring ku wê bi wê were lê hizirkirin wê ew bê ku wê, piştî fîzîk û ankû bûjeniya heyî ku ew ji holê çû wê, çawa wê, ew hizir bi serê xwe wê weke têgînekê wê bimênê wê diwê temenê de wê, li wê bihizirê. Ya ku wê, di wê temenê de wê temenê nêzîkatîyê li wê were lê hizirkirin wê, ew bê ku wê, ew zanîn wê weke çavkaniyek hebûnî ku ew bi wê bûya wê bi wê re wê were li wê hizirkirin.

Gelek şîroveyên li ser epistemolojiya mazdaismê a zanîne re ku wê werina kirin wê piştî wê, were dîtin ku wê bi wê aliyê ve wê hin bi hin wê bèn berfirehtirkirin. Wê bi wê re wê, ew wê, çawa wê, zanîn wê bê hildan li dest wê, di wê temenê de wê li wê were lê hizirkirin.

Di mijara gotinê de wê bi wê rengê wê bi wê re wê, li wê were lê hizirkirin. Epistemolojiya zanîne a mazdaismê wê divê ku mirov wê li dû serdeman wê beş bikê û wê fahmbikê. Yek wê ya serdema pêşî ku em dikarin wê weke ya dema wê ya klasîk jî wê werênina ser ziman wê di

wê temenê de wê, di awayekê de wê, li aliyê têngîna menewiyetê û hwd ve wê, di wê temenê de wê bi temenekê îdeayî û hwd re wê li wê were lê hizirkirin bê. Aliyê din jî wê di dewama wê de wê weke aliyekê din ku wê hinek azmûn û rengên nixandina ahrimanismê jî ku wê ji wan sût were girtin wê bi temenekê fîzîkî û hwd re wê di wê temenê de wê li wê were lê hizirkirin.

Di wê temenê de wê, wê mazdaism wê ji vê aliyê ve wê, dema ku wê di dema xwe ya piştê wê bihizirê wê bixwezê ku ew zanînê bi hebûna wê ya darêjkî wê ji aliyekê ve wê fahmbikê û wê werênê ser ziman. Di wê temenê de wê zanîna mazdaismê a di derbarê hebûnê de wê, di wê temenê de wê di dewama wê de wê bi du aliyên ve wê were lê hizirkirin û fahmkirin. Aliyê pêşî wê li ser ya hebûnê û zanînê û hişmendîya wê bê. Wê di wê temenê de wê, bi wê re wê di awayekê de wê bi wê re wê li wê were lê hizirkirin.

Aliyê din jî wê di dewama wê de wê li ser temenê û esasê darazî û ankû menewî û hwd re wê bi funksiyonaliya hebûnê û ankû şewayê hişê jî hebûnê û hwd re wê, bi wê re wê li wê bihizirê. Bi aliyê xwe yê duyem ê hizirkirinê wê xwediyê şewayekê û temenekê fîzîkî a bi hebûnê ku ew dikarê bi çerçoveyekê bûjenê were fahmkirin. Di wê temenê de wê mazdaism wê di demên xwe yê piştê de wê bi zanîna xwe re wê, aliyên xwe yê din hizirkirinê wê pêşbixê. Wê têngînek hebûnê a şenber û zelal wê bi wê re wê bidest hizirkirinê wê bikê. Di wê temenê de wê li ser wê re wê, ya rast û nerast wê bi wê re wê bidest hizirkirinê bikê. Wê di dewama wê de wê, sazûmanek rewîstî a bi wê hizirkirinê wê biafirênê. Wê di dewama wê de wê weke ku wê zerdeşt di avêsta de wê werênê ser ziman wê, bi çerçoveyekê jîyanî a ku ew bi dyarî heya re wê, şîroveya wê bê kirin û wê were hanîn li ser ziman. Mazdaism bi temenê hizirkirina xwe ya di wê temenê de wê, di awayekê de wê, xwe di nava jîyanê de wê bigihênê li rengekê fahmkirinê. Di dema xwe ya pêşî a klasik de wê bi ahrimanismê re wê weke di çerçova û rengekê têngînek şubje û objeyê, bûjenê û birîqîna wê û hwd ku mirov dikarê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman wê di rengê û awayekê de wê, bi wê re wê, bidest hizirkirinê wê li ser wê temenê wê bikê. Lê di demên piştê de wê, weke 'têngînek bi serê xwe' ku wê hin bi hin di awayekê de wê rengê xwe bide dîyarkirinê wê êdî wê, di awayekê de wê, rengê hizirkirina xwe wê, li ser temenekê îdeayî re wê biafirênê û wê werênê ser ziman. Di dewama wê de wê, di aslê xwe de wê têngîna îdeayî a mazdaismê wê hinek xosletên wê yê teybet ên ku mirov wan kifşbikê û werênê ser ziman.

Di aslê xwe de wê dema ku em bahsa aliyê zanîne ê bi têngîna ahrimanismê û mazdaismê re bikin wê weke aliyekê wê yê giring wê çerçoveya epistemolojikî wê çawa wê were lê hizirkirin wê, ew wê, xwe di wê temenê de wê pêwîstîya wê, bi gelek aliyan fahmkirina wê hebê. Têngîna aliyê zanîna epistemolojikî a ahrimanismê wêbi têngîna 'akamanah' re ku wê were ser ziman wê beremberê wê, bi mazdaismê re wê li ser temenê 'vohu manah' re wê were ser ziman. Di wê temenê de wê, di demên piştre wê, gotinên weke 'aliyê zanîna nebaş' û hwd ku wê, di têngîna ahrimanismê û epistemolojiya wê re wê were ser ziman wê, di demên wê yên klasik de wê, ev wê weke çerçoveyek fahmkirinê a li ser temenê bi hişgirtina ji xwezaye ku mirov wê bi wê dijî û di nava wê de xwe bi fêrûazmûn bikê re wê, di rengekê de wê were ser ziman. Wê di wê temenê de wê li ser temenekê bûjenî re wê were ser ziman. Aliyê epistemolojiya aka manah' ku wê di rengekê de wê, di wê de wê, kûrbûn wê bibê wê li ser temenê hemû tiştên di jîyanê de bi hebûnî ku ew zindî bin û ne zindibin û hwd wê, di wê temenê de wê bi wê re wê werina ser ziman. Lê wê di wê temenê de wê epistemolojiya aka manah wê di xwe de wê têngînek bûjenî a bi hebûnî ku ew li ser temenekê dîyar a hebûnî xwe dide dîyarkirin re wê hebê.

Ev wê, weke aliyekê giring bê ku wê di demên klasik ên bi felsefeyî bi ahrimanismê û mazdaismê re wê temenekê zêde giring ê bi zanîna xwezayî re wê biafirênin. Wê çerçoveyek xwezay a giştî wê bi hûrgilkinên wê yên hundirîn re wê were hildan li dest. Wê di wê temenê de wê çerçoveya wê di wê rengê de wê bi wê re wê, di rengekê de wê xwe bi wê re wê bide dîyarkirin.

Pêvajoya piştre ku wê bi temenekê rewşenîyek zanîni re wê bi temenî wê were ser ziman vohu manah wê di aslê xwe de wê gelek encamên wê jî wê di nava xwe de wê bigirê û wê bi wê re wê, di çerçoveyekê de wê xwe bi wê re wê bide hanîn li ser ziman. Epistemolojiya vohu manah wê di rengekê de wê weke ku em dibînin wê di demên xwe yên klasik de wê li ser temenekê wê bi wê re wê were ser ziman. Wê di wê temenê de wê bi azmûnên ku wê bibin re wê bi temen û çerçoveyek zanîni a bi sazûmanî re wê, di rengekê de wê xwe bi wê re wê di rengekê de wê bi wê re wê bide dîyarkirin. Lê di pêvajoya piştre a vohu manah wê hem rengên nû ên têngîni wê di wê de wê werina bicihkirin û hem jî wê sînorê wê yê fahmkirinê wê bê berfireh kirin û wê li ser wê temenê wê weke têngînek ku wê di dewama wê de wê, êdî wê çawa wê bê xwediyê şewayekê serwerîyê a bi zanîni û giştî wê, di wê temenê de wê bi wê re

wê, were ser ziman. Ji temen û koka wê ve wê têngîna vohu manah bi epistemolojikî wê sê aliyên giring ku ew ji wan azmûn digirê wê bibin. Yek wê li ser aliyên azmûnên dem klasik bi şîrove û fahmkirinên wê û yên bi têngîna aka manah re ku wê bibin re wê, bibê. Aliyê din wê di wê awayekê din de wê, beremberê têngîna bûjen û biriqîna wê û ankû zanîne wê dema ku wê bûjen bi gûharê û ankû bi awayekê wê ji holê ew awayê wê herê wê tenê ew zanîna wê ku ew ji wê hatî girtin û bi dîmenkirin wê bimînê wê temenê wê bi afirênê. Aliyê din ê sêyem jî wê bi wê re wê, di çerçoveyek epistemolojikî de wê bi wê re wê xwe di rengekê de wê bi temenekê felsefeyî wê bigihijê rengekê fahmkirinê a rewîstî û têngînek ginostîkî a metafîzîkî û wê bi wê re wê çerçoveyek fahmkirinê a sermedî wê bi xwe re wê, biafirênê.

Di demên piştê de wê, têngîna 'vohu manah' wê di rengekê de wê derkeve li pêş. Wê di wê rengê de wê, di aslê xwe de wê, li ser aliyê menewiyetê re wê, derkeve li pêş. Wekî din wê di dewama wê de wê weke aliyekê wê yê din jî wê mijare rewîstê wê di wê temenê de wê bi wê re wê, xwe bide dîyarkirin. Wê têngî û ankû aqilê rêgezî ku wê di wê temenê de wê pêşkeve wê li ser wan re wê kûrbûn wê bi fahmkirinê re wê were kirin di temenekê îdeayî de û wê bi wê re wê li wê were lê hizirkirin. Di çerçoveya epistemolojiya *vohu manah* de kûrbûn û berfirehiyên ku wê bi demê re wê hin bi hin wê werina kirin wê rengê têngîna wê xatê a bi rengên hizirkirinên wê yên piştê jî wê di reng û awayekê de wê bi xwe re wê bide dîyarkirin.

Epistemolojiya aka manah û ya vohu manah wê weke du rêgezên giring ên ku wê di wê çerçoveyê de ku mirov bi wê re wê li wê bihizirê bê. Di aslê xwe de wê, di wê temenê de wê, di wê kombînasyona ku wê di wê temenê de wê, bi wê re wê, bide çêkirin wê, hinek aliyên wê yên giring wê di fahmkirinê de wê bi xwe re wê, werênê ser ziman. Ev herdû alî wê weke du aliyên ku wê di fahmkirinê de wê hê zêdeyî di wan de bi kûrbûnê têngîhiştina wan zêde nebûya. Lê wê dema ku mirov wê hinekî li wan dihizirê wê, di wê temenê de wê di temenekê rêgezî ê fahmkirinê de wê çawa wê çerçoveyek fahmkirinê wê bi xwe re wê bide dîyarkirin wê giring bê ku mirov fahmbikê bê.

Bi şîroveyên ku wê bi vohu manah û aqilê wê re wê, li ser temenekê kevneşopîyî li kurdistanê û ankû mesepotamya wê werina kirin wê, ne dîr têngîna taoismê li asya dîr û çînê ku wê di demên piştê ên kevnera de wê rengê fahmkirina xwe bide dîyarkirin wê karibê wê kifşbikê. Di aslê xwe de wê, di wê temenê de wê, ev alî wê, di wê temenê de wê, di wê de

wê kûrbûna wê û fahmkirin wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe bi wê re wê di rengekê de wê bide dîyarkirin. *Vohu manah* wê weke rêgezê gerdûnî jî wê di dîmenekê zanînî de wê xwe bide dîyarkirin û wê rêgezên wê yên fahmkiirînê wê li ser temenekê kosmolojikî û gerdûnî wê hebin ku mirov wê fahmbikê.

Her wusa wê di nava felsefeya demên kevnera ên herêmê de wê li ser wê temenê wê, di nava rêgeza giştî a aka manah û ya vohu manah' de wê bi wan re wê hizirkirin wê bibin ku mirov karibê fahmbikê bê. Dema ku wê aqilê xwezayî wê, derkeve li pêş û wê bi wê re wê, şîrove bi wê werina kirin wê epistemolojiya *aka manah* wê bi têngînek rêgezî wê di wê temenê de wê, çavkanî û temenekê fahmkirinê a giring wê biafirênê.

Li ser çavkaniyên xwezayî, dîtbarî û hwd re wê bi wê re wê, di rengekê de wê were li wê hizirkirin. Di dewama wê de wê weke aliyekê wê yê din jî wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare aqilê xwezayî û bi tiştayiya wê re wê, di wê temenê de wê li ser temenekê madîyetî wê bi wê re wê li wê bihizirê.

Bûjeniparêzîya aka manahî ku wê pêşkeve wê bi wê temenê wê çerçoveyek felsefeyî a xwezayî wê bi xwe re wê biafirênê. Wê bi wê re wê, li ser wê temenê wê di wê de wê kûrbûn wê bibê ku wê çawa û wê çî wê di wê temenê de wê bi wê re wê li wê were lê hizirkirin. Di aslê xwe de wê, dema ku mirov wê li wê bihizirê wê, rewşa hebûnê wê di wê temenê de wê weke ku wê, di nava şêwayê hizirkirinê de wê, were li wê hizirkirin wê di awayekê ahengî ku wê ji têngîna epistemolojikî a aka manah ku wê bi ber ya vohu manah ve wê bibê wê li wê were lê hizirkirin. Ev jî wê di şêwa yên hizirkirinê ên weke têngîna mayindabûyina piçkên piçûk ên wê hebûn fîzîkî û awayên wan ên darêjkî ji wan biafirê û hwd re wê, bi wê re wê li wê were lê hizirkirin. Di felsefeya girêkî a xwezayî de wê, hizrên empedokles wê di wê temenê de wê, dema ku mirov wê, li wê dihizirê wê di wê temenê de wê temen û çerçoveyek hizirkirinê wê bi wê re wê li wê were lê hizirkirin.

Di demên piştre ên ku wê bi têngîna epistemolojiya zanîna aka manah û vohu manah re wê were dîtin wê piştre ku wê ji demên xwe yên klasik wê derbasbûnê wê bijîn wê piştre wê, derketina li pêş a vohu manah li ser wan encaman û wê bi wê re wê çawa wê, çerçoveyek fahmkirinê a giştî wê bi wê re wê biafirênê wê bi wê re wê, were dîtin ku wê bibê. Vohu manah ku wê derkeve li pêş wê piştre wê bi çerçoveyek weke bi têngîna 'giştîya zanînê' û hwd re wê derkeve li pêş. Ev wê were çî wateyê wê hemû aliyên zanînî û rêgezî ên gerdûnî û hwd wê di xwe de wê di wê

temenê de wê, dîmen bi dîmen wê di awayekê de wê bi azmûn û salixbikê û wê bi wê re wê, xwe bigihênê çerçoveyek fahmkirinê. Rêgeza vohu manah wê di rengê taoisma demê de wê, bi çerçova wê bidest pêşketina xwe bi rêgezî wê bikê û wê temen û çerçoveyek hizirkirinê wê bi xwe re wê hin bi hin wê biafirênê. Li ser wê temenê wê, dema ku wê, şîrovekirinên xwe yên bi hiyararşikî wê pêş bixê û pê de wê, bi zêdeyî wê weke 'rêgezekê' wê di wê temenê de wê li ser temenê zanîn û fahmkirinê û weke aliyê hiş ê hebûnê û hwd re wê pêşkeve û derkeve li pêş. Gelek encamên ku wê bi epistemolojiya aka manah û vohu manah re wê werina kirin ew hê jî ji gelek aliyan ve ew ne hatina fahmkirin. Piştî demên klasik ên fahmkirina bi têngîna aka manah û vohu manah re ku wê bibê wê, di şêwayekê epistemolojikî de wê weke ku em dîmenekê wê di avêstaya zerdeşt de jî bi renekê dibînin ku mirov wê dixwênê wê, derketina li pêş a vohu manah wê di awayekê epistemolojikî û gîyanî de wê, bi encamên epistemolojikî ên aka manah û vohu manah ên demên wê yên klasik ku wê bibin re jî wê demên xwe yên piştî wê, di wê temenê de wê pêşbixê. Wê vohu manah'a demên piştî demên klasik û şîroveyên ku wê bi wê re wê li ser temenekê zanyarî û jîyanî wê bi hebûnê û hwd re wê werina kirin wê van herdû aliyan wê bi encamên wan re wê di xwe de wê, bihawênê.

Bi wê temenê wê bixwezê weke rêgeza pêşîn a ku ew rengê pêşketin û pêdeçûyina gerdûnê bide dîyarkirin bi xwe re wê li ser wê re wê, ew wê bixwezê ku wê bi wê re çawa xwe bigihênê şîroveyê wê bi wê re wê were dîtin. Li ser wê temenê wê weke ku wê zerdeşt jî wê bi şîroveyên wî yên li ser têngîna rêgeza vohu manah re wê were dîtin wê bixwezê ku ew li ser kosmolojiya zerwanî re ew yekitîyek bi zanîna û fahmkirinê di wê temenê de di xwe de çêbikê. Di wê temenê de wê, di awayekê pirralî de wê bixwezê ku ew bê gihandin li temenekê fahmkirinê li ser temenê wê aliyê wê yê zanîna. Wê dema ku wê ev wê bibê wê, du aliyên din jî wê derkevina li pêş ku mirov bi awayekê giring wan fahmbikê. Yek wê li ser temenê aliyê zanîna objektîv a têngîna epistemolojikî a vohu manah a di derbarê gerdûnê û hwd de bê. Wê ji wê aliyê ve wê temenekê hebûnî, fîzîkî û hwd wê bi wê re wê bixwezê ku ew di xwe de wê bigihênê li renekê fahmkirinê. Lê aliyê din ê duyem jî wê di xwe de wê, li ser temenekê wê weke beremberê hev wê bi têngîna aka manah û vohu manah bi aliyê darazî û hişmendîya şubjeyî ve ku wê di wê temenê de wê pêşkeve û wê derkeve li pêş bê. Zêde bi teybetî wê aliyê rewîstî ku wê jiv ê nûqteyê pêde wê derkeve li pêş wê, li ser wê temenê êdî wê bê ghiştin

li temenekê fahmkirinê. Lê di wê temenê de wê di awayekê de wê, wê çendî ku wê bi temenê sûbjeyî wê bi aliyê baş û nebaşîyê wê şîrovekirin wê were kirin ew kirdeya ku wê di wê têngîna başî û nebaşîyê de wê, were ser ziman wê dikarê di rengekê obje û şubjeyê û hwd de jî wê fahmbikê û wê werênê ser ziman. Di wê temenê de wê, di awayekê de wê, rêgezên rewîstî ku wê zerdeşt wê li gorî wê di avêsta de wê bixwezê werênê ser ziman wê, li ser wê re wê, aliyekê fahmkirinê wê bide me.

Di çerçoveya têngînek rewîstî de wê dema ku wê li ser aliyê baş û nebaş re wê li wê were lê hizirkirin wê çendî ku wê di demên piştire wê, bi başî û nebaşîyê wê bi navê ahriman û mazda re wê werê salixkirin. Lê di aslê xwe de wê bi serê xwe jî wê, salixkirin û rengê salixkirina wê, were dîtîn. Minaq wê, dema ku wê, başî û nebaşî wê, were salixkirin zerdeşt wê ya bi aliyê jîyanî û ya li dijî jîyanê re wê salixbikê û wê di wê temenê de wê, werênê ser ziman. Di aslê xwe de wê, di wê temenê de wê, ev têngî wê weke dîtîna ku em ji wan bi navkirinên bi wê rengê ku wê were kirin cihê divê ku mirov di awayekê de bi wê bihizirê.

Di rengê ku wê, salixkirinên ku wê li ser ahrimanismê û mazdaismê û hwd re wê werina kirin wê di awayekê de wê, rengekê fahmkirinê bi me re bide çêkirin ku ev salixkirin wê, ji hinek aliyan ve wê weke ku wê ne di cih de bê. Ber ku wê, salixkiriinên ku ew bi ahrimanismê re wê werina kirin wê di rengekê de wê, pêvajoyên xwe domandin jîyanê di navbera demek dîyar ku wê bi wê re wê were salixkirin re wê bi wê re wê were ser ziman. Di wê temenê de wê, mina gotinên weke 'pêşî neh hezar sal wê ahriman hemû serwerîya gerdûnê di destê de bê' jî wê, di wê temenê de wê, weke têngînek ku em dikarin ji wê temenê fahmkirinê ê bêalîkirina wê têngînek re weke referans bigirin jî bê.

Lê çendî ku wê bi navê başî û nebaşîyê wê di wê rengê de wê bi salixkirinî wê were ser ziman jî lê wê, di wê temenê de wê, ji nava avêsta wê hinek rengên fahmkirinê ji gotinên wî were fahmkirin ku ew weke wê, têngîna başî û nebaşîyê wê li ser temenekê rewîstî re wê, bi serê xwe weke têngînekê wê hilde li dest û wê werênê ser ziman.

Di aslê xwe de wê dema ku wê mijare werê ser aliyê başî û nebaşîyê wê pêwîst bê ku mirov wê hinekî li ser aliyê rewîstî ê mazdayî jî li wê bihizirê. Di wê temenê de wê, li ser wê temenê re wê were dîtîn ku mazdaism û ahrimanism wê di nûqtetekê de wê li ser temenê têngîna jîyanê wê di parastina wê de wê, zêde nedûrî hev wê xwediyê rengekê hizirkirinê bin.

Ahrimanî pêşî aliyê wê rewîstî wê bi çend gotinan wê pêwîst bê ku mirov wê hinekî li ser wê bisekinê. Ahrimanî wê, di wê temenê de wê li ser ya bvi fîzîkî, bûjenî û hwd bi hebûnî heya re wê xwediyê têgînekê bê. Wê bi wê re wê, ew wê, di wê temenê de wê li ser mafê wê yê jîyanî wê bisekinê û wê di wê temenê de wê bi wê re wê, di awayekê de wê bixwezê ku ew wê werênê ser ziman.

Di nava zerdeştîyê de weke ku em ji avêsta fahmdikin wê 'rêgeza aša' ku wê were ser ziman wê li ser temenê dadmendî û wekehevîyê wê bi wê re wê were ser ziman. Wê di wê temenê de wê, di nêzîkatiyekê de wê bi wê re wê were ser ziman. Çendî ku wê têgînek dualiteyî wê di nava wê de wê hebê jî lê weke ku wê di dema zerdeşt de wê were dîtin wê li ser navên yazdanan re wê zêde newê kirpendin bi awayekê başî û nebaşîyê. Di warê fahmkirina dualisma nava mazda û ahriman de jî wê, di wê temenê de wê, di awayekê de wê, weke dualiteyekê bûyinê û li ser esasê bûyinê wê were ser ziman.

Di aslê xwe de wê dema ku em li ser temenê etimolojikî ê navî re jî wê bixwezê wê fahmbikê wê di rengekê de wê ev wê bi wê re wê were dîtin. Di pêvajoyên mazdaismê ên piştî dema xwe ya klasik de wê, êdî wê demek bi hêz û serweriyê wê bi wê re wê destpê bikê. Ev jî wê di wê temenê de wê, bi wê re wê, were dîtin. Lê zerdeşt wê, weke ku ew di nava aligirên xwe de dixwezê werênê ser ziman wê çawa di çerçoveya rêgeza aša a dadmendiyê û wekehviyê de wê were fahmkirin wê bi wê re wê li ser wê bisekinê.

Mazdaism wê di demên piştî demên klasik de wê, di temenekê felsefeyî de wê zêde bi hêz bibê û wê derkeve li pêş. Di wê temenê de wê, di aslê xwe de wê, ev mijar wê, weke ku em ji nav û salixkirinên avêstayî dixwênin wê di wê temenê de wê, di rengekê de wê xwe bide dîyarkirin. Minaq wê, navê gîyane mazda 'spenta' ku wê di wateya 'bûyina xwediyê hêzê' û ankû 'bûyina xwediyê hêzek serxwezayî' û hwd re wê, di wê temenê de wê werênê ser ziman. Beremberê wê navê gîyane ahriman 'mainyu' jî wê di wate 'hizirkirin', 'aqilkin', 'fikirandin' û hwd re wê bi temen û rengekê wê were fahmkirin. Di wê wateyê de wê, di avêsta de wê, ji wateya 'mainyu' wê, hizirkirina bi wergerîna li hêzê' jî wê karibê di rengekê de wê, ji wê were fahmkirin. Wekî din wê wateya 'wergerendina li hêzê' jî wê di wê temenê de wê ji wê were jê fahmkirin.

Weke ku wê, ji avêsta wê were fahmkirin wê navê mainyu' wê bi koka etimolojikî a 'man' re ku wê were wateya hizirkirin û ankû aqilîyê wê, di

wê temenê de wê li ser wê re wê, di rengekê de wê, bi wê were hanîn li ser ziman.

Di aslê xwe de wê, weke ku wê, were dîtîn wê di demên klasik de wê, li ser temenê hizirkirinê ê bi rengê 'ya fîzîkî ku wê ahriman biafirênê' û ya ne fîzîkî ku wê mazda wê biafirênê' re wê, werê ser ziman. Ev şîrove wê, di nava mecûsiyan de wê bi zêdeyî wê bi temen û sazûmanak berfireh a teolojikî jî wê werina bi temenkirin û wê werina hanîn li ser ziman. Lê di demên piştî ya demên klasik de wê, weke ku wê, were dîtîn wê bi gûhartinên zêhnî re wê, di temen û rengekê bi ber aliyê xirabûna wê dualiteyê ve ku wê rengê hizirkirinê wê bê birin wê, di wê de mazda wê bê derxistin li pêş û wê bi herdû aliyên re wê were hanîn li ser ziman, weke "afînerê hemû tiştên fîzîkî û gîyanî mazda" wê were pênasekirin û wê were ser ziman. Bi teybetî ev şêwayên xirabûnê di rengê hişmendîya mazdayî û ahrimanî de wê taqabûlî dema sasanîyan û dema serdestîya wan wê bikê.

Hê di dema sasanîyan de wê, were dîtîn ku wê ji nava gathayên zerdeştî wê, naqandin wê werina kirin. Wê hinek şîrove wê di wê rengê de wê werina kirin ku wê keyê sasanî ardêşêr wê komek oldar bi erkbikê ku ew hemû beşên avêsta bibînîn û bênim cem hev. Lê ew çiqasî kirn û nekirina ew weke nûqteyek girtî û sergirtî maya. Lê bi yên ku wan derxistina li pêş û hanîna ser ziman wê di temenê 'yekxwûdayekê' de wê, bi mazda re wê, derxina li pêş wê bê dîtîn. Yan jî wê, di temenekê bi zanînê de wê, di wê temenê de wê ew wê dualiteyê wê bi zanebûnê wê xirabikin û wê aliyekê wê derxina li pêş. Piştî wê, êdî wê, di wê temenê de wê, hemû tişt û afînerî wê bi wê were wê were salixkirin û yên dervî hatina hiştin bi kevneşopîyî û hwd wê, bi gotina 'xirabiyê' wê were salixkirin. Gotina 'xirabiyê', 'nebaşiyê' û hwd ew çawa tevî wê têgînê bûya û şêwayên wê yên salixkirinê û hwd wê, ji vê aliyê ve wê mihtacê jinûve fahmkirinê ên bi xwe re bin. Ne tenê ji ber hinek şîroveyên bi nakoki ku wê bi wan re wê were kirin. Ji wê zêdetirî wê, ji ber gelek aliyên ku ew di temenê ne levkiran û ne hevgirtinê bi teoloji û şêwayên fahmkirinê ên epistemolojiya wê ya teolojikî, kosmolojikî û hwd re wê, di wê temenê de wê, xwe di rengekê de wê bide dîyarkirin.

Ji xwe dema ku wê, sasanî wê bibê wê deme ku wê felsefe jî wê di xwe de wê yekitiyek bi rêgezî ku wê bi ber ya 'yexwûdayîyê ve wê bi wê re wê were şîrovekirin wê kifşbikê û wê minaqên teolojikî ên ên weke bi mitrayîyên demê ên weke bi abgarîyan û hwd re wê di wê temenê de ku wê werina dîtîn wê, di nava şertûmercên demê û rengên pêşketina wê de

wê bi ber yekitiyekê û ankû têngînek yexwûdayî ve bi rêgezî wê rengê pêşketin û fahmkirinê wê bide birin. Ev jî wê bê temenê wê ku wê jinûve wê, têngînên felsefeyî, teolojikî û hwd wê, di wê temenê de wê jinûve wê werina şîrovekirin. Di wê temenê de wê, mazda wê li ser wê temenê û rewîstê wê weke 'yexwûdayê' dema piştê wê hin bi hin wê bi hêz bibê û wê hemû tişt wê bi navê wî re wê were salixkirin û wê, taxtê wî bê danîn bi tenê bi serê xwe li ser serê hemû gerdûnê.

Piştî ku ev têngîn wê pêşkevin wê di aslê xwe de wê êdî wê, di dewama wê de wê êdî wê, di şewayekê din de jî wê êdî wê, pêvajoyên bi wê rengê hizirkirinê wê bên kirin. Hemû temenê nîqaşkirinên li ser bawerîya zerdeştî a weke 'yexwûdayîya' û ankû 'gelo mirov dikarê di çerçoveya yekxaûdayê de zerdeştîyê fahmbikê' jî wê di wê temenê de wê, temen û çavkaniya wê biafirê.

Şîrove wê, ji reng û rewşek felsefeyî wê bi ber reng û rewşek teolojiyî û hwd ve wê li ser wê temenê wê bi xîşiqîn. Wê di wê temenê de wê, êdî wê, têngînek baweriyî ku wê bi wê re wê were lê hizirkirin û wê bi wê kevneşopîya hizirkirina wê re wê, hizrên ku wê werina ser ziman wê di bin rengê gotina felsefeyê de wê, were bicihkirin wê di wê temenê de wê were dîtin. Ji vê aliyê ve wê têngîna gotina felsefeyê a demên kevnera û ya demên piştê ku wê bi wê re wê werina ser ziman wê bi wateyî û etimolojikî û hwd wê pîr zêde wê ji hev cihê bin.

Di aslê xwe de wê dema ku em wê rengê wê xîşiqîna zêhnî wê dibîne wê êdî wê di wê temenê de wê, bi wê re wê dîmenekê wê were dîtin. Manî wê piştî zerdeşt wê bixwezê berhevkirinekê û yekkirinekê di nava hişmendî û zêhnê de wê bide çêkirin. Wê di wê temenê de wê, Manî jî wê di wê duitiyê de wê bimênê û wê, di renekê de wê weke ku wê çawa wê were ser ziman wê di dîmenekê de wê bi wî re wê were dîtin ku wê ji hinek aliyan ve wê weke ku wê bikeve zorê.

Rengê ku wê heta wê demê wê li ser sasanîyan re ku wê hafî pêşxistin Manî naxwezê ku wê weke aliyekê temem ê hemû kevneşopîyê wê bibîne û wê werênê ser ziman. Ew dixwezê wê sererastbikê. Di wê temenê de wê hewldanên wî yên bi armanca sererastkirina rengê zerdeştîya ku wê bi şîroveyên cihê di nava sasanîyan de hatîya kirin wê di wê temenê de wê bê sedema qatilkirina Manî bixwe jî. Manî wê di renekê de wê weke ku mirov dibîne wê li gorî ya navarok û cewher û rastteqînîya avêstayî û hwd wê bihizirê û wê, li ser wê kevneşopîyê re wê xwediyê felsefeyek fahmkirinê bê.

Lê di aslê xwe de wê li vir wê rewşa Manî wê rewşek teybet bê û wê pêwîstîya wê bi serê xwe wê, di rengekê de wê bi fahmkirina wê hebê. Ber vê yekê wê bi serê xwe wê weke mijarekê di çerçoveya têgihîştin, hizir, rengê teoloji, felsefe û hwd wê pêwîst bê ku ew bi serê xwe were hildan li dest bê. Ya ku wê Manî bo wê were kuştin wê piştê jî wê di rengekê de wê sernûxûmandî wê bimênê. Wê nikaribê li hemberî bayê rengê kevneşopîya hizirkirina ku ew bi sedsalan afîrîya û weke zêhnek fermî xwediyê serwerîyek demê ya li berxwe bide. Lê tevî wê jî wê, bixwezê ku ew xwe bikê nava wê û ji nava wê ve ew gûhartinan bi wê ber wê ve bide çêkirin. Manî ji rewşek dijberî zêdetirî ew di rewşek ku ew wê li ser fahmkirinê re wê fahmbikê û wê di wê temenê de wê bigihênê şêwa û rengekê fahmkirînê ê rast re wê bixwezê ew nêz bibê. Manî tenê di temenê têgînek yexwûdayî de şîrovekirin jî wê kêmbimênê û di temenê wê dualiteya berê wî a klasik de şîrovebikê jî wê ji hin aliyan ve wê kêmbimênê. Ber vê yekê ew bi serê xwe weke aliyekê giring wê pêwîstîya fahmkirinê û jinûve şîrovekirinê a bi wê re wê hebê.

Çavkanî:

*zarathustra, avesta

*Skjærvø, P. O. (2005). Introduction to Zoroastrianism. Harvard University, Cambridge

* Mary Boyce (1996). A History of Zoroastrianism, The Early Period (Handbook of Oriental Studies. Section 1 The Near and Middle East, Religion utg.)

*Livingstone, David N. (2002), The Dying God: The Hidden History of Western Civilization, Writers Club Press

*Moulton, James Hope (1917), The Treasure of the Magi, Oxford: Oxford University Press

*Moulton, James Hope (1913), Early Zoroastrianism, London: Williams and Norgate

*Jackson, A. V. Williams (1899), Zoroaster, the prophet of ancient Iran, New York: Columbia University Press

*Boyce, Mary (1982), A History of Zoroastrianism: Volume II: Under the Achaemenians, BRILL

*Boyce, Mary (1996) [1975], A History of Zoroastrianism: Volume I: The Early Period, BRILL

*Blackburn, Simon, ed. (2005), The Oxford Dictionary of Philosophy (2nd ed.), London: Oxford University Press

*Blackburn, Simon, ed. (1994), "Philosophy", The Oxford Dictionary of Philosophy, Oxford: Oxford University Press

*Zaehner, Robert Charles (1972), Zurvan: A Zoroastrian Dilemma, New York: Biblo and Tannen

*Nigosian, Solomon Alexander (1993), The Zoroastrian Faith: Tradition and Modern Research, McGill-Queen's **Press**

*Walsh, Patrick Gerald (1998): «Liberating Appearance in Mythic Content», The Nature of the Gods. Oxford University Press

*Hacklin, Joseph (1994): «The Mythology of Persia», Asiatic Mythology. Asian Educational Services

*Gale, Monica R. (1994): «The Cultural Background», Myth and Poetry in Lucretius. Cambridge University Press

*Allen, Douglas (1978): «Early Methodological Approaches», Structure & Creativity in Religion: Hermeneutics in Mircea Eliade's Phenomenology and New Directions. Walter de Gruyter

*Algra, Keimpe (1999): «The Beginnings of Cosmology», The Cambridge Companion to Early Greek Philosophy. Cambridge University Press

·
Abdusamet Yigit, kurdistan, cizirabota 2012

Wê bidomê ..